

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 20

МАРИУПОЛЬ
2020

УДК33(05)

Вісник Маріупольського державного університету

Серія: Економіка

Збірник наукових праць

Видається 2 рази на рік

Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 6 від 25.11.2020 р.)

**Видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія:Економіка» включено до
Переліку наукових фахових видань України згідно наказу Міністерства освіти і науки
України №642 від 26.05.2014**

**Відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України видання
включено до Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук (Наказ
МОН України від 17.03.2020 № 409) з присвоєнням категорії «Б»**

Видання включено до міжнародних наукометричних баз даних:
«Index Copernicus International»(Польща).

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – к.е.н., доцент І.О. Ліщинський

Заступник головного редактора – д.е.н., професор О.В. Булатова

Відповідальний секретар – к.е.н., доцент О. А. Беззубченко

Члени редакційної колегії: д.е.н., проф. О.О. Борзенко, д.е.н., проф. М.Г. Бойко,
д.е.н., проф. Й. Васілев, д.е.н., проф. С.П.Калініна, д.е.н., проф. Лизун М.В.,
д.е.н., проф. Ю.В. Макогон, доктор філософії з економіки С. Максименко,
д.е.н., проф. Т.М. Мельник, д.е.н., проф. Т.В. Орехова, д.е.н., проф. Д. Пармаклі,
д.е.н., проф. М. С. Пашкевич, доктор філософії з економіки А. Пелін,
доктор філософії з економіки Я. Половчек, д.е.н., проф. Н.В. Резнікова,
д.е.н., проф. А.В. Сидорова, д.е.н., доц. Р.О. Толпежніков,
д.е.н., проф. О.Б. Чернега, д.е.н., проф. Г.О.Черніченко.,
доктор філософії з економіки Ш. Шабурішвілі

Засновник Маріупольський державний університет

87500, м.Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

тел.:(0629)53-22-59, e-mail: msuj_e@mdu.in.ua

Офіційний сайт видання: www.visnyk-ekonomics.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації (Серія КВ №17780-6130 Р від 06.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення № 014/21

© МДУ, 2020

ЗМІСТ

НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Піляєв І.С. СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ ДИВЕРГЕНЦІЇ ЕКОНОМІК УКРАЇНИ І ЄС: ТРЕНДИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВРЯДУВАННЯ.....	5
Бондарчук Л.В. ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	17
Negru I.C., Negru R.I. THE INTERDEPENDENCE BETWEEN PRODUCTION MANAGEMENT AND LOGISTICS.....	25
Kyslova L., Severina A. BUDGET DECENTRALIZATION: SOCIO-ECONOMIC SIGNIFICANCE AND ITS IMPACT ON LOCAL BUDGETS	30
Kyslova L., Suk V. TRANSFORMATIONAL RECONSTRUCTIONS OF THE SYSTEM OF THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE.....	39
Макара О.В., Котинський А.Ю. ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ТУРИЗМУ В У. МОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ.....	48
Макара О.В., Майборода В.М. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИЗМУ..	55

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Балабанова Н.В. ЦИКЛІЧНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ.....	62
Зайковський О.С. СУЧАСНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	70
Bezzubchenko O. DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TRADE IN THE CONTEXT OF GLOBAL VALUE CHAINS TRANSFORMATION IN THE COVID-19 PANDEMIC.....	82
Marena T. V. , Tulainova V. I. FORMATION AND REGULATION OF PUBLIC DEBT PROBLEMS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF DEBT SECURITY	91
Nikolenko T. INVESTMENT SECURITY AS A COMPONENT OF THE STATE'S ECONOMIC SECURITY.....	101
Омельченко В.Я. РЕЦЕНЗІЯ НА КН. МЄЛЄКСЦЕВ К. І., БУТ О. М. УКРАЇНА ТА РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА: ЕВОЛЮЦІЯ ВІД БІЛАТЕРАЛЬНИХ ВІДНОСИН ДО ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: МОНОГРАФІЯ.....	114
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	118

CONTENTS
NATIONAL AND REGIONAL ECONOMY

Piliaiev I. SOCIAL FACTORS OF OVERCOMING THE DIVERGENCE OF ECONOMIES OF UKRAINE AND THE EU: TRENDS AND CHALLENGES FOR THE NATIONAL GOVERNANCE.....	5
Bondarchuk L. FEATURES OF MODELING OF MANAGEMENT CONSULTING IN MODERN CONDITIONS.....	17
Negru I.C., Negru R.I. THE INTERDEPENDENCE BETWEEN PRODUCTION MANAGEMENT AND LOGISTICS.....	25
Kyslova L., Severina A. BUDGET DECENTRALIZATION: SOCIO-ECONOMIC SIGNIFICANCE AND ITS IMPACT ON LOCAL BUDGETS	30
Kyslova L., Suk V. TRANSFORMATIONAL RECONSTRUCTIONS OF THE SYSTEM OF THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE.....	39
Makara O., Kotinsky A. COMPETITION CONDITIONED STRATEGIC DECISION MAKING BY TOURISM ENTERPRISES IN UKRAINE.....	48
Makara O., Maiboroda V. THE CURRENT STATE AND PECULIARITIES OF TOURISM MANAGEMENT DEVELOPMENT.....	55

WORLD ECONOMY, THE ECONOMY OF FOREIGN COUNTRIES

Balabanova N. CYCLIC COMPONENT OF WORLD TRADE DEVELOPMENT.....	62
Zaikovsky O. MODERN PATTERNS OF DEVELOPMENT HIGHER EDUCATION INTERNATIONALIZATION.....	70
Bezzubchenko O. DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TRADE IN THE CONTEXT.....	82
Marena T. V., Tulainova V. I. FORMATION AND REGULATION OF PUBLIC DEBT PROBLEMS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF DEBT SECURITY.....	91
Nikolenko T. INVESTMENT INVESTMENT SECURITY AS A COMPONENT OF THE STATE'S ECONOMIC SECURITY.....	101
Omeichenko V. REVIEW ON THE MONOGRAPHY OF MIELIEKIESTSEV K. I. AND BUT O. M. «UKRAINE AND THE REPUBLIC OF POLAND: EVOLUTION FROM BILATERAL RELATIONS TO EURO-ATLANTIC INTEGRATION: MONOGRAPH»	114
CONTRIBUTORS.....	119

НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.342.146(477:4-672ЄС)

І.С. Піляєв

**СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ ДИВЕРГЕНЦІЇ ЕКОНОМІК УКРАЇНИ І
ЄС: ТРЕНДИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВРЯДУВАННЯ**

У статті, із застосуванням синергетичного міждисциплінарного підходу до аналізу проблеми дивергенції параметрів соціального розвитку України та ЄС, оцінюються стан та ключові проблеми імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС з точки зору завдань соціально-економічної модернізації країни. Особливу увагу приділено соціально-інноваційним аспектам подолання дивергенції економік України та ЄС. Виявлено проблеми та запропоновано заходи щодо вдосконалення здійснення на урядовому рівні стратегічного моніторингу виконання Угоди.

Ключові слова: дивергенція, людський розвиток, соціальний прогрес, модернізація, європейська інтеграція

DOI 10.34079/2226-2822-2020-10-20-5-17

Постановка проблеми. Дійсно успішні модернізація та європейська інтеграція України передбачають наявність цінностей, правил та інституцій, притаманних конкурентоздатній ринковій економіці та структурній ліберальній демократії. Наявність дієвої ринкової економіки, відповідно до Копенгагенських критеріїв членства в ЄС, передбачає, зокрема, суспільний консенсус щодо найважливіших питань економічної політики (Копенгагенські критерії..., 2019). Між тим нестабільність політичної системи¹ всі роки незалежності не дозволяє сформувати та реалізувати довгострокову національну стратегію соціально-економічного розвитку, що призвело, особливо в останні роки, до тривожних трендів дивергенції (розходження) ряду важливих параметрів соціально-економічного розвитку України та країн ЄС. Звідси випливає необхідність вжиття комплексу заходів на національному рівні щодо подолання зазначених дивергентних трендів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Статистичні та економетричні оцінки, нещодавно зроблені Т.В. Бурлай (Бурлай, 2019b, с.65-66), засвідчують з 2014 р. формування чіткої тенденції до соціально-економічної дивергенції України та ЄС, що є чи не найважливішим індикатором збою процесу системної модернізації України. Зокрема, статистично обґрунтовано, що такі активно задіяні після перемоги Євромайдану механізми євроінтеграції, як імплементація Угоди про асоціацію з ЄС, запровадження з Союзом безвізового режиму й «поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі», формально проєвропейські соціально-економічні реформи, поки що не дають очікуваного макроекономічного, інституціонального, інтеграційного та конвергентного ефекту для України (Бурлай, 2019b, с.78).

Незважаючи на численні праці українських та зарубіжних науковців з проблем модернізації та європейської інтеграції України (Бурлай, 2019а; Вертелева і Вертелева, 2014; Сіденко, 2018; Сіденко, 2015; Alcidì, 2019; Milotay, 2017; Olszański, 2017), їм досі

¹ Середній термін каденції прем'єр-міністра в незалежній Україні, за власним підрахунком автора, складає близько півтора року.

бракує синергетичного підходу до розуміння та тлумачення основних дихотомій, які мали та мають вирішальний вплив на вищезазначені процеси. Це, в свою чергу, призводить до помилкової логіки «гри з нульовою сумою», до абсолютизації певних ментальних парадигм, на що напередодні подій Євромайдану та збройного конфлікту на сході України вказував, наприклад, вітчизняний політолог Сергій Толстов (Толстов, 2013).

Метою дослідження є аналіз соціального контексту сучасних процесів дивергенції/конвергенції гео економічного простору України та ЄС, визначення дивергентних факторів та трендів й розробка шляхів вдосконалення урядового механізму реалізації євроінтеграційної політики в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. За умов глобалізації проблему подолання дивергенції економік й, відповідно, соціальних та політичних систем України і ЄС слід розглядати в контексті саме глобального соціально-економічного розвитку світу. Отже, вбачається плідним і доцільним проаналізувати сучасні позиції України в євроінтеграційному процесі крізь призму саме авторитетних світових рейтингів людського розвитку.

Таблиця 1.

**ПОРІВНЯННЯ СВІТОВИХ РЕЙТИНГІВ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС, УКРАЇНИ ТА
 ІНШИХ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА ЗА ІНДЕКСОМ
 ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ООН (2019 р. до 2014 р.)**

Місце 2019 р.	Місце 2014 р.	Країна	ІЛР- 2019	ІЛР- 2014
3	11	Ірландія	0,942	0,899
4	6	Німеччина	0,939	0,911
8	12	Швеція	0,937	0,898
10	4	Нідерланди	0,933	0,915
11	10	Данія	0,930	0,900
12	24	Фінляндія	0,925	0,879
15	14	Великобританія	0,920	0,892
17	21	Бельгія	0,919	0,881
20	21	Австрія	0,914	0,881
21	21	Люксембург	0,909	0,881
24	25	Словенія	0,902	0,874
25	27	Іспанія	0,893	0,869
26	28	Чехія	0,891	0,861
26	20	Франція	0,891	0,884
28	39	Мальта	0,885	0,829
29	26	Італія	0,883	0,872
30	33	Естонія	0,882	0,840
31	32	Кіпр	0,873	0,845
32	29	Греція	0,872	0,853
32	35	Польща	0,872	0,834
34	35	Литва	0,869	0,834
36	37	Словаччина	0,857	0,830
39	48	Латвія	0,854	0,810
40	41	Португалія	0,850	0,822
43	43	Угорщина	0,845	0,818
46	47	Хорватія	0,837	0,812

50	53	Білорусь	0,817	0,786
52	58	Болгарія	0,816	0,777
52	54	Румунія	0,816	0,785
70	79	Грузія	0,786	0,744
81	87	Вірменія	0,760	0,730
87	76	Азербайджан	0,754	0,747
88	83	Україна	0,750	0,734
107	114	Молдова	0,711	0,663

Джерело: Human Development Report, 2014, Human Development Report, 2019.

Якщо за Індексом людського розвитку ООН² за 2014 рік (ІЛР-2014) Україна відставала від останньої за цим показником країни ЄС (Болгарія) на 43 проміле й, відповідно, на 25 позицій в рейтингу, то за ІЛР-2019 Україна поступалася аутсайдером ЄС за цим показником – Болгарії та Румунії – вже на 66 проміле та аж на 36 позицій в рейтингу. Щодо країн-учасниць Східного партнерства, крім Білорусі, Азербайджана та Грузії (за ІЛР-2014), Україна пропустила перед собою в рейтингу 2019 р. ще і Вірменію (Табл. 1).

Таким чином, єдиною з країн-учасниць Східного партнерства, що поступається в рейтингу Україні, залишається Молдова. Проте якщо остання за період 2014-2019 рр. поліпшила свій ІЛР на 48 проміле й піднялася на 7 позицій в рейтингу, то Україна спромоглася поліпшити власний ІЛР лише на 16 проміле й опустилася в рейтингу на 5 позицій (Табл. 1).

Якщо за ІЛР-2014 Україна поступалася Польщі 100 проміле й відставала від неї на 48 позицій, то за ІЛР-2019 відставання складає вже 122 проміле й 56 позицій (Табл. 1).

Цікаво відзначити, що за Індексом соціального прогресу³ 2015 р. (Табл. 2) в першу шестірку країн-лідерів потрапила лише одна держава-член ЄС – Швеція (88,06 балу), тоді як в рейтингу 2020 р. в першій шестірці вже три держави-члени ЄС: Данія, Фінляндія та Швеція з середнім балом 91,87. Якщо до першої групи (дуже високий рівень соціального прогресу) за результатами 2015 р. увійшли лише 3 держави-члени ЄС (Швеція, Фінляндія, Данія) з середнім балом 87,15, то в світовому рейтингу 2020 р. знаходимо вже 6 держав-членів ЄС з середнім балом 91,27. Вищевикладене свідчить про значну позитивну динаміку соціального прогресу за період 2015-2020 рр. в передових за рівнем соціального розвитку, передусім Скандинавських, країнах ЄС.

² Інтегральний показник, що поєднує кількісні та якісні характеристики соціально-економічної диференціації розвитку країн: рівня життя населення (через оцінку ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності в дол. США), його грамотності, освіченості та довголіття.

³ Автори зазначеного індексу (професор Гарвардської школи бізнесу Майкл Портер, представник Фонду Рокфеллера Джудіт Роден, експерт журналу *Economist* Метью Бішоп та ін.) визначають соціальний прогрес як здатність суспільства задовольняти основні людські потреби своїх громадян, створювати умови, що дозволяють громадянам та спільнотам підвищувати та підтримувати якість свого життя й якомога повніше реалізовувати свій потенціал. Індекс обраховується на основі зваженого вимірювання 50 соціальних та екологічних показників задля створення цілісної квантизованої картини соціального прогресу. Зазначені показники об'єднанні в три основні групи:

1. Основні потреби людини – харчування, доступ до основної медичної допомоги, забезпечення житлом, доступ до води, електричне та санітарне забезпечення, рівень особистої безпеки.

2. Засади благополуччя людини – доступ до базових знань та рівень грамотності населення, доступ до інформації та засобів комунікацій, рівень охорони здоров'я, якість довкілля.

3. Можливості розвитку людини – рівень індивідуальних та громадянських свобод, забезпечення прав та можливостей людини приймати рішення та реалізовувати свій потенціал.

Індекс щорічно оновлюється, що дозволяє відстежувати соціальний прогрес у часі.

Таблиця 2.

Глобальний індекс соціального прогресу країн-членів ЄС, України та інших
 країн-учасниць східного партнерства
 (2020 р. до 2015 р.)

Рейтинг 2020 р.	Рейтинг 2015 р.	Країна	Індекс 2020 р. за 100- бальною шкалою	Індекс 2015 р. за 100- бальною шкалою
Рівень 1 (дуже високий рівень соціального прогресу)				
2	8	Данія	92,11	86.63
3	7	Фінляндія	91,89	86.75
5	2	Швеція	91,62	88,06
10	9	Нідерланди	91,06	86.50
11	14	Німеччина	90,56	84.04
12	12	Ірландія	90,35	84.66
Рівень 2 (високий рівень соціального прогресу)				
14	–	Люксембург	89,56	–
15	13	Австрія	89,50	84.45
16	17	Бельгія	89,46	82.83
18	21	Франція	88,78	80.82
19	20	Іспанія	88,71	81.17
21	18	Португалія	87,79	81.91
22	19	Словенія	87,71	81.62
23	31	Італія	87,36	77.38
24	23	Естонія	87,26	80.49
25	22	Чехія	86,69	80.59
26	30	Кіпр	86,64	77.45
27	34	Греція	85,78	74.03
30	–	Мальта	84,89	–
31	27	Польща	84,32	77.98
32	35	Литва	83,97	74.00
35	33	Латвія	83,19	74.12
36	25	Словаччина	83,15	78.45
Рівень 3 (верхній середній рівень соціального прогресу)				
39	37	Хорватія	81,92	73.30
40	32	Угорщина	81,02	74.80
43	43	Болгарія	79,86	70.19
45	50	Румунія	78,35	68.37
47	66	Білорусь	77,00	64.98
50	61	Вірменія	76,46	65.70
56	60	Грузія	74,85	65.89
63	62	Україна	73,38	65.69
68	70	Молдова	72,58	63.68
Рівень 4 (нижній середній рівень соціального прогресу)				
104	76	Азербайджан	64,11	62,62

Джерело: Social Progress Index, 2020.

Наскільки динамічним є соціальний розвиток світу, показово засвідчує приклад Словаччини: за останнє п'ятиріччя вона досягла значного соціального прогресу, підвищивши свій індекс з 78,45 до 83,15, проте, незважаючи на це, «просіла» в світовому рейтингу з 25-го на 36-е місце. Що стосується України, вона також спромоглася помітно підвищити свій індекс – з 65,69 до 73,38 балу, проте все ж втратила одну позицію в світовому рейтингу, перемістившись із 62-го на 63-е місце.

Загалом за рівнем індексу соціального прогресу країни світу поділені на 6 груп (Табл. 2). Україна з індексом 73,38 (63-е місце світового рейтингу) знаходиться в третій групі (верхній середній рівень), де поточний (на вересень 2020 р.) груповий лідер серед країн ЄС Хорватія посідає 39-місце світового рейтингу з 81,92 балами, а груповий аутсайдер серед країн ЄС та Східного партнерства Молдова займає 68-у позицію з індексом 72,58 за 100-бальною шкалою. Згідно зі світовим рейтингом, значного соціального прогресу за 2015-2020 рр. досягла Білорусь: вона підвищила свій індекс з 64,98 до 77,00 й просунулася з 66-го на 47-ме місце, випередивши Вірменію, Грузію і Україну.

Варто відзначити, що за Індексом соціального прогресу наша країна наразі утримує світову першість із таких показників, як використання чистого палива та технологій для приготування їжі, доступ населення до електрики (в Україні він складає 100%), абонентська підписка на мобільний телефонний зв'язок, гендерна рівність у доступі до середньої освіти.

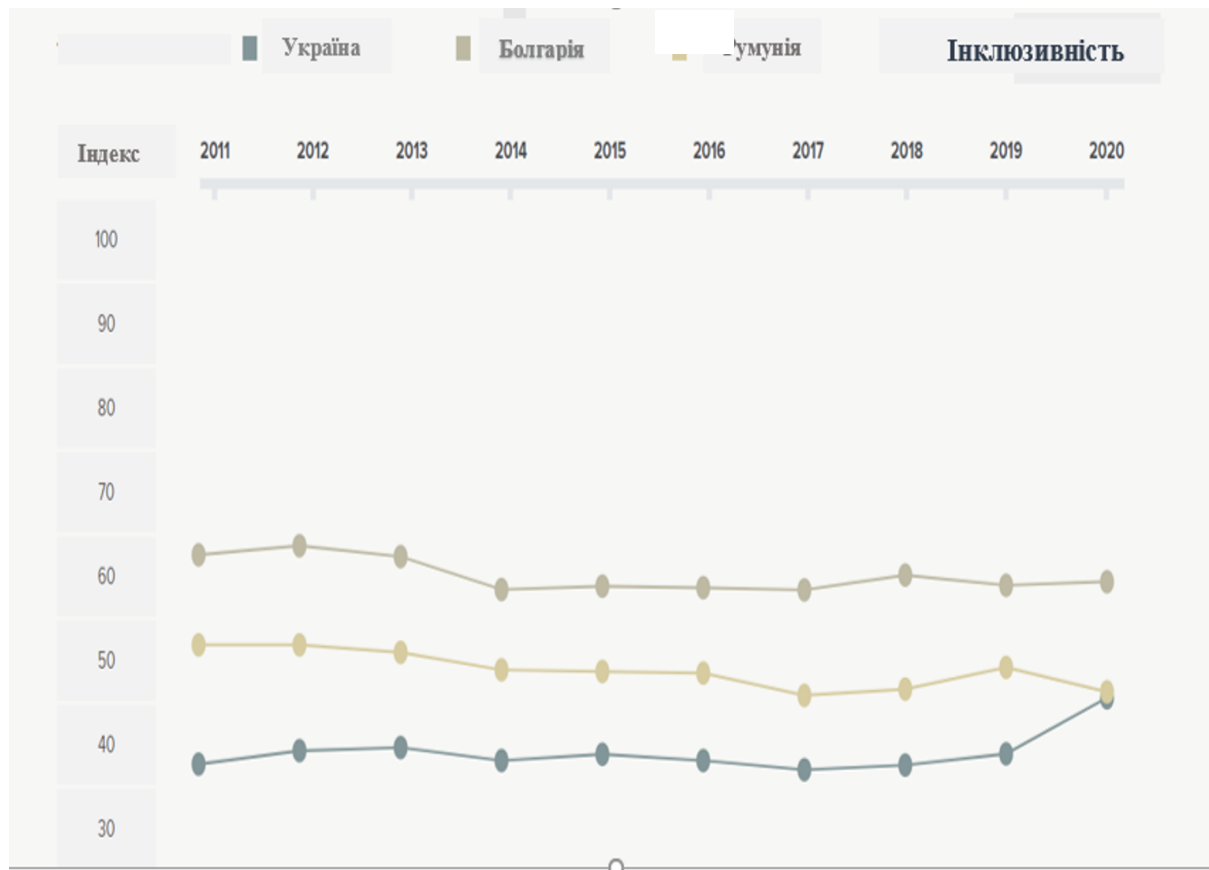
У цілому, світовий рейтинг України за рівнем соціального прогресу (63-е місце зі 163) значно перевищує її відповідний рейтинг за показником ВВП (ППП) на душу населення (85-е місце зі 163). Якщо, наприклад, соціальний розвиток Румунії, згідно з рейтингом, нині цілком відповідає рівню її економічного розвитку (43-е місце за рівнем ВВП (ППП) на душу населення зі 163 країн, індексованих у рейтингу соціального розвитку), а світовий рейтинг соціального прогресу Болгарії випереджає її рейтинг за ВВП (ППП) на душу населення (52-е місце) на 9 позицій, то аналогічний показник України випереджає її рейтинг за ВВП (ППП) на 22 позиції.

Проте цілий ряд соціальних показників в Україні є наразі критично низькими: це, зокрема, рівень особистої безпеки (62,33 за 100-бальною шкалою – 110-е місце в світовому рейтингу), набору дітей до навчальної школи (лише 94,6 на 100 дітей – 123-е місце), свободи слова (121-е місце), свободи віросповідання (121-е місце), доступу до правосуддя (107-е місце), корупції (125-е місце).

За таким важливим показником соціальної інклюзивності, як рівність доступу до політичної влади за соціально-економічним становищем, Україна має один із найгірших показників у світі: 0,87 за 4-хбальною шкалою – 154-е місце в глобальному рейтингу, що свідчить про кланово-олігархічний характер її дотеперішніх політичної та економічної систем. Для порівняння, Румунія – найпроблемніша з країн ЄС за цим показником (1,98) – посідає 100-те місце, Болгарія (2,47) – 57-е, Литва (2,60) – 45-е, а сусідня Польща (3,23) – 5-е (!) місце в світі. За даним показником Україна значно поступається своїм партнерам по Східному партнерству ЄС Молдові (1,86, 106-е місце), Вірменії (1,90, 105-е місце), Грузії (2,54, 51-е місце) і особливо – Білорусі (3,13, 16-е місце). Лише Азербайджан за цим показником – позаду України (0,55, 166-е місце).

Разом з тим, за агрегованим показником соціальної інклюзивності, що, крім вищезазначеного, також включає такі параметри, як рівність соціальних груп у доступі до політичної влади (2,70 за 4-хбальною шкалою – 54-е місце), гендерна рівність у доступі до політичної влади (2,58 за 4-хбальною шкалою – 29-е місце), дискримінація на насильство по відношенню до меншин (5,80 за 10-бальною шкалою – 90-е місце), соціальне визнання геїв та лесбіянок (0,13 за 1-бальною шкалою /0 – найнижчий, а 1 – найвищий рівень

визнання/ – 99 місце), Україна за останній рік (вересень 2019 р. – вересень 2020 р.) значно покращила свої позиції: з 34,97 (111-е місце) до 44,03 (94-е місце), майже наздогнавши за цим показником Румунію (44,73 – 91 місце в світовому рейтингу) і помітно наблизившись до Болгарії (Рис. 1).

Джерело: *Social Progress Index, 2020.*

Рис. 1. Порівняння соціального прогресу України, Болгарії та Румунії за показником інклюзивності (2011 – 2020 роки)

У цілому, за рівнем соціального прогресу, навіть порівняно з аутсайдерами ЄС за цим показником, Україна поступається в світовому рейтингу Румунії (78,35 балу, 45-е місце) на 18 позицій та Болгарії (79,86, 43-е місце) – на 20 позицій.

У Глобальному індексі інновацій⁴ Україна випереджає всі пострадянські країни-учасниці Східного партнерства й навіть Румунію. Проте варто зауважити, що інноваційний індекс України не змінився, хоча наша держава й просунулася вперед у рейтингу за період 2014-2020 рр. на 18 позицій (Табл. 3).

⁴Доповідь "Глобальний інноваційний індекс 2019" містить інформацію про інноваційну діяльність 129 країн світу. Для оцінки використовують 80 параметрів, які дають повну картину інноваційного розвитку, включаючи огляд політичної ситуації, стану освіти, рівня розвитку інфраструктури та бізнесу. Глобальний інноваційний індекс – дослідження інноваційного клімату країни, яке проводить з 2007 року міжнародна школа бізнесу INSEAD у співпраці зі Всесвітньою організацією інтелектуальної власності та Корнельським університетом (США). (Див.: Dutta, Lanvin and Wunsch-Vincent, ed., 2020).

Таблиця. 3.

**Порівняння глобального індексу інновацій румунії, України та інших країн-учасниць
 східного партнерства 2020 та 2014 років**

Рейтинг 2020	Рейтинг 2014	Країна	Індекс 2020	Індекс 2014
45	63	Україна	36,3	36,3
46	55	Румунія	36,0	38,1
59	43	Молдова	33,0	40,7
61	65	Вірменія	32,6	36,1
63	74	Грузія	31,8	34,5
64	58	Білорусь	31,3	37,1
82	101	Азербайджан	27,2	29,6

Джерело: Dutta, Lanvin and Wunsch-Vincent, ed., 2020.

Загалом, серед країн-членів ЄС глобальний рейтинг інновацій за цей період покращився лише у трьох країн – Швеції (з 62,3 до 62,5), Німеччини (з 56,0 до 56,5) та Франції (з 52,2 до 53,7). Водночас, для порівняння, у Східноазійському регіоні з переважанням конфуціанської традиції у Південній Кореї цей рейтинг зріс з 55,3 до 56,1, у Китаю – з 46,6 до 53,3 (перемістився з 29-го на 14-е місце в рейтингу), Японії – з 52,4 до 52,7.

Це засвідчує, що зростання інноваційної конкурентоспроможності в сегменті економічно розвинутих країн на сучасному етапі здатні забезпечити переважно великі регіональні та світові держави з потужним ресурсним потенціалом та потужною національною науковою базою.

Для України досі характерними є «крихка національна змова всередині багаторівневої системи державного управління», «брак політичного консенсусу для подальших змін» у ході реформ, що обумовлює недостатню спроможність у виробленні політичного курсу і, відповідно, негативно впливає на політичний та соціально-економічний виміри європейської інтеграції України (Maupzuk, 2010).

У цьому контексті серйозні зауваження викликають обраний виконавчою владою підхід до імплементації Угоди про асоціацію з ЄС та методи оцінювання ходу та успішності її виконання, що впливають з такого підходу.

План заходів з виконання Угоди був розроблений Урядовим офісом координації європейської та євроатлантичної інтеграції разом з міністерствами та іншими органами державної влади й затверджений Кабінетом Міністрів України 25 жовтня 2017 р. До Плану двічі вносилися зміни та доповнення: постановами Уряду від 18 грудня 2018 року та, вже за нової влади, від 20 листопада 2019 року (План заходів з виконання Угоди про асоціацію, 2020). Наразі документ містить біля 2 тис. сформульованих завдань й близько 7,5 тис. заходів щодо їх виконання, які охоплюють 24 сфери співробітництва в рамках Угоди. За

виконання завдань відповідальні 106 органів влади України. Кожне з цих завдань посилається на конкретну статтю (статті) Угоди або імплементує визначені норми права (Acquis) Європейського Союзу. Також було затверджено урядово-парламентську Дорожню карту законодавчого забезпечення виконання Угоди про асоціацію на 2018-2019 роки, що дозволило пріоритезувати розгляд євроінтеграційних законів на засіданнях Верховної Ради України.

За офіційною інформацією Уряду України, загальний прогрес виконання Угоди за 2019 рік (виконання заходів) становить лише 38%, тобто 62% запланованих до виконання заходів не виконано. При цьому з боку Уряду України не виконано 46% заходів (Пульс Угоди, 2019).

І якщо у сфері політичного діалогу, національної безпеки та оборони; у сфері фінансового співробітництва та боротьби з шахрайством; освіти, навчання та молоді; соціальної політики та трудових відносин – виконано 100% запланованих до виконання заходів, то у сфері енергетики виконано лише 34% заходів, у сфері фінансового сектору – 19%, державних закупівель – 13%, у сфері юстиції, свободи, громадської безпеки та прав людини – лише 14%, транспорту, транспортної інфраструктури, поштових та кур'єрських послуг – 16%, підприємництва – 27%, навколишнього природного середовища та цивільного захисту – 28%, енергоефективності та ЖКХ – 33%, оподаткування – 44%, науки, технологій та інновацій, космосу – 50%, у сфері статистики та обміну інформації – 0%, управління державними фінансами – 0%, захисту прав споживачів – 0% (Пульс Угоди, 2019).

Для порівняння у 2018 р. виконання склало 59%, з боку КМУ – 62%. При тому, що у сфері науки, технологій та інновацій, космосу – лише 32%, транспорту, транспортної інфраструктури, поштових та кур'єрських послуг – 12%, енергоефективності та ЖКХ – 12%, соціальної політики та трудових відносин – 10%, сфері юстиції, свободи, громадської безпеки та прав людини – лише 40%, енергетика – 44%, навколишнього природного середовища та цивільного захисту – 50% (Пульс Угоди, 2018).

Важливо підкреслити, що з метою оцінки виконання державами-кандидадами умов членства Європейська Комісія у кожному своєму Висновку виходить за межі формального опису інститутів (політичних, економічних, адміністративних) і відносин між ними. Наприклад, на основі ряду детальних критеріїв вона оцінює, чи має демократія в країні-кандидаті реальний характер. При цьому перевіряється, як захищаються конституційні права і свободи, зокрема, свобода слова в процесі діяльності політичних партій, неурядових організацій і засобів масової інформації (Копенгагенські критерії..., 2019).

Фактично Уряд дотепер контролює лише формальне виконання завдань (тобто виконане завдання однозначно розцінюється як плюс) без аналізу їх впливу на зростання обсягів та структури вітчизняного експорту та зовнішньоторговельного обороту, залучення іноземних інвестицій, динаміку ВВП, ВНД, середнього та мінімального розмірів заробітної плати, соціального захисту населення, інновації та зростання наукового потенціалу, структурні зміни в економіці, її загальну конкурентоздатність, ринок праці та створення робочих місць, розвиток регіонів, соціальну інфраструктуру, демографію, сталість економічного та соціального розвитку тощо. За таких умов навіть високі показники (яких поки немає) виконання Плану заходів без урахування їх впливу на зростання економічного, наукового потенціалу, людського та соціального капіталу, добробуту та стабільності державних та громадських інститутів можуть давати помилкове уявлення про реальну динаміку процесу конвергенції/дивергенції України і ЄС.

В діяльності Уряду щодо виконання Угоди спостерігається явний перекис у бік інституційних перетворень, які самі по собі, без системного реформування державного, економічного та суспільного механізмів, не спроможні забезпечити інтеграцію України до європейської та євроатлантичної спільнот. Як наглядний приклад можна навести

опублікований 25 липня 2019 р. офіційний звіт віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Іванни Климпуш-Цинцадзе за час її роботи в Уряді, тобто за період з квітня 2016 р. по липень 2019 р. Її місією, як одного з керівників Уряду, було визначено «створення інституційної основи для системної, послідовної та ефективної співпраці з ЄС і НАТО, для реального впровадження стандартів ЄС та НАТО в українське законодавство та у діяльність державних інституцій» (Звіт Віце-прем'єр-міністра..., 2019, с.2). При цьому нічого не зазначено стосовно необхідності системного, а не лише формально-інституційного, виконання Копенгагенських критеріїв членства в ЄС. Незважаючи на закріплення цілі Європейської інтеграції ще в Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. «Про Основні напрями зовнішньої політики України» (Постанова Верховної Ради України..., 1993), звіт практично заперечує тяглість з євроінтеграційною політикою, досягнення та напрацювання в цій сфері всіх попередніх урядів, зазначаючи, що буцімто «Україна перебуває лише на початку свого шляху в ЄС [...]» (Звіт Віце-прем'єр-міністра..., 2019, с.2).

Позаяк величезна кількість завдань та заходів щодо виконання Угоди про асоціацію пов'язана з "інституційною трансплантацією", тобто часто формально-механічним запозиченням європейських інститутів, зростає ризик потрапляння в свого роду "інституційну пастку", коли, по-перше, "нові формальні інститути після "пересадки" не працюють, оскільки опиняються в оточенні неформальних, що збереглися в попередньому вигляді" (Бурлай, 2019а, с.288), а, по-друге, за видимістю прогресу інституціональної інтеграції показники реальної соціально-економічної конвергенції/дивергенції України та ЄС, що й визначатимуть справжню перспективу членства в ЄС, залишатимуться поза пріоритетною увагою урядового моніторингу виконання Угоди.

Висновки. Україна все ще має потужний соціальний фундамент для здійснення економічного ривка та модернізаційного прориву в економічному розвитку. За соціальними параметрами українське суспільство виявляється істотно потужнішим, ніж сучасна українська економіка з точки зору задоволення базових людських потреб, соціальних складових якості життя та здорового довкілля. Зокрема, за рівнем та динамікою інновацій Україна випереджає всі пострадянські країни-учасниці Східного партнерства й навіть Румунію.

За агрегованим показником соціальної інклюзивності Україна за останній рік (вересень 2019 р. – вересень 2020 р.) значно покращила свої позиції. Проте у цілому, за рівнем соціального прогресу Україна все ще відчутно поступається країнам-аутсайдерам ЄС у цій сфері – Болгарії та Румунії.

План заходів та нинішня методика його моніторингу з боку Уряду потребують суттєвого вдосконалення, залучення не формально-інституційних, а сучасних наукових підходів з урахуванням стратегічних завдань модернізації, підвищення рівня інноваційності та конкурентоздатності вітчизняної економіки, подальшої демократизації українського суспільства відповідно до європейських цінностей, принципів та стандартів. Зокрема, у вищезазначеному Плані заходів мають бути виділені стратегічні та тактичні, пріоритетні та звичайні завдання й відповідні їм заходи. На цій основі має здійснюватися стратегічний моніторинг виконання Угоди.

Бібліографічний список

- Бурлай, Т.В., 2019а. *Соціально-економічна конвергенція: теорія та практика*. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України.
- Бурлай, Т.В., 2019б. Чинники соціально-економічної дивергенції України та Європейського Союзу. *Український соціум*, 2(69), с.61–83. <https://doi.org/10.15407/socium2019.02.061>

- Вертелева, О.В. та Вертелева, О.О., 2014. Економічна конвергенція країн ЄС та перспективи євроінтеграції України. *Економіка та держава*, 11, с.97–100.
- Звіт Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України за час роботи в уряді (2016-2019 рр.), 2019. *Євроінтеграційний портал*. [онлайн] Доступно за: <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-presentation-2019/7.2019/%20%D0%9E%D1%84%D1%96%D1%81.pdf>> (Дата звернення: 18 вересня 2020).
- Копенгагенські критерії членства в Європейському Союзі, 2019. *Міністерство закордонних справ України*. [онлайн] Доступно за: <<https://mfa.gov.ua/evropejska-integraciya/vidnosini-ukrayina-yes/kopengagenski-kriteriyi-chlenstva-v-evropejskomu-soyuzi>> (Дата звернення: 18 вересня 2020).
- План заходів з виконання Угоди про асоціацію, 2020. *Євроінтеграційний портал*. [онлайн] Доступно за: <<http://eu-ua.org/plan-zakhodiv-z-vykonannia-uhody>> (Дата звернення: 18 вересня 2020).
- Постанова Верховної Ради України Про Основні напрями зовнішньої політики України № 3360-ХІІ, 1993. *Верховна Рада України*. [онлайн] Доступно за: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>> (Дата звернення: 10 вересня 2020).
- Пульс Угоди. Моніторинг реалізації плану заходів з виконання Угоди про асоціацію, 2018. *Євроінтеграційний портал*. [онлайн] Доступно за: <<https://pulse.eu-ua.org/ua/a/year/2018>> (Дата звернення: 2 жовтня 2020).
- Пульс Угоди. Моніторинг реалізації плану заходів з виконання Угоди про асоціацію, 2019. *Євроінтеграційний портал*. [онлайн] Доступно за: <<https://pulse.eu-ua.org/ua/a/year/2019>> (Дата звернення: 2 жовтня 2020).
- Сіденко, В., кер., 2018. *Перформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна - ЄС*. Київ: Заповіт.
- Сіденко, С.В., 2015. Євроінтеграційна стратегія України: соціальний вимір. *Стратегія розвитку України*. 2, с.3-8.
- Толстов, С.В., 2013. Україна між Заходом і Сходом: політичні, економічні та соціально-гуманітарні аспекти. В: П.В. Кутуєв, укл., 2013. *Варіації модерну та модернізації: український соціум в контексті глобальних процесів* Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 28-29 листопада 2013. Київ: Талком, с. 41-43.
- Alcidi, C., 2019. Economic Integration and Income Convergence in the EU. *Intereconomics*, 54(1), pp. 5-11. DOI: 10.1007/s10272-019-0783-6
- Dutta, S., Lanvin, B. and Wunsch-Vincent, S., ed., 2020. *Global Innovation Index 2020. Who Will Finance Innovation?* 13th ed. Available at: <<https://www.globalinnovationindex.org/gii-2020-report>> (Accessed 2 October 2020).
- Human Development Report, 2014. *United Nations Development Programme*. [online] Available at: <<http://www.hdr.undp.org/en/2014-report>> (accessed on October 2, 2020).
- Human Development Report, 2019. *United Nations Development Programme*. [online] Available at: <<http://www.hdr.undp.org/en/2019-report>> (accessed on October 2, 2020).
- Maynzuk, K., 2010. *The Bubble of Poor Governance: Coping with Social Impacts of Recession and Demographic Change in Ukraine Local Government: Responses to Recession Across Europe*. CDLR/LGI International Conference, Strasbourg, Council of Europe 11-12 October 2010. [Presentation] [online] Available at: <<https://publicsearch.coe.int/#k=The%20Bubble%20of%20Poor%20Governance#f=%5B%5D#s=51>> (accessed on September 10, 2020).
- Milotay, N., 2017. Social convergence and EU accession. *European Parliament*. [online] 28 September, Available at:

<https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI%282017%29608719> (Accessed 10 September 2020).

Olszański, T., 2017. *A quarter-century of independent Ukraine. Dimensions of transformation*. Warsaw: OSW Centre for Eastern Studies.

Social Progress Index, 2020. *The Social Progress Imperative*. [online] Available at: <www.socialprogress.org/index/global/results> (accessed on October 12, 2020).

References

Alcidi, C., 2019. Economic Integration and Income Convergence in the EU. *Intereconomics*, 54(1), pp. 5-11. DOI: 10.1007/s10272-019-0783-6

Burlay, T.V., 2019a. *Sotsialno-ekonomichna konverhentsiia: teoriia ta praktyka [Socio-Economic Convergence: Theory and Practice]*. Kyiv: Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukrainian).

Burlay, T.V., 2019b. Chynnyky sotsialno-ekonomichnoi dyverhentsii Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu [Factors of the socio-economic divergence between Ukraine and the European Union]. *Ukrainian Society*, 2(69), pp.61–83. (in Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/socium2019.02.061>

Dutta, S., Lanvin, B. and Wunsch-Vincent S., ed., 2020. *Global Innovation Index 2020. Who Will Finance Innovation?* 13th ed. Available at: <<https://www.globalinnovationindex.org/gii-2020-report>> (Accessed 2 October 2020).

Human Development Report, 2014. *United Nations Development Programme*. [online] Available at: <<http://www.hdr.undp.org/en/2014-report>> (Accessed 2 October 2020).

Human Development Report, 2019. *United Nations Development Programme*. [online] Available at: <<http://www.hdr.undp.org/en/2019-report>> (Accessed 2 October 2020).

Kopenhahenski kryterii chlenstva v Yevropeiskomu Soiuzu [Copenhagen criteria for membership in the European Union], 2019. *Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*. [online] Available at: <<https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/vidnosini-ukrayina-yes/kopengagenski-kriteriyi-chlenstva-v-yevropejskomu-soyuzi>> (Accessed 18 September 2020). (in Ukrainian).

Maynzuk, K., 2010. *The Bubble of Poor Governance: Coping with Social Impacts of Recession and Demographic Change in Ukraine Local Government: Responses to Recession Across Europe*. CDLR/LGI International Conference, Strasbourg, Council of Europe 11-12 October 2010. [Presentation] [online] Available at: <<https://publicsearch.coe.int/#k=The%20Bubble%20of%20Poor%20Governance#f=%5B%5D#s=51>> (Accessed 10 September 2020).

Milotay, N., 2017. Social convergence and EU accession. *European Parliament*. [online] 28 September, Available at: <https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI%282017%29608719> (Accessed 10 September 2020).

Olszański, T., 2017. *A quarter-century of independent Ukraine. Dimensions of transformation*. Warsaw: OSW Centre for Eastern Studies.

Plan zakhodiv z vykonannya Uhody pro asotsiatsiyu [Action plan for the implementation of the Association Agreement], 2020. *European integration portal* [online] Available at: <<http://eu-ua.org/plan-zakhodiv-z-vykonannia-uhody>> (Accessed 18 September 2020). (in Ukrainian).

Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrainy Pro Osnovni napryamy zovnishn'oyi polityky Ukrainy № 3360-XII [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine On the Main Directions of Ukraine's Foreign Policy № 3360-XII], 1993. *Verkhovna Rada of Ukraine* [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>> (Accessed 10 September 2020). (in Ukrainian).

- Puls Uhody. Monitorynh realizatsii planu zakhodiv z vykonannia Uhody pro asotsiatsiiu [Agreement Pulsemonitoring of the implementation plan of the Agreement], 2018. *European integration portal*. [online] Available at: <<https://pulse.eu-ua.org/ua/a/year/2018>> (Accessed 2 October 2020). (in Ukrainian).
- Puls Uhody. Monitorynh realizatsii planu zakhodiv z vykonannia Uhody pro asotsiatsiiu [Agreement Pulsemonitoring of the implementation plan of the Agreement], 2019. *European integration portal*. [online] Available at: <<https://pulse.eu-ua.org/ua/a/year/2019>> (Accessed 2 October 2020). (in Ukrainian).
- Sidenko, S.V., 2015. Yevrointehratsiina stratehiia Ukrainy: sotsialnyi vymir. [Ukraine's euroinegration strategy: the social dimension]. *Strategy of Ukraine. Economics, sociology, law*, 2, pp.3-8. (in Ukrainian).
- Sidenko, V., 2018. *Pereformatuvannia yevropeiskoi intehratsii: mozhlyvosti i ryzyky dlia asotsiatsii Ukraina-YeS [Reformatting European Integration: Opportunities and Risks for the Ukraine-EU Association]*. Kyiv: Zapovit. (in Ukrainian).
- Social Progress Index, 2020. *The Social Progress Imperative*. [online] Available at: <www.socialprogress.org/index/global/results> (Accessed 12 October 2020).
- Tolstov, S.V., 2013. Ukrayina mizh Zakhodom i Skhodom: politychni, ekonomichni ta sotsial'no-humanitarni aspekty [Ukraine between West and East: political, economic and socio-humanitarian aspects]. In: P.V. Kutuyev, Compiler, 2013. *Variatsii modernu ta modernizatsii: ukraïnskyi sotsium v konteksti hlobalnykh protsesiv. Proceedings of the International Scientific-Practical Conference, Kyiv, November 28-29, 2013*. Kyiv: Talkom. (in Ukrainian).
- Verteleva, O.V. and Verteleva, O.O., 2014. Ekonomichna konverhentsiia krain YeS ta perspektyvy yevrointehratsii Ukrainy [Economic Convergence in EU and Possibilities of European Integration of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, 11, pp.97–100. (in Ukrainian).
- Zvit Vitse-premier-ministra z pytan yevropeiskoi ta yevroatlantlychnoi intehratsii Ukrainy za chas roboty v uradi (2016-2019 rr.) [Report of the Vice Prime Minister on European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine during his time in the government (2016-2019)], 2019. *European integration portal* [online] Available at: <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-presentation-2019/7.2019/%20%D0%9E%D1%84%D1%96%D1%81.pdf>> (Accessed 18 September 2020). (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 21.10.2020.

I. Piliaiev

SOCIAL FACTORS OF OVERCOMING THE DIVERGENCE OF ECONOMIES OF UKRAINE AND THE EU: TRENDS AND CHALLENGES FOR THE NATIONAL GOVERNANCE

The article applies synergistic interdisciplinary approach to the analysis of problems of divergence in the economies of Ukraine and the EU, to evaluate the present state and key problems of implementing the Association Agreement between Ukraine and the EU in terms of the socio-economic modernization of this country.

The thesis about slow, partial (only in certain segments), unsystematic overcoming of divergent trends by Ukraine, which appeared in the first years after signing the EU-Ukraine Association Agreement, is substantiated. In particular, there are clear trends of divergence between Ukraine and the EU in the areas of social development, personal security, rule of law, some civil and political rights and freedoms, which is primarily due to insufficient effectiveness of European integration reforms, lack of consensus in the political elite and society with regard to "Road map" of modernization, consequences of Russian aggression and the ongoing armed

conflict in the east of Ukraine. At the same time, moderate convergence trends in areas such as social inclusion and innovation have been identified.

It is proved that Ukraine still has a strong social foundation for economic modernization breakthrough. In terms of social parameters, Ukrainian society is significantly more powerful than the modern Ukrainian economy from the viewpoint of meeting basic human needs, social components of the quality of life and healthy environment. In particular, in terms of the level and dynamics of innovation, Ukraine is ahead of all post-Soviet member states of the Eastern Partnership and even Romania as an EU member state.

It is argued that the Ukrainian Government still monitors mainly the formal fulfilment of the Action Plan on implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union and its member states for the years 2018–2024 without analyzing the Action Plan's impact on the institutional effectiveness and indicators of Ukraine's socio-economic development. Under such conditions, certain indicators of the Action Plan implementation may give a misconception about the real dynamics of the convergence / divergence process of Ukraine and the EU. This requires improved strategic monitoring of the implementation of the Association Agreement.

Key words: divergence, human development, social progress, modernization, European integration

УДК 005.942

Л.В. Бондарчук

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах сьогодення існує нагальна потреба в раціональному використанні коштів, засобів праці, різноманітних ресурсів шляхом визначення та впровадження дієвих механізмів системи управління на рівні підприємства, що актуально формує перелік та систему управлінського консультування та консалтингових послуг. Особливості сучасності створюють важливі інструменти та засоби взаємодії, на рівні надання консалтингових послуг, та елементи моделювання механізму використання управлінського консультування, чому і присвячено відповідні дослідження. Затребуваність консультантів з управління як експертів з інноваційного розвитку організацій, та створення особливих складових моделі надання управлінських послуг є важливою ознакою цієї сфери діяльності на рівні держави.

***Ключові слова:** моделювання, техніка управління, консалтинг, консалтингові послуги, система управління, управлінське консультування, організація, консультант, бізнес-структура, елементи моделювання.*

DOI 10.34079/2226-2822-2020-10-20-17-24

Постановка проблеми. Сучасна, визначальна роль управлінського консультування та особливості створення моделі консультаційної функції, характеризується суттєвим впливом консультантів та визначенням змісту на формування найважливіших питань стратегічного характеру як на рівні підприємств і організацій, так і державних органів управління, виступаючи каталізатором управлінських нововведень, за умови розвитку елементів управління.

Ринковий механізм та система елементів особливої консультативної моделі надання послуг консультантами сформував взаємодію низки факторів: формальність при вирішенні проблем та звернень підприємств, відсутність взаємодії влади та суспільства, недовіра громадського контролю, недосконалість нормативно-правової бази, регулюючої відносини у зазначеній підсистемі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан розвитку управлінського консультування, та оцінка системи моделювання надання консалтингових послуг, заслуговує уваги у відповідних працях вчених зокрема: В.А. Верби, О.П. Посадського, В.Ш. Рапопорта, Р.К. Юксвярава, М.Я. Хабакук, Я.А. Леймана та ін. Проте недостатньо вивченими залишаються питання та особливості моделювання забезпечення управлінського консультування в Україні, а саме: застосування сучасних моделей управлінського консультування, визначення рівня якості консультаційних послуг. Різноманітні особливості та аспекти консалтингових послуг висвітлені у публікаціях різних авторів, серед яких В. Алешнікова, Бутирін, В. Верба, Г. Іванченко, Р. Галферт, В. Гончарук, В.Соколовська, Н. Корж.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моделювання в процесі функціонування управлінського консультування за своєю ознакою є міждисциплінарним об'єктом дослідження, тому проблемам консалтингового обслуговування господарюючих суб'єктів, методам та технологіям, які при цьому використовуються, інструментарію, який пропонується до застосування, присвячені певні розробки теоретичної й прикладної економіки, соціології, психології, менеджменту, маркетингу, інформаційних технологій.

Як свідчить практика, на сьогодні власні знання та минулий досвід топ-менеджерів не завжди дозволяють досягти бажаного рівня ефективності управління змінами, застосування сучасної технології управлінського консультування, досліджують складову економічної нестабільності керівників бізнес-структур (Охріменко та Кухарук, 2016).

На перший погляд суб'єктом управлінського консультування визначають систему взаємодії управлінських структур та консультантів, але це не формує повною мірою особливості моделювання. Консультант не може працювати без постійної взаємодії з персоналом клієнта. Лише за умов постійної взаємодії консультанта і клієнта, або цілісної організації, їх співпраці і взаєморозуміння можливе успішне консультування. Таким чином, суб'єктом управлінського консультування та створення структури моделювання, вважають організаційно оформлену в єдиний колектив групу працівників консультаційної і клієнтської організацій, залучену до процесу консультування, та діючої моделі послуг, розроблення консультаційних рекомендацій та їх реалізації в межах діючої управлінської структури.

Об'єктами управлінського консультування є виробнича, технологічна, управлінська структура організації, організаційний розвиток і організаційні зміни, процеси розроблення стратегії її розвитку та програмування їх реалізації, реінжиніринг бізнес процесів, аутсорсинг непрофільних видів господарської діяльності, супровід інноваційних процесів, проектування оргструктур управління, організування мотивування і винагородження персоналу, розвиток персоналу, формування культури організації, запровадження нових методів управління, раціоналізація праці тощо.

Провівши дослідження сучасних поглядів науковців і практиків моделі консалтингового ринку щодо визначення розвитку управлінського консультування як потужної інфраструктурної складової бізнесу, зазначимо необхідність вивчення його ключових елементів, правил, методів, способів, концепцій, технологій та інструментів забезпечення моделі консалтингу. Ураховуючи методологічну та практичну значущість розвитку управлінського, консультаційного інструментарію, у межах цієї статті вважаємо необхідним висвітлити результати аналітичної діяльності та вибору

оптимальної кількості елементів в системі сучасної моделі консалтингу, для забезпечення позитивного впливу управлінського консультування на функціонування організацій на сьогодні (Козаченко, Новицький та Довгий, 2006).

Можливості консультаційних послуг та створення консалтингової моделі набувають значимої важливості як для консультаційних фірм при визначенні основних напрямків діяльності, так і для їх дійсних чи потенційних клієнтів. В сучасних умовах актуально постає необхідність вирішення питання, яким чином впливає процес створення моделі управлінського консультування на забезпечення інноваційного розвитку підприємства та визначення механізму впровадження. Значною мірою перешкоджає розвитку управлінського консультування відсутність нормативно-правової бази регулювання консалтингової діяльності, українського класифікатора консультаційних послуг, професійного об'єднання консультантів (Брінцева, 2011).

Специфіка консалтингової послуги, що в основі окремих елементів консультаційної моделі, полягає в її особливості визначення та у відсутності оцінювальної форми. Тому ідентичні консалтингові продукти, виконані двома консалтинговими фірмами, можуть відрізнятися не тільки за формою і змістом, але й мати різну методологію розробки в процесі створення консультативної моделі та дієвості її елементів. Клієнт може оцінити якість наданої йому послуги відразу після завершення процесу консультування або через деякий час, підтверджуючи ефективність процесу консультування та його ефективний результат. Персоналізація допомоги зумовлює певну специфіку попиту на ринку консалтингу: купують не лише певні послуги, а й окремих висококваліфікованих консультантів (Охріменко та Кухарук, 2016).

Консультування і процес моделювання консалтингових послуг дуже затратний вид професійної консалтингової діяльності. Його ефективність, насамперед, визначається потенціалом консультантів, особливостями процесу надання інформаційних послуг.

Ключовою ознакою консультаційного продукту, та особливостями процесу моделювання є те, що його якісні ознаки продовжують формуватися і в процесі і після проектного обслуговування, у відповідності якості і ефективності отриманих результатів.

З точки зору визначення особливостей і загальних характеристик можна розрізнити наступні форми консультування, у відповідності в подальшому створення відповідної дієвої консультативної моделі послуг: експертне, процесне і навчальне.

Зважаючи обставини та відсутність спеціального нормативно-правового забезпечення, яке б визначало зміст і класифікацію консалтингових моделей, вчені і практики беруть до уваги досвід міжнародних консалтингових компаній і намагаються самостійно, кожен по-своєму систематизувати знання в цій сфері, поетапно адаптуючи елементи діючої моделі консультаційної роботи.

Варто звернути увагу на особливе призначення та зміст інноваційного консультування, до елементів складових яких віднесені процеси надання інформаційно-консалтингових послуг в технопарках, бізнес-інкубаторах, науково ділових центрах, управління інноваціями в організаціях.

Процес моделювання сучасної консультативної діяльності визначає послідовність етапів та серію дій, заходів, елементів і їх складових, що здійснюються завдяки послідовній діяльності консультанта і клієнта для досягнення ефективного процесу прийняття управлінського рішення та змін всередині клієнтської організації.

Модель вибирається залежно від розв'язуваної проблеми, особливостей клієнтської організації, якостей консультантів (навичок, досвіду, особистісних якостей), визначення цілей отримання консультації та в процесі формування структури управлінського рішення (Рис 1).

Особливостями експертного консультування можемо визначити рольову відповідність експерта та консультанта в процесі моделювання якісної системи консультативних послуг. Недолік цієї моделі в тому, що консультант розробляє рекомендацію, не провівши самостійного аналізу ситуації. Реалізує зміни, знову ж таки, сам клієнт. Використовувати модель доцільно при необхідності отримання знань по стандартних процедурах і нормативам.

Узагальнююче навчальне консультування за своїм змістом і призначенням формує послідовність і не тільки збирає ідеї, аналізує рішення, здійснює аналітичне дослідження, але і готує загальні підстави для їх виникнення, надаючи клієнту відповідну теоретичну і практичну інформацію у формі лекцій, тренінгів, ділових ігор, конкретних ситуацій («кейсів»). В системі взаємодії створює підсумкову обставину і обґрунтування та формує запит на навчання, програми та форми навчання, навчальні групи.

Рисунок 1. Особливості побудови консультативної моделі

Етапне, процесне консультування має місце на всіх етапах проекту, де за необхідністю активно взаємодіє з клієнтом, провокуючи його висловлювати та формувати свої ідеї, міркування, пропозиції, критично співвідносити з пропонованими ззовні ідеями, проводити за допомогою консультантів аналіз проблем і вироблення рішень. При цьому роль консультантів полягає в зборі цих зовнішніх і внутрішніх ідей, оцінці рішень, отриманих в процесі спільної з клієнтом роботи, і приведення їх у систему рекомендацій. Цей підхід найбільш ефективний.

Координацію роботи та послідовність визначення етапності складових необхідно за призначенням моделі консультації і управління проектом в клієнтській організації здійснює спеціально призначений працівник клієнтської організації, наділений проектними повноваженнями. Для якісного управління консультаційним проектом, що створюється та впроваджується у відповідності складових консультативної моделі формується досвід, анкета, в яке входять технічне завдання, матеріали по процедурі вибору консультаційної фірми (консультанта), контракт, план робіт; результати моніторингу, проміжних оцінок, графік платежів і копії платіжних документів.

Створюючи і впроваджуючи різні та необхідні за призначенням консультативні моделі, варто розуміти дії, що вживаються консультуючою особою для досягнення цілей клієнтської організації, вирішення проблем клієнта. Звертатися за консультаційними послугами, керівників фірм, змушує брак знань основ управління, та невідповідність діючої системи управління відносно прогностичних результатів, щодо прибутковості організації. Особливо часто це можна зустріти в нашій країні, але не дивлячись на це, консалтинг як і раніше не отримав належного розвитку в Україні. Результатом консультаційної діяльності та відповідного механізму моделювання надання послуг є будь-якої професійна порада, прогноз, рекомендація, аналітична записка у відповідності проблематики в області інтересів клієнта.

Існує безліч видів і консультативних моделей, вони підбираються індивідуально, особистісно, враховуючи окремі характеристики і конкретного клієнта, а також навички й уміння працюючого консультанта, які можуть використовувати різні прийоми ефективного виконання консультаційного завдання. Обов'язковим етапом взаємодії консультанта і клієнта є контроль результатів консалтингу, в ході якого визначається відповідність досягнутих результатів технічним завданням, відбитому договором.

Ефективність консультаційних послуг, та застосування окремої за призначенням моделі залежить від запланованих консультаційних цілей, обумовлених договором. Після проведення діагностики консультанти повідомляють клієнту результати діяльності і визначають показник, за яким визначають ефект. Для консультанта найбільш важливими критеріями результативності є прибуток, вироблення, кількість повторних звернень клієнтів, а також різні позитивні рекомендації та відгуки клієнтів (Захарченко, 2016).

Місія консультаційних послуг, що є в основі елементів необхідної за призначенням консультативної моделі відображає економічний зміст виникнення управлінського консультування як бізнесу. Цей вид послуг за формами, обсягами та масштабами діяльності залежить від основних законів та закономірностей ринкових відносин взагалі, а особливо - співвідношення попиту та пропозиції, що динамічно формуються в умовах інтенсивного розвитку матеріального виробництва та сфери послуг.

Місія складається з задоволення попиту реального сектору економіки галузей, держави, управлінського сектору, підприємств, окремих фахівців в обґрунтованих порадах при розробці стратегічних рішень розвитку та впровадженні практичних рекомендацій з підвищення ефективності господарської діяльності.

Перехід до інноваційного типу економічного розвитку безпосередньо пов'язаний з накопиченням і ефективним використанням інноваційного потенціалу національної економіки, частиною якого є консалтингові ресурси, дієвість яких підтверджується ефективними консультативними моделями. Такі ресурси можна віднести як до інформаційних, так і до інтелектуальних, оскільки їх зміст становлять знання та інформація, що в системі взаємодії визначає послідовність консалтингової моделі послуг.

У той же час, їх виділення в особливий вид ресурсів сучасного бізнесу є обґрунтованим, оскільки їм притаманні не тільки характеристики, які змістовно зближують їх з інформаційними та інтелектуальними ресурсами, але і суттєві особливості. Основу такого виділення складають специфічність змісту, співвідношення і взаємозв'язку інформаційного та інтелектуального компонентів консалтингових ресурсів

Таким чином, встановлено, що структурно-функціональні особливості сфери консалтингу дозволяють стабілізувати взаємозв'язок між державним і приватним секторами економіки в інноваційному процесі. За структурними особливостями і

функціональним механізмом, консалтинг, безумовно, є інструментом прямої взаємодії наукових організацій, безпосередніх розробників інноваційних технологій і проектів, з організаціями, що представляють виробництво, бізнес, сферу споживання інновацій, і є потенційним джерелом фінансування інноваційних технологій, тобто сприяє інноваційно інвестиційних процесів (Козаченко, Новицький та Довгий, 2006).

Використання консалтингових ресурсів в інноваційному процесі сприяє розвитку державного, між організаційного і корпоративного управління інноваційною діяльністю, підвищення інноваційної культури на підставі поширення і впровадження в господарську практику знань про міжнародні стандарти, правила і норми інноваційної поведінки.

В цілому консалтинг та різні види консультаційних моделей є дієвим фактором формування в країні певного інноваційного, консультаційного клімату, невід'ємною частиною національного середовища надання консалтингових послуг і сприяє розвитку інноваційного підприємництва. З огляду на багатоаспектність впливу консалтингових моделей на інноваційно-управлінську діяльність можна зробити висновок про необхідність ролі системи надання консультацій в інноваційних процесах, як на рівні організацій та і в цілому на державному рівні.

Різноманітні структури, а особливо структури в системі консультаційної діяльності на підприємстві повинні охоплювати всі необхідні управлінські й технологічні процеси в структурі прийняття управлінського рішення. Організаційна діагностика, як особлива складова моделі консультування дозволяє виявити недоліки в організаційних зв'язках, позиціонувати елементи підприємства відповідно до стратегічних цілей, завантаженості та загальної системи мотивації розвитку підприємства (Верба, 2011).

Складова системи мотивації та її конкурентні переваги, запровадження сучасних управлінських та інформаційних технологій є одним з провідних напрямів розвитку організацій майбутнього, та ключовою частиною відкритої консалтингової послуги в межах підприємства (Брінцева, 2011). Складові системи управління повинні розроблятися і запроваджуватися в руслі загальної стратегії підприємства, ефективної організаційної структури управління та його електронного інформаційного середовища управління. Слід пам'ятати, що сама стратегія, а зокрема її консалтингова перевага реалізується на конкретних робочих місцях, відповідних виконавців за досягнення визначених стратегічних проєкцій, та у відповідності впровадженій консалтингової моделі.

Такий підхід потребує підтримки балансу між інтересами організації в цілому, кожного окремого підрозділу, потребами окремих працівників та можливостями електронного інформаційного середовища управління, що не порушує межі консалтингової впровадженій моделі інноваційного існування підприємства.

Аналіз діяльності різноманітних підприємств, за результатами консалтингових рішень (за опитуванням керівництва, співробітників та менеджерів з розвитку персоналу, IT-директорів) свідчить про відсутність ефективних зв'язків між підрозділами та відокремлену роботу відділів IT, управління персоналом та інших департаментів при побудові загальної системи консультаційного управління, підсистеми мотивації персоналу та підсистеми підтримки електронного інформаційного середовища (Захарченко, 2016).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Бізнес-успіх консалтингових моделей за особливостям їх призначення, та унікальність впровадження управлінських моделей пов'язаний із складністю управлінських проблем, які виникають на сучасних підприємствах, та невизначеністю ділового середовища, що спричиняє невпевненість менеджерів та змушує їх звертатися за відповідною допомогою. Стрімкий розвиток управлінського консалтингу, спричинений також відсутністю узгоджених стандартів (на

відміну від таких видів консалтингу, як юриспруденція чи бухгалтерський облік), дозволяє практично будь-якому спеціалістові, хоч трохи обізнаному в цій справі, займатися консультуванням.

Сучасний рівень і темпи розвитку різних галузей економіки, активні інноваційні процеси, інтенсивна конкуренція визначають високі вимоги до ведення бізнесу, що в сутності існування не обходиться без використання послуг консультанта. Велике значення в умовах поглиблення і розширення завдань у бізнесі набуває якість управлінських рішень, що безпосередньо впливає на конкурентні позиції компанії і, як наслідок, викликає значну потребу в професійних консультаційних послугах.

Бізнес-модель, як результативний приклад впровадження консалтингової послуги - це уявлення про те, як організація робить (або має намір) зробити гроші, забезпечити дохідність подальшого підприємства. Бізнес-модель, що створюється за умови консультативної послуги описує цінність, яку організація пропонує різним клієнтам, відбиває здібності організації, перелік партнерів, необхідних для створення, просування і постачання цієї цінності клієнтам, відносини капіталу, необхідні для отримання стійких потоків доходу.

Вона передбачає розподілення бізнес-процесів на процеси життєвого циклу, управлінські та допоміжні; а також типу споживач-постачальник, інженерні, допоміжні, управлінські, організаційні, стратегічні, тактичні, оперативні, функціональні та наскрізні, що дозволяє чітко забезпечити результативність діяльності за результатами наданих консультацій.

Таким чином, основні бізнес-процеси і система моделювання в умовах управлінського консультування перетворюються в ланцюжок нарощування цінності. Ланцюжок доданої цінності утвориться з основних бізнес-процесів шляхом виключення кроків, що забезпечують, з основної діяльності.

Бібліографічний список

- Верба, В.А., 2011. *Управлінське консультування: концепція, організація, розвиток*. Київ: КНЕУ.
- Брінцева, О.Г., 2011. *Підвищення ефективності консалтингової діяльності з управління персоналом*. Кандидат наук. Автореферат. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
- Захарченко, Н.В., 2016. Організаційне проектування та впровадження управлінських інновацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 7(1), с. 134–139.
- Охріменко, О.О. та Кухарук, А.Д., 2016. *Міжнародний консалтинг*. Київ: НТУУ «КПІ».
- Козаченко, С.В., Новицький, В.Є. та Довгий, О.С., 2006. *Консалтинг у сучасній ринковій економіці*. Київ: Арістей.

References

- Verba, V.A., 2011. *Upravlinske konsultuvannia: kontseptsiiia, orhanizatsiia, rozvytok* [Management consulting: concept, organization, development]. Kyiv: KNEU. (in Ukraine).
- Brintseva, O.H., 2011. *Pidvyshchennia efektyvnosti konsal'tynhovoï diialnosti z upravlinnia personalom* [Improving the efficiency of business consulting HR]. PhD. Abstract. Taras Shevchenko National University of Kyiv. (in Ukraine).
- Zakharchenko, N.V., 2016. *Orhanizatsiine proektuvannia ta vprovadzhennia upravlinskykh innovatsii* [Organizational design and implementation of managerial innovations].

Uzhorod National University Herald. International Economic Relations And World Economy, 7(1), pp.134–139. (in Ukraine).

Okhrimenko, O.O. and Kukharuk, A.D., 2016. *Mizhnarodnyi konsal'tynh [International consulting]*. Kyiv: NTUU «KPI». (in Ukraine).

Kozachenko, S.V., Novytskyi, V.Ie. and Dovhyi, O.S., 2006. *Konsal'tynh u suchasniy rynkovii ekonomits [Consulting in modern market economy]*. Kyiv: Aristei. (in Ukraine).

Стаття надійшла до редакції 06.10.2020.

L. Bondarchuk

FEATURES OF MODELING OF MANAGEMENT CONSULTING IN MODERN CONDITIONS

In today's conditions, a major number of business structures in Ukraine use services of consulting companies, the main reasons are the ability to form a sequence of elements of the system of consulting model, necessity to provide confidential information to third party company, and also absence of previous experience of cooperation with consulting companies and low level of information about their activities in the media. That is why the spread of practice of using services of consulting companies in general and on issues of the organization of accounting work among national enterprises becomes especially relevant and important.

In today's conditions there is an urgent need in the rational use of funds, means of labor and various resources by defining and implementing effective mechanisms of the management system at the level of the enterprise, which relevant form the list and the system of management consulting and consulting services. Features of modernity create important tools and means of interaction at the level of consulting services, and in particular the preparation of a consulting model and modeling elements of the mechanism of using management consulting, to which the relevant research is devoted.

The demand of management consultants as experts of innovative development of organizations, and the creation of special components of the model of management services are the important features of this area of activity at the state level.

Thus, the ultimate goal of consultancy and as a result of creating a model of consulting services is the help the client to make progressive changes in his organization. In Ukraine, where political, economic, social, technological changes occur quite chaotic, it is necessary to take into account that fact that people and organizations need not only changes but also stability and continuity. Finding a balance between changes and stability is one of the main tasks of a consultant.

Thus, consulting modeling is a professional activity which consists in providing independent and objective advice and technical assistance by qualified specialists, enterprises, and organizations to individual entrepreneurs in order to assist them in identifying and researching management problems, finding their optimal solutions, methodology of implementing recommendations.

Key words: *modeling, management technique, consulting, consulting services, management system, management consulting, organization, consultant, business structure, modeling elements.*

УДК 658

I.C. Negru

R.I. Negru

THE INTERDEPENDENCE BETWEEN PRODUCTION MANAGEMENT AND LOGISTICS

Modern trends in production management have increased the importance of the time factor in both production and logistics. However, there is much less room for maneuver in production than in logistics. Therefore, to reduce the duration of the main production cycle, many companies are trying to improve intra-production logistics by introducing new technologies and logistics systems. Of decisive importance for production management is the activity of supplying the necessary materials, including logistics operations.

In this context, it is worth mentioning that at the present stage the basic links between production management and logistics have been concentrated by specialists in a new field that has been defined as logistics management. According to the Council of Supply Chain Management Professionals, "Logistics management is an integration function that coordinates and optimizes all logistics activities, as well as integrates logistics activities with other functions, including marketing, sales production, finance and information technology." (Supply Chain Management Definitions and Glossary, 2020).

We believe that the concept of logistics management best meets all the links between production management and logistics.

Key words: *production management, logistics, logistics management, transport operations, supply, stocks, "Just in Time" concept, LEAN production.*

DOI 10.34079/2226-2822-2020-10-20-25-30

The interdependence between production management and logistics should be considered, first of all, from the perspective of logistical support for production, as well as the management of stocks of materials, unfinished production and finished products in the activity of an industrial enterprise. At the same time, the logistics is called to ensure the management of transport operations throughout the technological process, as well as the management of the company's warehouses, etc.

In turn, the management of the production activity applies the general management knowledge in the field of production of the industrial unit, in order to properly manage resources and adapt production to market requirements. (Cotelnic, 2003, p.4).

Here we must make some clarifications regarding the principles of organization of industrial production, which involve a set of economic and technical-organizational measures, regarding the establishment, provision and coordination of means of production and labor in such a way that the manufacture of products to be carried out in the best conditions.

The scientific organization of the production process in industrial enterprises must ensure through the methods and techniques of organization used the observance of some basic organization principles: (Cotelnic, 2003, pp.23-24)

1) The principle of proportionality emphasizes the need for certain proportions in order to ensure continuity and rhythm in the organization of the production process depending on the productivity of the workers or the efficiency of the machine.

Failure to comply with this principle and therefore non-compliance with the necessary numerical proportions between different groups of workers or machine systems leads to the appearance of narrow places or surpluses at the level of different production links. New

technologies and changes in the organization of production lead to changes in the productivity of groups of workers or in the efficiency of groups of machines, which require the operational adaptation of such measures to restore the necessary proportionality between them. The proportionality coefficient can be calculated as the ratio between the minimum and maximum productivity. The size of this coefficient must tend towards unity.

2) The principle of rhythmicity expresses the requirement to ensure the necessary conditions that allow the repetition at well determined intervals in accordance with the cadence of manufacture of the same works, at the same jobs.

3) The principle of parallelism in the organization of production consists in the simultaneous execution of different parts of a product or products, as well as of different parts of the production process - phases, operations, stages. In the conditions of a superior organization of the production, the development in parallel of the different phases or operations imposes as a necessary condition the existence of a certain synchronization in their execution in order to obtain at the fixed terms the finished production.

4) The principle of the straight line - that in the design of the technological process to ensure the shortest way in the passage of different raw or auxiliary materials from one section to another.

This presupposes that the flow of materials has a continuous character, to be as short as possible, avoiding turns, opposite directions or intersections. The coefficient that characterizes this principle is the coefficient of the straight line, which is calculated as a ratio between the optimal size of the road to be traveled in order to achieve the technological process and the actual size. The size of this coefficient must tend to one.

5) The principle of continuity consists in ensuring the development of the production process without interruptions or with interruptions as small as possible in time, on all phases of the production process. In general, the result of the interaction of logistics with production management is manifested by a comparison of the traditional and logistical approach in the process of organizing production (Figure 1).

At the same time, the logistical approach also advances certain requirements towards production management, such as:

- the possibility of a lower degree of complexity of the product and maximum simplicity of its design;
- a greater number of technological operations performed in a single job, minimizing the time of preparatory and final operations;
- small batches of machined parts, minimizing their processing expectations at the workplace;
- lower interoperable stocks.

The interaction between production management and logistics is also determined by the duration of the main production cycle. Reducing production time and technology cycle is one of the main logistics tasks for those companies that apply the concepts of "JIT" (just in time) or "LEAN production".

However, if large stocks of finished products are created in the company's distribution networks, then it is not necessary to impose a reduction in the duration of the production cycle. This is how the relationship between internal production and external logistics manifests itself.

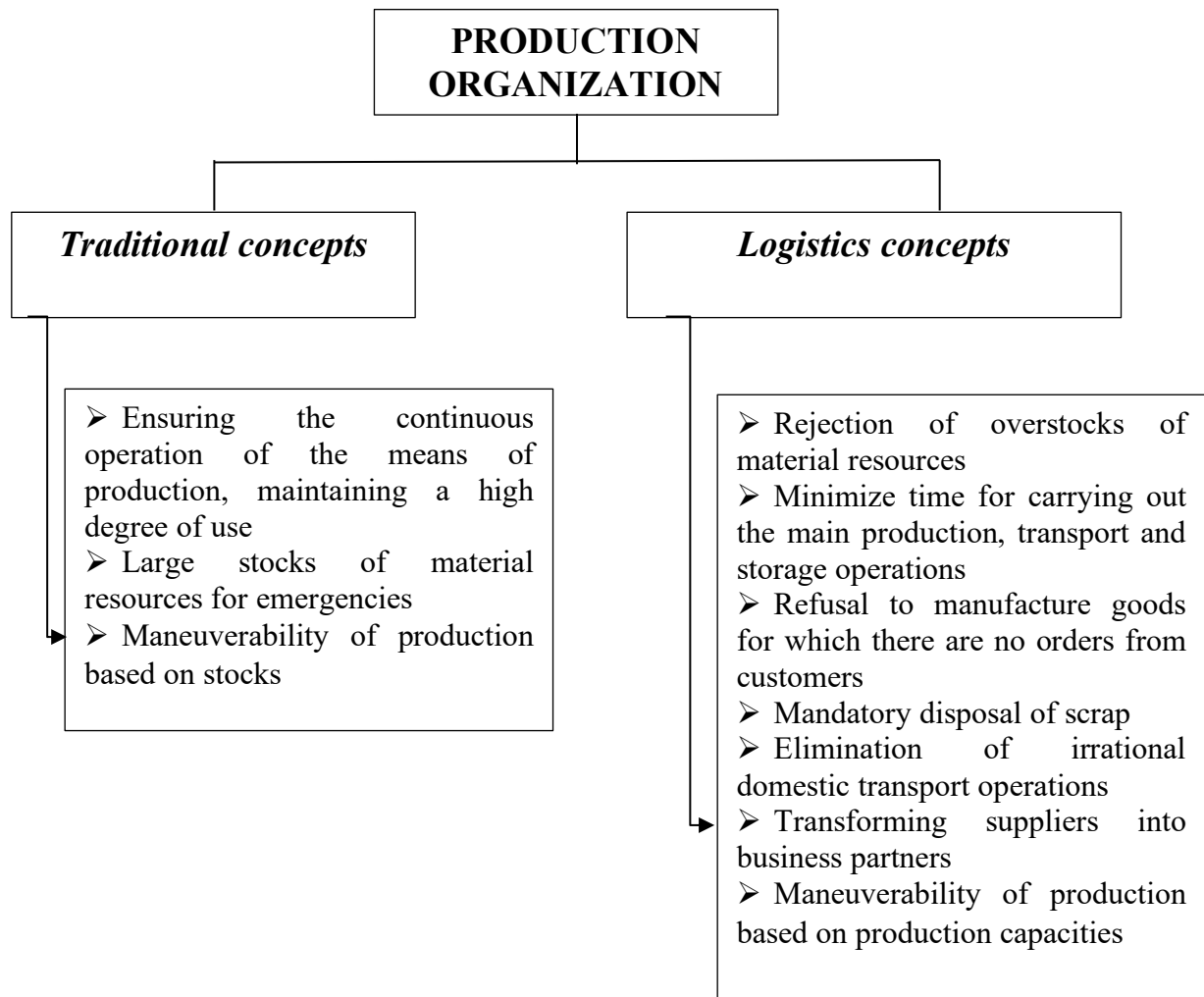

Figure 1. Traditional and logistical concepts of production organization

Source: adapted after Григорьев, М.Н. и Уваров, С.А., 2012.

In the case of JIT production systems, by scheduling the production a communication is made regarding the production to be carried out both inside the enterprise and outside it, to the suppliers. Better production scheduling contributes to improving the company's ability to meet customer requirements by reducing inventory levels by operating in smaller batches.

There are several production planning tactics in JIT systems:

- 1) communication of production scheduling to suppliers;
- 2) elimination of waste;
- 3) use of the "Kanban" technique;
- 4) production in small batches;
- 5) performing, after each operation, a control of the part to make sure that it is good.

In turn, LEAN production means identifying the value perceived by consumers by analyzing all activities that lead to the realization of the product or service and then optimizing the whole process from their point of view. The major difference between JIT and LEAN production is that JIT is a philosophy of continuous improvement by focusing on an

organization's internal efforts, while LEAN production focuses primarily on consumer requirements.

It should be noted that the application of the LEAN production concept requires the observance of 4 basic principles:

1. Activities must be fully specified in terms of time, content, sequence and outcome.
2. Each customer-supplier contact, both inside and outside, must be clearly defined by specifying the persons involved, the methods, the durations and the quantities of goods or services provided.
3. The flows of products and services must be simple and direct, ie the goods and services will be directed directly to the people or machines where they are needed.
4. Any improvement in the system must be made in accordance with the "scientific method" at the lowest level of the enterprise.

The LEAN system requires that the activities, connections and flows of bag parts subassemblies be monitored so that any problems are automatically detected. Therefore, JIT insists on continuous improvement of processes and products, LEAN production on understanding consumer requirements and on lifelong learning, staff development in a specific assembly line environment.

The transition of an enterprise to LEAN production is difficult. Building an organizational culture in which learning and continuous improvement of performance as norms is a great challenge. However, companies that focus on JIT, quality and staff development can be considered as LEAN. LEAN production companies adopt a philosophy of minimizing waste through their efforts for improvement through lifelong learning, creativity and teamwork.

In the efforts of an enterprise to adopt the LEAN production system, some essential attributes can be used to verify and determine the degree of adaptation to this type of production. These attributes can determine the extent to which an enterprise has implemented the LEAN system.

The following are some key attributes: (Militaru, 2008, p.188)

- ✓ Selection / separation - keep only what is necessary and remove the rest from the production area. Items without value are identified and removed. By eliminating them, the available space is created and the flow of activities can be improved.
- ✓ Simplification - the use of methods or tools to improve business flows and reduce waste. Ergonomic elements or those of labeling and visual presentation of information are taken into account, in order to be easier to use when the production area is needed.
- ✓ Cleanliness - maintaining a clean production environment by eliminating dirt and toxins.
- ✓ Standardization - eliminating variations in processes by developing standard operating procedures. The use of standardized equipment and tools can reduce training time and costs. Training and improvement of work teams to deal with problems that occur in the production area.
- ✓ Support / self-discipline - regular review to identify employee efforts and their proper motivation;
- ✓ Safety - developing a set of good practices to ensure safety in the workplace in the company.

Identifying ways in which waste can occur and developing effective measures to eliminate or reduce waste is a challenge for all businesses. These include:

- Overproduction - occurs more than customers order or earlier than delivery times;
- Queues - unused time, storage and waiting for parts, their subassemblies or finished products to be processed, assembled or delivered;
- Transport - the movement of raw materials between factories, jobs, production centers and their handling several times;

- Stocks - raw materials that are not needed, production in progress or finished products stored;
- Movements - the movement of people or equipment that does not add value;
- Defective products;
- Unnecessary processing - performing additional operations, which do not add value, are unnecessary and are a waste for the organization.

In conclusion, if production processes involve activities that do not add value from a consumer perspective, then they are a form of waste for the enterprise.

Of particular importance for the interaction between production management and logistics is the planning function, which has acquired integrated features in this context.

The objectives of planning in these areas are quite diverse, but the main ones can be:

- ❖ providing services to customers in accordance with their business strategy;
- ❖ supporting the necessary speed of goods flow, stimulating sales by delivering products to the market on time, as well as minimizing expiration costs;
- ❖ minimizing costs for deliveries, production, physical distribution;
- ❖ minimal use of the company's assets, etc.

In conclusion, we could argue that the common features of both production management and logistics could be merged through logistics management.

Бібліографічний список

- Григорьев, М.Н. и Уваров, С.А., 2012. Взаимодействие логистики с операционным (производственным) менеджментом. В: Григорьев М.Н. и Уваров С.А., 2012. *Логистика*. 3-е изд. Москва: Юрайт.
- Cotelnic, A., 2003. *Managementul activității de producție*. Chișinău: Evrica.
- Militaru, Gh., 2008. *Managementul producției și al operațiunilor*. București: All.
- Supply Chain Management Definitions and Glossary, 2020. *Council of Supply Chain Management Professionals (CSCMP)*. [online] Available at: <https://cscmp.org/CSCMP/Educate/SCM_Definitions_and_Glossary_of_Terms.aspx> (Accessed 10 September 2020).

References

- Cotelnic, A., 2003. *Managementul activității de producție [Production activity management]*. Chisinau: Evrica.
- CSCMP Supply Chain Management Definitions and Glossary, 2020. *Council of Supply Chain Management Professionals (CSCMP)*. [online] Available at: <https://cscmp.org/CSCMP/Educate/SCM_Definitions_and_Glossary_of_Terms.aspx> (Accessed 10 September 2020).
- Grigorev, M.N. and Uvarov, S.A., 2012. Vzaimodeystvie logistiki s operatsionnym (proizvodstvennym) menedzhmentom [Interaction of logistics with operational (production) management]. In: Grigorev, M.N. and Uvarov, S.A., 2012. *Logistics*. 3rd ed. Moskva: Yurayt.
- Militaru, Gh., 2008. *Managementul producției și al operațiunilor [Production and operations management]*. București: All.
- Стаття надійшла до редакції 21.09.2020.

I.K. Herpu

P.I. Herpu

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ МІЖ МЕНЕДЖМЕНТОМ ВИРОБНИЦТВА І ЛОГІСТИКОЮ

Стаття присвячена висвітленню основних аспектів взаємодії управління виробництвом та логістики в сучасних умовах. У більшості сучасних компаній відповідальність за підтримання необхідних рівнів запасів матеріальних ресурсів на виробництві перекладається на логістичний персонал, що означає розширення меж логістичної взаємодії з менеджментом виробництва/операціями. З метою ефективного управління постачанням матеріальних ресурсів на практиці встановлено, що технічна та економічна оцінка зовнішніх виробничих послуг та матеріальних ресурсів, що надходять у виробниче споживання, оцінка існуючих та потенційних постачальників, включаючи оцінку системи, є необхідною складовою стратегії закупівель, а також оцінки стратегії закупівель.

Керівництво виробництвом має забезпечити за допомогою методів і прийомів організації дотримання деяких основних принципів організації, таких як: принцип пропорційності, принцип ритмічності, принцип паралельності, принцип прямолінійності та принцип безперервності.

Результат взаємодії логістики з управлінням виробництвом проявляється у порівнянні традиційного та логістичного підходу до процесу організації виробництва. Взаємодія управління виробництвом та логістики визначається також тривалістю основного виробничого циклу. Скорочення часу виробництва та технологічного циклу є одним з основних логістичних завдань для тих компаній, які застосовують поняття «Вчасно» або «Ощадливе виробництво».

У той же час основним елементом взаємодії управління виробництвом та логістики є функція планування, яка набула в результаті цієї взаємодії інтегрованих характеристик.

Ключові слова: управління виробництвом, логістика, управління логістикою, транспортні операції, постачання, запаси, концепція «Вчасно», «Ощадливе виробництво».

УДК 336.14:352

L. Kyslova

A. Severina

BUDGET DECENTRALIZATION: SOCIO-ECONOMIC SIGNIFICANCE AND ITS IMPACT ON LOCAL BUDGETS

The article explains the concept and the essence of budget decentralization, summarizes some changes in the budget legislation of Ukraine and the peculiarities of the introduction of budget decentralization at the present stage, the essence and the significance of the reform for Ukraine as a state with pro-European views. Positive and negative tendencies of budgetary and financial decentralization are characterized, the basic problems of the formation and the effective use of budgetary funds at the level of the regions, the sources of the incomes and the orientation of the expenses of the local budgets are investigated. The role of local taxes and fees in the filling of the local budgets, the dynamics of their growth compared to the previous years is analyzed. The main problematic issues that create risks for the systematic completion of the reform, including the reform of the administrative-territorial system, are identified,

because despite of the positive dynamics and noticeable results of the reform in the direction of the unification of the territorial communities, a number of negative factors are presented.

Key words: budget decentralization, local budgets, interbudgetary relations, budget regulation.

DOI 10.34079/2226-2822-2020-10-20-30-39

Problem statement. The concept of the reforming of the local self-government and territorial organization of power has firmly established a vector for decentralization processes in Ukraine. Since the main tool for the socio-economic policy that is the budget, the fiscal policy must promote the sustainable and effective economic growth. Therefore, the issue of budget decentralization is relevant, because it is one of the key conditions for the effective operation of local authorities. The problem of the redistribution of the powers and financial resources between the central and local authorities and self-government is acute and relevant, because in modern realities the socio-economic policy of the state should be aimed at building the best fiscal relations to ensure the budget mechanism in the country.

Analysis of recent researches and publications. The process of decentralization and the issue of redistribution of powers and financial resources at the present stage are the focus of many scholars. In particular, in their researches, T.V. Salo, S.M. Frolov study the level and features of decentralization of the financial system; determining the role of local budgets and their interaction with the state budget, the effectiveness of the reform of the budget system are devoted the researches of I.O. Lyutyi and V.M. Oparin. There is a need to analyze and study the impact of decentralization on the formation of the budgets of the united territorial communities, as well as the use of the budget funds at the regional level. This problem remains unresolved and therefore it requires the further research.

The purpose of the study is the impact of decentralization on the formation of the fiscal policy of the united territorial communities.

Presenting main material. One of the main features of a democratic state is to ensure the growth of the well-being of each individual member of the society, and one of the main prerequisites for its development is to ensure the legal, organizational and financial autonomous system of local self-government (Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Концепції ..., 2014). Ukraine is steadily focusing its efforts on the implementation of the European integration course, on the fulfillment of the international legal obligations, including the matter of the development of the local and regional democracy. That is why the further democratization of the society and the simultaneous decentralization of the power on the basis of the subsidiarity were and remain the priority areas in the development of Ukraine as a European country (Реформа децентралізації, 2020).

Decentralization is considered as a restructuring or a reorganization of the government, resulting in a system of the shared responsibility of the institutions at all levels of the government (central, regional, local) in accordance with the principle of subsidiarity, which increases the quality and efficiency of the governance and people's participation in the economic, social, policy decisions and ensures the transparency and efficiency of the implementation of these decisions (UNDP, 2014).

Budget decentralization is the process of transferring the authority (functions, competencies and responsibilities) from the central government to the local one (Навіщо децентралізація?, 2020). One of the significant steps towards budget decentralization was the introduction of the amendments to the Budget and Tax Codes of Ukraine, according to which (Бюджетний Кодекс, 2010; Податковий Кодекс, 2010; Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Концепції ..., 2014; Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів ..., 2017; Закон України Про місцеве самоврядування..., 1997): the

independence of the local budgets has been expanded due to the possibility of their adoption regardless of the adoption of the state budget; the local budgets have about 50 sources of income in order to increase the solvency of the communities; the balancing system was replaced by the budget equalization system; the distribution of funds from the education and medical subvention for the transfer of transfers to local governments has been assigned to the line ministries; the redistribution of the expenditure powers by the public authorities and the local governments on the principle of the subsidiarity was put into practice; the incentives for the territorial communities to unite and transition to direct inter-budgetary relations with the state budget have been introduced.

The government's goal is to create a system in which the available financial resources must work effectively for Ukrainian citizens. The reform gives the budgets of the United Territorial Communities (UTC) additional powers and appropriate financial resources. In cities of regional significance 60% of personal income tax (PIT), 100% of property tax (real estate, land, transport), 100% of single tax, 100% of excise tax on retail trade (tobacco, alcohol, petroleum products), 100% of the income tax of UTC communal property institutions, 100% of payments for the provision of administrative services, 25% of the environmental tax, other fees and charges, intergovernmental transfers and revenues within the limits of programs and benefits are remained (Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку ..., 2015).

At the same time, UTC budgets, in addition to expenditures for the exercise of self-government powers, finance the expenditures delegated by the state for their implementation, for example, for the maintenance of public institutions: education, culture, health, sports, social protection and social security (Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку ..., 2015). The expenditures of the budgets of ununited communities are limited to finance the costs of exercising self-government powers, as they are deprived the right to perform functions that can be delegated by the state to perform local self-government.

In addition, UTC budgets participate in the horizontal equalization, which is carried out for one tax - PIT. To increase their fiscal capacity, UTC budgets, which have a revenue level below the Ukrainian average of 0.9, are provided with a basic subsidy. A reverse subsidy is transferred from UTC budgets that have a revenue level above 1.1 in Ukraine. The budgets of non-consolidated communities do not participate in the horizontal equalization of tax capacity, and no basic subsidy is provided to them (Аналітична доповідь..., 2018). According to the Budget Code, for UTC budget the following inter-budget transfers as basic subsidy, educational subvention, medical subvention, other subventions and grants are provided. The budgets of ununited communities will not receive intergovernmental transfers from the state budget (Бюджетний Кодекс, 2010).

To exercise their powers, UTC councils have the right to make local internal and external borrowings (including by obtaining loans from international financial organizations) (Закон України Про місцеве самоврядування..., 1997). Local councils of ununited villages cannot make any borrowings. Local councils of cities of district significance may carry out local internal and external borrowings only by obtaining credits (loans) from international financial organizations. Thus, the newly created UTCs provide a change in approaches to funding, which, first of all, will allow local communities to use funds more efficiently. That is, the introduction of a new model of financial support for local budgets is to expand the rights of local authorities, the sources of their formation, giving them full budgetary independence and creating a real basis for the exercise of their powers (Фролов та Воліна, 2009).

Full-fledged development of Ukraine in the conditions of budget decentralization is impossible without the formation of financially provided local self-government bodies. The Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" stipulates that "local budgets must be sufficient for the implementation of local self-government powers granted to them by law and

provide residents of relevant communities with quality public services" (Закон України Про місцеве самоврядування..., 1997).

Over the last five years, there has been a significant increase in total local budget revenues (Figure 1). With the beginning of the realization of the problem, the amount of revenues to local budgets increases every year: in 2014 it amounted to UAH 68.4 billion, and in 2019 it amounted to about UAH 267 billion (Навіщо децентралізація?, 2020).

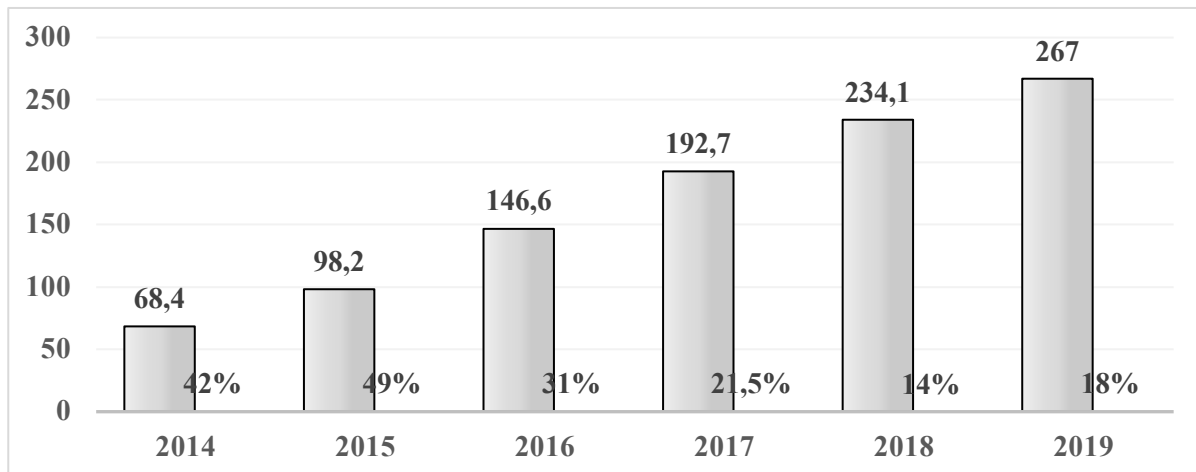

Fig. 1 Own revenues of local budgets, UAH billion

If during 2013–2015 the main part of the revenues of the general fund of local budgets was occupied by transfers, then since 2016 the share of transfers was more than 30%, and the main part began to be own resources (more than 60%), the volume of which has increased almost since the reform 2.5 times (from UAH 68.6 billion in 2014 to UAH 170.7 billion in 2017 and UAH 260 billion in 2019).

The effective levers of the impact of the financial decentralization on local government budgets in Ukraine are the reduction of the share of subsidies in their composition for the study period (from 96.3% in 2014 to 57% in 2019), the number and volume of loans provided by the State Treasury temporary cash gaps (from UAH 28.1 billion in 2014 to UAH 0.1 billion in 2017 and UAH 0.25 billion in 2019), which indicates the strengthening of the solvency of local budgets since the adoption of the reform of Local Government (Навіщо децентралізація?, 2020).

The amount of total budget support to local authorities for the development of territorial communities and the development of their infrastructure in 2019 amounted to UAH 84.1 billion, which is 168 times higher than in 2014 (UAH 0.5 billion). These funds were used to implement a significant number of projects to support local and regional development, as well as socio-economic development projects, which allows, with the support of leading state resources, to implement their own development strategies (Річний звіт..., 2020).

In 2014, Ukraine preferred the model of decentralization "to communities" rather than "to regions", which in turn fulfilled an important task for the national security. The results of the fiscal decentralization demonstrate the following number of positive trends:

1. Ukraine has entered the group of the most financially decentralized European states. Local budgets exceeded 15% of Ukraine's GDP and account for more than 51% of Ukraine's consolidated budget (Аналітична доповідь..., 2018).

2. More than 1,000 united territorial communities (UTCs) have already been established, primarily in rural areas, which for the first time in all the years of independence received direct budget funding for their own infrastructure (1.5 billion in 2017, 1.9 billion in 2018, 2.1 billion in 2019) (Аналітична доповідь..., 2018).

3. Tax revenues to local budgets have increased. During January-April 2019, revenues to the general fund of local budgets of Ukraine (excluding intergovernmental transfers) amounted to UAH 84.1 billion and increased compared to the same period in 2018 by 21.5%, which indicates an increase in the interest of local governments in increasing revenues to local budgets, implementing measures to find reserves to fill them and increase the efficiency of the administration of taxes. The largest share in local budget revenues is occupied by revenues from personal income tax - UAH 49.4 billion, or 58.7% of total local budget.

4. The role of local taxes and fees in filling local budgets has increased. A significant tax source for filling local budgets is the fee for land (12.1%). The increase in land fee revenues was due to: expansion of areas for which a monetary valuation of land was conducted; conducting an inventory of land plots provided for use, lease; indexation of normative monetary valuation of land; revision of concluded land lease agreements and the amount of rent (Аналітична доповідь..., 2018).

5. The financial capabilities of local budgets have increased. The state strategy of regional development for the period up to 2020, adopted in 2014, fixed the key state priorities in regional development, in particular - the formation of a single Ukrainian space and increase the competitiveness of the regions. The adoption of the Law "On the Principles of State Regional Policy" and the Article 24-1 of the Budget Code of Ukraine created a European system of strategic planning of regional development and conditions for its stable and transparent financing (Бюджетний Кодекс, 2010; Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Державної стратегії ..., 2014).

6. Introduction of new types of intergovernmental transfers. In 2019, transfers in the amount of UAH 261.4 billion were transferred from the State Budget of Ukraine to ensure expenditures allocated to local budgets. Such transfers include a basic subsidy (UAH 10.4 billion), a social protection subvention (UAH 79.3 billion), an education subvention (UAH 70.4 billion), and a medical subvention (UAH 56.1 billion) (Річний звіт..., 2020).

7. Annual increase of investment resources of local budgets. In 2019, the volume of capital expenditures amounted to UAH 99.8 billion, which is 9.5% more than in the 2018. The share of capital expenditures of local budgets in the total (general and special fund together) increased against 2018 by 1.6 % and is 17.6% (in 2016-2017 the share of capital expenditures was 15.0 %, in 2015 year - 11.5 %, and in 2013 - 2014 - only 6.5 and 6.2 %, respectively) (Річний звіт..., 2020).

Despite of the positive dynamics and noticeable results of the reform in the direction of the unification of territorial communities, there is a number of problematic issues that create risks for the systematic completion of changes: the need to create a constitutional basis for reforming the territorial organization of government and local self-government; the need for legislative regulation of the new system of administrative-territorial organization; the "delaying" of the process of voluntary association of territorial communities and the need to set deadlines for the implementation of these actions; incompleteness of the development of perspective plans of the formation of territories of communities of regions; creation of a significant part of UTCs without taking into account the requirements of the methodology regarding their capacity, which leads to the emergence of a small number of UTCs with low resource potential; lack of proper support for the establishment and functioning of OTGs by district administrations, local councils and local elites; unresolved problems of practical application of the provisions of the legislation on voluntary accession of territorial communities.

The disadvantages of the mechanism and procedure for voluntary accession to the territorial communities of cities of regional importance are: contradictions in the provisions of the Law of Ukraine "On Voluntary Association of Territorial Communities" regarding the initiation of voluntary accession; impossibility of holding additional elections of deputies upon

joining the rural, settlement territorial community to the city UTC; the need to streamline the regional governance and a clear division of powers between district executive bodies and UTC local governments. As the number of UTCs increases, so does the number of districts, whose territory is fully or predominantly covered by formed communities; lack of proper staffing of local self-government bodies of UTC, insufficient qualification of local self-government employees to perform new functions; the need to regulate the mechanism of distribution of common property of territorial communities of the district between several UTCs, which fully cover its territory, as some objects of common property serve the territorial communities of the whole district; imperfection of the legal regulation of the institution of the headman of the village, settlement, in particular the mechanism of assigning the duties of the headman until his election in the first elections; the need to introduce the mechanisms to control the legality of the decisions of the local governments and the quality of the administrative and social services provided to the population by the state executive bodies and the public (Про схвалення Концепції реформування..., 2014; Про внесення змін законодавчих..., 2017; Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Концепції реформування..., 2014; Про внесення змін до деяких законів..., 2017; UNDP, 2014).

The Conclusions and prospects for further researches in this area. The study found that in order for a community to be able to perform its tasks, it must have the appropriate amount of financial resources needed to cover its own costs. The principle of the financial independence is key in the formation of the budgets of the local governments.

The success of further decentralization depends on the solution of certain tasks, the most important of which are: 1) the presence of the political will of the executive and legislative branches of the government to implement the real measures in decentralization; 2) the completion of the formation of the regulatory framework for decentralization in accordance with the international standards; the improvement of the normative-legal regulation of the system of inter-budgetary transfers; 3) the legislative consolidation of endowment of the local authorities with powers on the principle of subsidiarity, which will allow them to respond to changes in public demand for local public goods and services; 4) the division of powers between the central and local authorities, which eliminates their duplication, taking into account that the granting of rights without responsibility creates conditions for the development of the corruption and misuse of budget funds; 5) the creation of a clear model of budgetary relations and the administrative-territorial structure by carrying out the administrative-territorial reform; 6) the ensuring of transparency of decisions and activities of the local authorities and its accountability to the population; 7) the increasing of the quality and efficiency of the social policy - the creation of the Unified Centers of the Social Services, the setting of standards for the financing of the social services in accordance with the existing standards, the confirmation of a single list of the basic social services which are free of charge for the vulnerable persons, etc; 8) the objective and impartial monitoring and control over the course of decentralization, which should be carried out by the politically impartial institutions; 9) the distribution of the responsibilities between the officials directly involved in decentralization, the determination of the procedure of the prosecuting for the improper performance of the duties during this process; 10) the involvement of the foreign specialists and independent experts, in order to provide the advisory assistance and control in the matters of decentralization in order to implement the effective foreign experience while adapting to the specifics of the Ukrainian state.

The process of giving greater financial independence to local communities should be carried out gradually and comprehensively, accompanied by the further democratization of the administrative apparatus, administrative reforms and using the experience of the leading European countries. It is worth remembering that decentralization of the government is, first of all, the creation of a system of joint responsibility of the authorities at all levels.

Бібліографічний список

Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2018 році», 2018. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень.

Бюджетний Кодекс України, 2010. [онлайн] Доступно : <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920>> (Дата звернення: 15.09.2020).

Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо добровільного приєднання територіальних громад, 2017. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1851-19>> (Дата звернення: 04.09.2020).

Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів, 2017. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1923-19>> (Дата звернення: 20.09.2020).

Закон України Про місцеве самоврядування, 1997. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>> (Дата звернення: 15.09.2020).

Навіщо децентралізація?, 2020. Децентралізація. [онлайн] Доступно: <<https://decentralization.gov.ua/about>> (Дата звернення: 01.09.2020).

Податковий Кодекс України, 2010. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>> (Дата звернення: 15.09.2020).

Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, 2014. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>> (Дата звернення: 01.09.2020).

Реформа децентралізації, 2020. Урядовий портал. [онлайн] Доступно: <<https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>> (Дата звернення: 20.09.2020).

Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2019 рік, 2020. Державна казначейська служба України. [онлайн] Доступно: <<https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2019-rik>> (Дата звернення: 20.09.2020).

Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, 2014. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>> (Дата звернення: 15.09.2020).

Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», 2015. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>> (Дата звернення: 15.09.2020).

Фролов, С.М. та Воліна, І.М., 2009. Проблеми формування ефективного механізму міжбюджетного регулювання в Україні та шляхи їх вирішення. Вісник Української академії банківської справи, 2, с.17–22.

UNDP, 2014. Decentralized Governance for Development: A Combined Practice Note on Decentralisation, Local Governance and Urban/Rural Development. Доступно: <https://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/democratic-governance/dg-publications-for-website/decentralised-governance-for-development-a-combined-practice-note-on-decentralisation-local-governance-and-urban-rural-development/DLGDUD_PN_English.pdf> (Дата звернення.: 22.09.2020)

References

- Analitichna dopovid do shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy u 2018 rotsi» [Analytical Report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine “On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018”], 2018., Kyiv: National Institute for Strategic Studies. (in Ukraine).
- Biudzhetni Kodeks Ukrainy, [Budget Code of Ukraine], 2010. [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920>> (Accessed: 15 September 2020). (in Ukraine).
- Frolov, S.M. and Volina, I.M., 2009. Problemy formuvannia efektyvnoho mekhanizmu mizhibiudzhethnoho rehuliuвання v Ukraini ta shliakhy yikh vyrishennia [The problems of forming effective mechanism of the interbudgetary adjusting in Ukraine and ways of their decision]. Visnyk Ukrainiskoi Akademii Bankivskoi Spravy [online]. Available at: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/52033> (Accessed 10 September 2020). (in Ukraine).
- Navishcho detsentralizatsiia? [Why decentralization?], 2020. Decentralization. [online] Available at: <<https://decentralization.gov.ua/about>> (Accessed: 01 September 2020). (in Ukraine).
- Podatkovi Kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine], 2010. [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>> (Accessed: 15 September 2020). (in Ukraine).
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On approval of the State Strategy for Regional Development until 2020], 2014. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (Accessed 05 September 2020). (in Ukraine).
- Reforma detsentralizatsii [Decentralization reform], 2020. Government portal. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizatsiyi> (Accessed 06 September 2020). (in Ukraine).
- Richnyi zvit pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2019 rik [Annual Report on the Execution of the State Budget of Ukraine for 2019], 2020. State Treasury Service of Ukraine. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2019-rik> (Accessed 19 September 2020). (in Ukraine).
- Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power], 2014. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (Accessed 15 September 2020). (in Ukraine).
- Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina–2020 [Decree of the President of Ukraine On the Sustainable Development Strategy "Ukraine-2020"], 2015. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 15 September 2020). (in Ukraine).
- UNDP, 2014. Decentralized Governance for Development: A Combined Practice Note on Decentralisation, Local Governance and Urban/Rural Development. Available at: <https://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/democratic-governance/dg-publications-for-website/decentralised-governance-for-development-a>

combined-practice-note-on-decentralisation-local-governance-and-urban-rural-development/DLGUD_PN_English.pdf (Accessed 22 September 2020).

Zakon Ukrainy Pro mistseve samovriaduvannia [Law of Ukraine On local self-government], 1997. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed 15 September 2020). (in Ukraine).

Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo dobrovilnoho pryednannia terytorialnykh hromad [Law of Ukraine On Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning Voluntary Accession of Territorial Communities], 2017. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1851-19> (Accessed 20 September 2020). (in Ukraine).

Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo osoblyvosti dobrovilnoho obiednannia terytorialnykh hromad, roztashovanykh na terytoriiakh sumizhnykh raioniv [Law of Ukraine On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Peculiarities of Voluntary Association of Territorial Communities Located in the Territories of Adjacent Areas], 2017. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1923-19> (Accessed 20 September 2020). (in Ukraine).

Стаття надійшла до редакції 19.10.2020

Л.А. Кислова
А.І. Северіна

БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ВПЛИВ НА МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ

В статті досліджуються питання бюджетної децентралізації та особливості політики її проведення в Україні. Роз'яснено поняття та суть бюджетної децентралізації, як процесу реструктуризації або реорганізації влади, в результаті якої виникає система спільної відповідальності установ на всіх рівнях управління відповідно до принципу субсидіарності, що збільшує якість і ефективність системи управління та можливість участі народу в прийнятті економічних, соціальних, політичних рішень, забезпечує прозорість та оперативність втілення даних рішень у життя. Узагальнено деякі зміни в бюджетному законодавстві України, такі як: розширення самостійності місцевих бюджетів; закріплення за місцевими бюджетами більшої кількості джерел доходів; заміна системи балансування системою бюджетного вирівнювання; закріплення за галузевими міністерствами розподілу коштів освітньої та медичної субвенції; здійснення перерозподілу видаткових повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування; запровадження стимулювання територіальних громад до об'єднання.

Зазначено особливості запровадження бюджетної децентралізації на сучасному етапі та значення реформи для України як держави, яка має проєвропейські погляди. Охарактеризовані позитивні та негативні тенденції бюджетно-фінансової децентралізації, досліджено основні проблеми формування та ефективного використання бюджетних коштів на рівні регіонів, джерела доходів та спрямованість видатків місцевих бюджетів.

Проаналізовано роль місцевих податків та зборів у наповненні місцевих бюджетів, динаміку їх зростання. Окреслено ключові державні пріоритети у регіональному розвитку відповідно до ухваленої в 2014 році Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. Зазначено основні проблемні питання, що формують ризики для системного завершення запровадження реформи децентралізації, включно й реформи адміністративно-територіального устрою,

оскільки попри позитивну динаміку та помітні результати реформування за напрямом об'єднання територіальних громад існує низка негативних факторів.

Ключові слова: бюджетна децентралізація, місцеві бюджети, міжбюджетні відносини, бюджетне регулювання.

УДК 338.23-049.5

L. Kyslova

V. Suk

TRANSFORMATIONAL RECONSTRUCTIONS OF THE SYSTEM OF THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The scientific article states that the implementation of measures to ensure economic security, as a key element in the structure of national security, is a fundamental factor in the existence of Ukrainian statehood, which in turn requires the creation and operation of the relevant system. The current state of the system of economic security of the state does not allow to effectively counteract the existing and potential threats, and to create conditions for the stable functioning of the domestic economy. A necessary step for this is the involvement of representatives of international non-governmental organizations and domestic scientific institutions specializing in the study of problems in the economic sphere. Proposed to conduct a systematic audit of the effectiveness of the economic security entities, in order to determine the need for their further reorganization.

Key words: economic system, economic security, threats of economic security, economic indicators.

DOI 10.34079/2226-2822-2020-10-20-39-48

Problem statement. Today, Ukraine is a direct participant in the events that change not only Europe but the whole world. Unfortunately, our country has found itself at the epicenter of the geopolitical transformations, which have resulted in its violation of its territorial integrity and inviolability by the Russian Federation, and have provoked a number of economic challenges. Under such conditions, the issue of studying the institutional and legal aspects of the transformation of the national system of economic security and all its elements becomes especially important.

The analysis of the recent researches and publications. Such scientists, as: Tymoshenko O., Vlasyuk O., Sak T., Sukhorukov A., Malishko V., Chubukova O. and others, devoted their research to the study of the processes of formation of the system of economic security of the state and the development of its areas. At the same time, most scholars do not pay enough attention to the need for the institutional and legal transformational constructions in the system of the economic security of our state.

The purpose of the article. The purpose of the article is to outline the shortcomings of the domestic system of counteracting threats to the economic security of Ukraine and to determine the institutional and legal framework for its transformation in accordance with the modern realities.

The presenting of main material. An important role in the national security system of any country is given to economic security as the basis of the well-being of the nation. The national legislation declares that the state policy in the spheres of national security and defense is aimed at the ensuring military, foreign policy, state, economic, informational, environmental, and cyber security of Ukraine (Закон України Про національну безпеку України..., 2018).

However, to date there is no legislative definition of the term "economic security", which opens the way for its interpretation by the scientists.

According to the minds of the native scientists as I.F. Binko and V.T. Shlemko, "economic security is a state of the national economy that allows to maintain the resistance to internal and external threats and is able to meet the needs of the individual, family, society, state" (Шлемко та Бінько, 1997). At the same time, V. Mutrian claims that the economic security is a national set of the measures aimed at the constant and stable development of the state economy and includes a mechanism for counteracting the internal and external threats (Мунтіян, 1999). Such a set of the measures should be implemented by the system of the economic security formed in the state. The analysis of the scientific works showed the lack of a holistic approach to the definition of the term "economic security system". Thus, most scientists proceed from the general scientific interpretations of the concept of "system". D.M. Zhylin considered the system as a set of the elements arranged in a certain sequence, in the corresponding definite order, which has the integration properties (Жилин, 2004). In turn, V.N. Sadovsky, defines the system as organized in a certain way by many elements which are interconnected and form some holistic unity (Садовский, 1974). The researcher O.Y. Chubukova defines the system of the economic security as a complex integrity and, at the same time, the separation of the various interconnected subsystems and elements that interacts with the environment as the unity and is separated from it. (Чубукова та Воронкова, 2014). In turn, S.I. Urba refers to such elements objects (economic resources and factors of production), subjects (authorities, society), threats (negative factors), indicators (indicators) (Урба, 2017). In our opinion, the system of the economic security is a set of the integrated, constantly interacting and interconnected elements and subsystems that ensure the balanced existence of the interests of the individual, society and state through the monitoring, detection (identification), neutralization or minimization of the negative influence of the internal and external threats to the economic sovereignty.

The creating and the ensuring of the functioning of the system of the counteracting threats to the economic security of the country is one of the key factors in the ensuring of the state security. The analysis of the effectiveness of its operation allows to identify the existing shortcomings, to determine the ways to eliminate them, increase the effectiveness of the detection, prevention, termination, real and potential threats (risks) for the economic security of the state.

To assess the effectiveness of the system of the response to the threats to the national economic interests, the native scientist M.M. Shevchenko (Шевченко, 2015) proposed a system of the criteria for the following indicators: effectiveness (the ratio of planned resource costs to actual consumption); efficiency (the ratio of the resources that were expected to be spent with the actually consumed ones); quality (a measure of the compliance of the actual results with the requirements and expectations put forward to them); adequacy (the ratio of the resources and costs in the relation to the state response to the threats to the national interests).

Interesting in theoretical terms is the approach proposed by P.M. Dmytruk (Дмитрук, 2013) to identify and respond to threats to economic security at the regional level by compiling a threat passport, which can be extended to the national level. The researcher proposes: at the first stage - identification and determination of parameters of threats to economic security, at the second stage - monitoring, forecasting, quantification of the consequences of threats to economic security, at the third - design, detailed development of the scheme to reduce threats to economic security, at the fourth stage state regulation of economic security through a system of expert assessments (for example, on a 10-point scale, the maximum score is 10, the minimum one is 1). The assessment has to correspond to such criteria as the reliability and validity of the information on the level of the economic security; the completeness and accuracy of the prompt identification of the factors that have a negative impact on the economic security; the quality

of the economic-engineering grounds of the adopted management's decisions. According to the author, this, using the arithmetical mean, allows you to assess the effectiveness of the system as a whole, as well as its particular indicator. However, in our opinion, the threat passport proposed by the scientist is a static document that does not correspond to the requirements of modern realities, which are characterized by the high dynamics of changes in all spheres of the country's life. And the implementation of such an assessment by the scientists also doesn't take into account the functions of the authorities as for the monitoring of the threats to the economic security, in particular, their quantitative and qualitative assessment of the threats to the economic security, the development forecast, as well as the clarifying of their hierarchy.

The up-to-date state of the system of counteracting to the threats of the economic security is quite precisely defined in the analytical report of the National Institute for Strategic Studies: "Ukraine's national security system has proved to be incapable of the effective resisting to Russian aggression. The security and defense sector as the main component of the national security system is still not fully formed and is not ready to act as a single functional structure". (Аналітична доповідь..., 2018). The main reason for this is that the approaches to the planning and development of the economic security system are largely outdated and are implemented inconsistently. The successful reformation and improvement of this system are possible only on the basis of clear legal regulation of its composition, structure and functions. Also, the system must be effectively integrated into the system of the international and regional security as an integral part of them.

At the same time, we cannot fully agree with the opinion of some scholars (Резнікова, О.О., ред., 2015) as for the need to intensify the transfer of the experience of the EU countries in the creating and functioning of the European security system in practice by the strengthening of the cooperation with the Eurozone countries and adapting the national legislation, as their political, economic and geopolitical situations are radically different from the similar ones in Ukraine. The immediate hybrid threats and risks from the Russian Federation, the systemic institutional problems of the post-Soviet past, in our deep conviction, are the determining factors that cause the fundamental differences in the reforming of the system of the ensuring of the economic security. However, the practice of the responding to the global threats that have a multidimensional nature and the economic consequences (for example, caused by COVID-19) can be applied in the national security space.

It is important to note that in Ukraine the state system of the counteracting to the threats in the field of the economic security is in a permanent state of the formation. In particular, the indicators of the state of the economic security have a recommendatory nature and are not included into any document of the economic security legislation, the creation of a unified system of monitoring, analysis, forecasting and decision-making in the field of the economic security is ignored. At the same time, a single strategic level document has not been developed up to now, which will define the legal basis for the establishment and operation of the system of the response to the threats in the economic sphere, the list, the powers, the order of the interaction of the actors of its ensuring, the indicators, their thresholds in the quantitative and qualitative terms. The National Security Strategy adopted in 2015 (Резнікова, О.О., ред., 2015) turned out to be a purely declarative document that did not take into account the existing realities, the provisions of which, although were reflected in the adoption of the tactical plan documents (Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Енергетичної стратегії..., 2017, Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Стратегії..., 2019), but they have not found their effective implementation. At the same time, the adopted target program documents lead to incoordination of efforts to achieve the set goals and duplication of functions of individual entities, form a selective approach to the program goal, on the principle of "what they could do", scatter limited material resources. In the conditions of the absence of common understanding and mutually agreed approaches of the

executive bodies to counter the threats to the economic security, the measures defined in the target programs are actually reduced to simple duplication of direct functional tasks or measures aimed at solving urgent problems of these bodies and relevant areas. Given the above, the main factor that determines the lack of a comprehensive state system for responding to threats to economic security, in our opinion, is the institutional weakness of state strategic management and planning, which leads to measures to respond to existing and potential threats in manual, "fire" mode.

This, in our opinion, is due to frequent changes in the geopolitical vector of Ukraine's development (multi-vector policy 1991-2004, pro-European policy 2005-2010, pro-Russian policy 2010-2013), and hence the lack of a sustainable systemic approach to the formation of directions of state institutions, including in the field of economic security. This clearly demonstrates the chaos in the adoption of guiding regulations, as the main provisions of the "Sustainable Development Strategy Ukraine - 2020" approved on January 12, 2015 (Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку..., 2015) are not based on the National Security Strategy of Ukraine, as the latter was approved later, namely September 14, 2020 (Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки..., 2020). In turn, the fundamental strategic document is the Law of Ukraine "On National Security", adopted on June 21, 2018 (Закон України Про національну безпеку України..., 2018). Thus, not only the logic of preparation and approval of these documents is violated, but also the multiplicity of priority tasks is artificially created. The implementation of structural reforms by the Sustainable Development Strategy is seen as a prerequisite for raising living standards in Ukraine, and among the priorities are deregulation, business development and tax reform (Резнікова, О.О., ред., 2015), while the National Security Strategy, in terms of ensuring the economic component economic relations. (Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки..., 2020).

In practice, the subjects of economic security are deprived of a centralized vector, which should be set by the Law of Ukraine "On National Security", the Strategy of Economic Security and the relevant target programs. A significant number of entities, whose activities are regulated by dozens of regulations, is a negative factor that makes it impossible to organize and implement systematic, adequate, targeted measures to respond to existing and potential threats to economic security.

In this situation, the main principle of the reforming of the sphere of the economic security the principle of systematization should be, which means that the subsystem of the economic security of Ukraine is considered as a single object of forecasting and planning. The activities of its subjects should be aimed at obtaining, in accordance with their competence, the information on the current state and the presence of the threats to the economic security. Another problematic issue is that Ukraine's economic security is still based on the principle of the responding to the deviations from the safe levels, that is the methodology of the passive security is used. Thus, the measures to respond to the threats are taken "post factum" after their occurrence. This approach leads to the loss of the possibility of timely detection and appropriate response at the stage of their origin. This is complicated by the fact that the subjects of the economic security ignore the prognostic component in the process of making the certain decisions. For example, the monetary policy of the National Bank of Ukraine led to the revaluation of the hryvnia by more than 30% in 3 years. The lack of the forecasting of the economic consequences has led to the fact that in the context of the restrictive measures to combat COVID-19, due to the unjustified strengthening of the national currency, the additional economic costs were incurred by the exporting companies, which, in turn, negatively affected the production and foreign economic indicators of the economic security.

Taking into account the above, it is advisable to take the following measures:

1. With the involvement of the representatives of the international organizations and the native scientific institutions to analyze the state of the economic security system, in order to determine its critical vulnerabilities, the effectiveness of the responding to the existing and potential threats, the need for their transformation. In particular, this approach is used in the UK, where the Government Office for Science acts as an independent arbiter on the theoretical and technical issues of the risks assessment. The examination of the final results of the assessment is carried out by the group of the scientists - advisors. (Резнікова, О.О., ред., 2020).

2. To provide the organization of the simultaneous external (involving the representatives of the expert community) and internal (by the forces of the subject) audit of the state of involvement subjects (law enforcement agencies, public authorities and local governments, research institutes, etc.) into the ensuring of the economic security. The key points of the assessment should be the ratio of the completeness and adequacy of the implementation of the statutory tools to the modern threats in the economic sphere, the ratio of budgetary resources spent on the maintenance of the subject to his level of the impact on the economic security. Based on the result of the analysis, adjust the quantitative composition of the subjects of the economic security.

3. To adopt a new version of the Law "On National Security" as a basic document for the long term. The Law should define: the concept of the economic security, its components and indicators; the priority areas of economic security; a list of the economic security actors and functions related to its components. In our opinion, it is expedient to include not only the law enforcement bodies, but also the state institutions that implement financial and economic policy: The National Bank of Ukraine, The Ministry of Finance, The Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture.

4. Taking into account the fact that the National Security and Defense Council involves in the analysis of the information the officials and the specialists of the executive authorities, government agencies, scientific institutions, enterprises and organizations of all forms of ownership (Закон України Про Раду національної безпеки..., 1998), it is considered to be appropriate to expand the powers of the Main Situation Center of Ukraine, which will accumulate and generalize the information on the current state of Ukraine's economic security, the trends of its deterioration or improvement, the external and internal factors that will affect it, including the changes in the geopolitical space, the monitoring of the situation in the foreign commodity and financial markets, the information on the state of the corruption, the organized crime, the activities of the native financial-industrial groups. The data for the needs of the center must be granted by the ministries, by the National Bank of Ukraine, by the State Statistics Service of Ukraine, by the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets, by the law enforcement agencies, by the Foreign Intelligence Service (in the terms of the changes in the external environment), by the local governments. An analytical report should be prepared on a quarterly basis (in case of the urgent need - immediately), which will be approved at the meeting of the National Security and Defense Council. The undoubted advantage of this approach is the use of the multifaceted analysis of a wide range of specialists, the efficiency and dynamism in the process of preparing the proposals for the adjustments into the economic security policy, the working out of the possible scenarios of changes in the security environment, the responding to the potential and existing challenges and threats. At the same time, in our opinion, the pluralism of the assessments provides the opportunities to obtain a broader information and analytical base, and to develop on its basis an effective mechanism for the implementing the state policy to combat the threats to the economic security.

5. It is an extremely important step to ensure the communication and the mutual compliance to the Law of Ukraine "On the National Security" as a long-term document, adopted on its basis "National Security Strategy" and "Economic Security Strategy" as the medium-

term documents, and approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine the forecasts of the economic and social development of Ukraine, and the relevant target programs as the short-term documents, which will aim, if to be implemented, to neutralize the identified threats to the economic security. At the same time, it is necessary to determine the order of control and establish the responsibility for the implementation of the planned measures. However, the adoption of the best standardized documents in any field, without complying with their provisions - is meaningless. Taking into account, that in Ukraine the issue of the assessment of the effectiveness of the implementation of the documents in the field of the economic security is not provided by the current regulations, it is considered to be appropriate to include in the norms of the Economic Security Strategy the procedure for analyzing the effectiveness of the realization of the planned tasks by the economic security entities, and the using of the measures of the reaction, in case of the detection of the unfoundedness of their non-fulfillment.

Such an algorithm can provide a harmonious balance of the national and departmental approaches to the formation of the development strategies of each entity and the sector of the subsystem of economic security as a whole. This, in addition to the organizational aspect, is a real tool to reduce the level of the threats to the economic security in some areas. In particular, the actual implementation of these policy documents will result into the innovative development and the development of the strategically important industries that would take into account the current global trends of the changes in the technological patterns, and will be an important tool for the national interests in the economic sphere, and reduce the threat of the prevalence in the structure of the export of the raw materials, with its further replacement by the high-tech products.

The Conclusions. Thus, on the basis of the conducted research it was found out, that in the modern conditions the ensuring of the economic security of the state largely depends on the availability of the effective system for responding to the existing and potential threats, and it will also allow to coordinate the functioning of its individual elements. It is determined that today in Ukraine there is a need for institutional and legal measures to transform the economic security system. Additionally, the ways and the directions of the priority transformations were proposed.

Бібліографічний список

- Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2018 році», 2018. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень.*
- Дмитрук, П.М., 2013. *Інституціоналізація механізму державного регулювання економічної безпеки Автономної Республіки Крим.* Кандидат наук. Автореф. Національна академія державного управління при Президентові України.
- Жилин, Д.М., 2004. *Теория систем: опыт построения курса.* 2-е изд. Москва: УРСС.
- Закон України Про національну безпеку України, 2018 р. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>> (Дата звернення: 13.09.2020).*
- Закон України Про Раду національної безпеки і оборони України, 1998. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#%3E>> (Дата звернення: 20.09.2020).*
- Мунтіян, В.І., 1999. *Економічна безпека України.* Київ: КВІЦ.
- Резнікова, О.О., ред., 2015. *Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України. Аналітична доповідь.* Київ: Національний інститут стратегічних досліджень.
- Резнікова, О.О., ред., 2020. *Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України. Аналітична доповідь.* Київ: Національний інститут стратегічних досліджень.

- Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року "Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність", 2017 р. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>> (Дата звернення: 09.09.2020).*
- Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Стратегії сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року, 2019 р. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2019-%D1%80#Text>> (Дата звернення 13.09.2020).*
- Садовский, В.Н., 1974. *Основания общей теории систем: Логико-методологический анализ*. Москва: Наука.
- Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України», 2015. [онлайн] Доступно: < <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text>> (Дата звернення: 09.09.2020).*
- Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», 2015. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>> (Дата звернення: 15.09.2020).*
- Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України", 2020. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>> (Дата звернення: 20.09.2020).*
- Урба, С.І., 2017. Система економічної безпеки держави: сутність та особливості формування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*, 26(1), с. 22-25.
- Чубукова, О.Ю. та Воронкова, Т.С., 2014. Система економічної безпеки (екосистейт): сутність, структура. *Ефективна економіка*, [онлайн] 2. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_82> (Дата звернення: 15.09.2020).
- Шевченко, М.М., 2015. Система критеріїв та показників оцінки поточної ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*, 1-2. с.96-108.
- Шлемко, В.Т та Бінько, І.Ф., 1997. *Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення*. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень.

References

- Analitychna dopovid do shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy u 2018 rotsi» [Analytical Report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018], 2018. Kyiv: National Institute for Strategic Studies. (in Ukraine).*
- Chubukova, O.Iu. and Voronkova, T.Ie., 2014. Systema ekonomichnoi bezpeky (ekosesteit): sutnist, struktura [The system of economic security (ecosystem): essence, structure]. *Efficient economy*, [online] 2. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_82 (Accessed 15 September 2020). (in Ukraine).
- Dmytruk, P.M., 2013. *Instytutsionalizatsiia mekhanizmu derzhavnoho rehuliuвання ekonomichnoi bezpeky Avtonomnoi Respubliky Krym [The institutionalization the mechanism of state regulation of economic security of the Autonomous Republic of Crimea]*. Ph.D. thesis. National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. (in Ukraine).

- Muntiyani, V.I., 1999. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic security of Ukraine]*. Kyiv: KVITs (in Ukraine).
- Reznikova, O.O., ed., 2015. *Kontseptualni zasady rozvytku systemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy. Analychna dopovid [Conceptual principles of development of the national security system of Ukraine. Analytical report]*, 2015. Kyiv: National Institute for Strategic Studies. (in Ukraine).
- Reznikova, O.O., red., 2020. *Natsionalni systemy otsiniuvannia ryzykiv i zahroz: krashchi svitovi praktyky, novi mozhlyvosti dlia Ukrainy. Analychna dopovid. [National systems of risk and threat assessment: best world practices, new opportunities for Ukraine. Analytical report]*, 2020. Kyiv: National Institute for Strategic Studies. (in Ukraine).
- Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2035 roku "Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist" [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035 "Security, Energy Efficiency, Competitiveness"]*, 2017. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>> (Accessed 09 September 2020). (in Ukraine).
- Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro skhvalennia Stratehii spriannia zaluchenniu pryvatnykh investytsii u silske hospodarstvo na period do 2023 roku [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Approval of the Strategy to Promote Private Investment in Agriculture until 2023]*, 2019. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2019-%D1%80#Text>> (Accessed 13 September 2020). (in Ukraine).
- Sadovskiy, V.N., 1974. *Osnovaniya obshchey teorii sistem: Logiko-metodologicheskyy analiz [Fundamentals of General Systems Theory: Logical and Methodological Analysis]*. Moscow: Nauka. (in Russia).
- Shevchenko, M.M., 2015. Systema kryteriiv ta pokaznykiv otsinky potochnoi efektyvnosti funktsionuvannia derzhavnoho mekhanizmu reahuvannia na zahrozy natsionalnym interesam [System of criteria and indicators for assessing the current effectiveness of the state mechanism for responding to threats to national interests]. *Scientific journal of the Academy of national security*, 1-2, pp.96-108.
- Shlemko, V.T. and Binko, I.F., 1997. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia. [Economic security of Ukraine : essence and directions of providing]*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies. (in Ukraine).
- Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku "Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine "On Decision of the National Security and Defence Council of Ukraine on May 5, 2015, "On the National Security Strategy of Ukraine"]*, 2015. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text> (Accessed 09 September 2020). (in Ukraine).
- Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku "Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy" [Decree of the President of Ukraine On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine"]*, 2020. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (Accessed 20 September 2020). (in Ukraine).
- Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020» [Decree of the President of Ukraine On the Sustainable Development Strategy "Ukraine-2020"]*, 2015. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>> (Accessed 09 September 2020). (in Ukraine).

- Urba, S.I., 2017. Systema ekonomichnoi bezpeky derzhavy: sutnist ta osoblyvosti formuvannia [System of economic security of the state: essence and features of formation]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Ekonomika and management*, 26(1), pp.22-25. (in Ukraine).
- Zakon Ukrainy Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [Law of Ukraine on National Security of Ukraine], 2018. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (Accessed 13 September 2020). (in Ukraine).
- Zakon Ukrainy Pro Radu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy [On Council of National Security and Defense of Ukraine], 1998. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#%3E> (Accessed 20 September 2020). (in Ukraine).
- Zhilin, D.M., 2004. *Teoriya sistem: opyt postroeniya kursa [Systems Theory. Experience in Building a Course]*. 2-nd ed. Moscow: URSS. (in Russia).
- Стаття надійшла до редакції 20.10.2020

Л. А. Кислова

В. Ю. Сук

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У науковій статті зазначається, що здійснення заходів щодо забезпечення економічної безпеки, як ключового елемента в структурі національної безпеки, є фундаментальним чинником існування української державності, що в свою чергу вимагає створення та забезпечення функціонування відповідної системи. З'ясовано, що сучасний стан системи забезпечення економічної безпеки держави не дозволяє ефективно протидіяти наявним та потенційним загрозам, а також створити умови для стабільного функціонування вітчизняної економіки.

Встановлено, що ігнорування необхідності нормативного впорядкування, створення єдиної системи моніторингу, аналізу, прогнозування та прийняття рішень у сфері економічної безпеки є основними факторами, що обумовлюють необхідність трансформаційних перетворень системи забезпечення економічної безпеки. Також, важливо змінити логіку її функціонування від реагування на настання критичних умов в економіці, до здійснення превентивних заходів щодо виявлення та попередження реальних і потенційних загроз на початковому етапі.

Обґрунтовано необхідність невідкладної гармонізації органами законодавчої та виконавчої влади ряду нормативно-правових актів у сфері забезпечення національної та економічної безпеки з метою усунення їх взаємних критичних невідповідностей, наслідком яких є розпорошення обмежених матеріальних ресурсів, розкоординація діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки, дублювання їх функцій. Необхідним кроком для цього є залучення представників міжнародних неурядових організацій та вітчизняних наукових установ, що спеціалізуються на вивченні проблем в економічній сфері.

Запропоновано проведення систематичного аудиту ефективності діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки з метою визначення необхідності їх подальшої реорганізації. Важливим, в контексті проведення організаційних змін є розширення функціоналу Головного ситуаційного центру України при РНБО, який повинен акумулювати та узагальнювати інформацію про сучасний стан економічної безпеки України, визначати тенденції змін її показників, вплив зовнішніх і внутрішніх

чинників, а також постійно контролювати корупцію та організовану злочинність, здійснювати оцінку рівня тіньової економіки.

Ключові слова: економічна система, економічна безпека, загрози економічної безпеки, економічні показники.

УДК 338.486.4

О.В. Макара

А.Ю. Котинський

ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УМОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ

Викладено результати досліджень щодо розвитку та формування ефективної стратегії у туристичній сфері. На основі досліджень виявлено проблеми щодо визначення стратегічних рішень підприємствами сфери туризму. Запропоновано структурно-логічну модель прийняття стратегічних рішень туристичного бізнесу в умовах конкуренції.

Ключові слова: стратегія, стратегічні рішення, сфера туризму, конкурентоспроможність, управління.

DOI 10.34079/2226-2822-2020-10-20-48-55

Постановка проблеми. Сфера туризму забезпечує вирішення економічних, соціальних, екологічних завдань. Ця галузь у світовій економіці випереджає нафтовидобуток й автомобілебудування за темпами зростання доходів та становить значну частину валового продукту.

Сфера туризму пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей, її розвиток сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами [1].

В період глобалізаційних процесів, інформатизації, макроекономічної відкритості залучення громадян до пізнання навколишнього світу є новою компонентою сучасної парадигми туризму. Людська мобільність доступу до соціокультурного середовища різних країн і народів є ключовим завданням євроінтеграційного курсу держави, що має забезпечити відкритість вітчизняної економіки. Це потребує чіткого визначення стратегічних рішень підприємствами сфери туризму, що буде першоосновою на шляху підвищення їх конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні, методичні і практичні аспекти дослідження конкурентних переваг підприємств сфери туризму знайшли відображення в працях зарубіжних вчених, як Дж. Даннінг, М. Енрайт, Б. Йонсон, Б.-А. Лундвалль, Р. Уотермен, М. Портер, Б. Скотт, А. Томпсон та ін. Питання, пов'язані з визначенням та формуванням стратегії розвитку туристичної галузі знайшли відображення в працях вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких: Н. Алексєєва, М. Борушак, Д. Басюк, С. Білоус, Г. Горіна, В. Квартальнов, Н. Корж, М. Мальська, М. Моїсєєва, Л. Погребняк, О. Савіцька, Н. Савіцька, Т. Ткаченко, О. Шершньова. Так, проблеми пошуку ефективних стратегій розглядаються в публікаціях таких сучасних вітчизняних науковців, як С. Дем'яненко, М. Круглової, В. Герасименко, Л. Балабанової.

Різні аспекти організації туристської діяльності відображені в дослідженнях О.Амоші, О. Любіцевої, О. Макари, Т. Ткаченко, Л. Шульгіної та ін.

Відповідно до нових умов розвитку туристичної індустрії України, інтеграції країни у світовий туристичний простір, питань перегляду чи скасування безвізового режиму з країнами європейського туристичного бізнесу сьогодні актуальним є розробка ефективного стратегічного управління сфери туризму в країні.

Залишаються недостатньо розробленими питання щодо розв'язання науково-методичних та практичних проблем дослідження ролі стратегічних рішень підприємствами сфери туризму в умовах конкуренції.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах глобалізації конкурентоспроможність країни є основним показником її економіки та розвитку. Важливим моментом у підвищенні конкурентоспроможності країни є ефективна національна стратегія, яка має змінюватись і пристосовуватись до змінних умов як зовнішнього, так і внутрішнього середовища.

Ефективна стратегія у туристичній сфері має передбачати перспективні гео економічні напрями розвитку країни, яка має постійно нарощувати економічний, соціальний, екологічний потенціали.

Стратегія розвитку туристичних регіонів повинна бути інструментом зовнішньої і внутрішньої промоції регіону, який би демонстрував перспективи регіону; організації майбутньої діяльності регіональних органів влади, забезпечення інтеграції, всесторонності та єдності політики органів регіональної влади [2, с. 3].

Відповідно до визначення Л.В. Балабанової: «Стратегія є моделлю прийняття рішень, що визначає і розкриває цілі і завдання підприємства, задає його основну політику і плани реалізації поставлених цілей, визначає сферу бізнесу, у якій зосереджена основна діяльність підприємства, тип економічної і людської організації, якої дотримується або до якої схильне підприємство, а також природу економічних досягнень, які воно має намір запропонувати покупцям і суспільству в цілому [3, с. 85].

Іншими словами, стратегія підприємств сфери туризму – це перш за все формування підприємствами сфери туризму напрямків їх діяльності, цілей, завдань та основних шляхів реалізації цих завдань. Коли часто відбуваються зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищах, тоді є важливим вибирати відповідну нову стратегію для підприємств сфери туризму і приймати відповідні рішення. Мінливість зовнішнього і внутрішнього середовища вимагає враховувати такі умови і водночас повністю або ж частково змінювати рішення для досягнення поставлених цілей.

Якщо йдеться про стратегії розвитку, то вони ґрунтуються на проникненні в сутність умов, у рамках яких працює визначена сфера економіки, галузь; усвідомленні задач, що стоять перед організаціями. Це сприяє виникненню різноманітних проектів розвитку, що дозволяють вибрати варіант, що забезпечить виживання компанії і можливість їй вийти на гарні економічні результати [4, с. 112-117].

Тому, стратегія розвитку підприємств сфери туризму є інтегрованим поняттям, що включає в себе стратегічні напрями розвитку, які мають забезпечувати конкурентоспроможність підприємств. Водночас конкурентоспроможність підприємств сфери туризму змінюють свої позиції на ринку відповідно до конкурентних переваг.

З огляду на це, конкурентні переваги у сфері туризму можна розділити:

✓ випадкові конкурентні переваги, які обумовлені існуванням сприятливих подій та умов, які обумовлені внутрішнім потенціалом країни, дією чинників екзогенного характеру;

✓ конкурентні переваги, які формуються суб'єктами господарської діяльності;

✓ потенційні конкурентні переваги, що формуються у результаті реалізації заходів державної політики для підвищення конкурентоспроможності компаній чи країни в цілому.

Конкурентні переваги у сфері туризму, які створені підприємствами, мають бути наслідком розроблення та втілення стратегії розвитку сфери туризму. Підприємства сфери туризму повинні адаптувати свою діяльність у відповідності з вимогами зовнішнього середовища, які впливають на організацію мережі з просування туристичного продукту та його продажу.

Як зазначають А.М. Гришук, Ю.О. Масюк, «під час розробки ефективної стратегії туристична компанія повинна взяти до уваги як своїх існуючих та потенційних споживачів, так і своїх конкурентів. Вона повинна постійно займатися аналізом конкурентів та розробляти відповідні стратегії, які забезпечать їй ефективне позиціонування щодо конкурентів та нададуть максимально можливу конкурентну перевагу. Аналіз конкурентів передбачає: 1) виявлення основних конкурентів туристичної фірми на основі аналізу конкуренції як в межах індустрії туризму, так і взагалі на ринку; 2) збір туристичною фірмою інформації про стратегії, цілі, сильні і слабкі риси та спектр можливих дій і реакцій конкурентів» [5, с. 410-414].

Процес прийняття стратегічних рішень підприємствами сфери туризму в умовах конкуренції повинен базуватись на методології, відповідних положеннях. Базовими положеннями мають бути стратегії туристичних підприємств, які створюють ієрархічну систему із взаємопов'язаними елементами. Ця система має відповідати національній стратегії розвитку сфери туризму в Україні, об'єднуючи макро-, мезо-, мікрорівні стратегічного управління сфери туризму (рис. 1). Модель прийняття стратегічних рішень підприємствами сфери туризму будуть специфічними. В процесі розроблення стратегій розвитку сфери туризму необхідно враховувати цілі, завдання, що притаманні кожному рівню системи. Водночас стратегії розвитку сфери туризму мають відображати націленість на прийняття стратегічних рішень в умовах конкуренції.

Як бачимо з рис. 1 ієрархія розроблення стратегій розвитку сфери туризму представлена трьома основними рівнями, які є певною основою для прийняття стратегічних рішень підприємствами сфери туризму в умовах конкуренції.

I -Макрорівень. Національний розвиток сфери туризму в Україні. Оцінка цього рівня здійснюється на основі даних макроекономічних показників, що характеризують розвиток сфери туризму в державі, а саме: динаміка туристичних потоків, динаміка обсягу наданих туристичних послуг, платежі до бюджету від туристичних послуг, зайнятість в туризмі, частка туристичного сектора у ВВП, надходження в економіку України від міжнародного туризму тощо.

Важливим показником розвитку туризму в Україні є дані рейтингу туристичної конкурентоспроможності країн світу, що оприлюднює Всесвітній економічний форум.

Всесвітній економічний форум проводить дослідження конкурентоспроможності країн світу у сфері подорожей і туризму кожні два роки. Цей звіт у вигляді рейтингів часто слугує інструментом стратегічного управління для бізнесу та урядів країн в питаннях розроблення стратегій розвитку сфер подорожей і туризму. Рейтинг має велике значення для прийняття стратегічних рішень підприємствами сфери туризму в умовах конкуренції.

Згідно з даними Всесвітнього економічного форуму, за останні два роки Україна піднялася на 10 пунктів в Індексі конкурентоспроможності в сфері подорожей і туризму. Країна перемістилася з 88-го на 78 місце і набрала 3,7 бали з 7 максимально можливих. Рейтинг складають з 15 факторів: від бізнес-умов до стану гігієни [6].

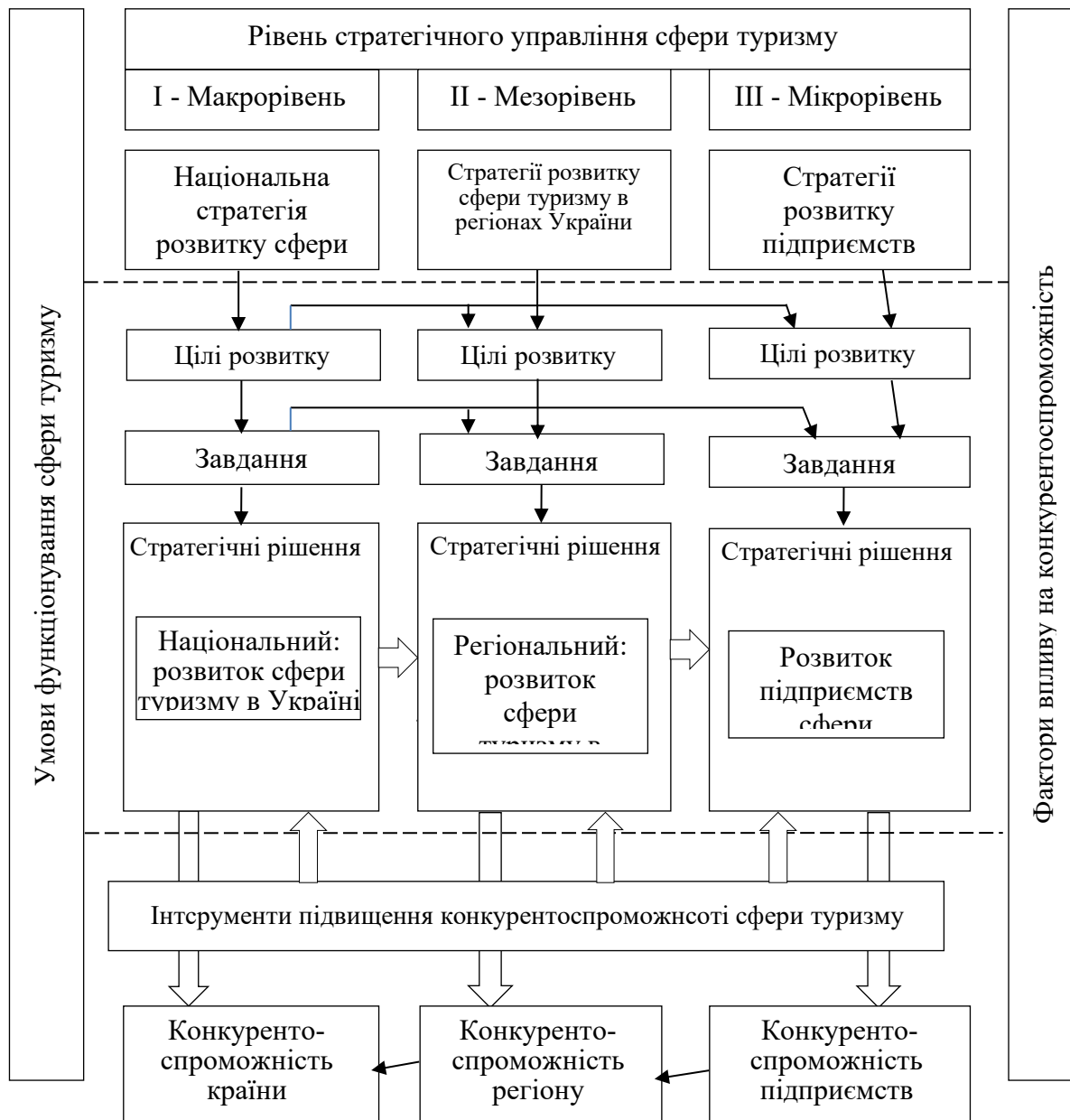

Рис. 1. Структурно-логічна модель прийняття стратегічних рішень підприємствами сфери туризму в умовах конкуренції

Джерело: розроблено автором

Україна стає все популярнішою серед іноземних відвідувачів. Одна з найвідоміших телекомпаній світу CNN склала окремий рейтинг з топ-11 туристичних міст України. До цього рейтингу ввійшли Львів, Чернівці, Умань, Київ, Переяслав-Хмельницький, Харків, Чернігів, Одеса, Ужгород та Кам'янець-Подільський. Основну роль для іноземних туристів відіграють унікальні особливості кожного міста. У м. Києві рекомендовано іноземним туристам відвідання двох об'єктів, які віднесено до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, це Києво-Печерська Лавра (Монастир печер) й Софійський собор, а також Андріївський узвіз й Будинок з химерами. Місто Львів класифіковано «культурною столицею України з найбільш приголомшливою архітектурою в країні», а місто Чернівці – «перлиною Західної України» й «Маленьким Віднем» [7].

Основні стратегічні рішення сфери туризму, що базуються на основних макроекономічних показниках та даних рейтингу туристичної конкурентоспроможності, повинні відображатись у національній стратегії розвитку сфери туризму в Україні.

II - Мезорівень. Регіональний розвиток сфери туризму в регіонах України охоплює 24 області та тимчасово окуповану територію АР Криму. Нами запропоновано в межах стратегій розвитку сфери туризму в регіонах України розробляти та затверджувати програми розвитку сфери туризму кожної області. Водночас до фінансування таких програм залучати місцеві бюджети.

До прикладу, Програма розвитку туризму та рекреації у Волинській області на 2016 – 2020 роки, затверджена рішенням Волинської облради від 18.01.2016 р. №12. Фінансове забезпечення Програми здійснюється в межах коштів, передбачених на її виконання обласними і місцевими органами виконавчої влади в місцевих бюджетах та за рахунок інших джерел. Загальний обсяг фінансування заходів цієї Програми на 2016–2020 рр. становить 11056 тис. грн. [8].

Основною метою Програми є втілення заходів, спрямованих на створення якісного, конкурентного на вітчизняному та міжнародних ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити потреби широких верств населення, забезпечити соціально-економічний розвиток краю, зберегти та популяризувати природну та історико-культурну спадщину, забезпечити додаткові грошові надходження до бюджетів усіх рівнів.

Стратегічними завданнями цієї Програми є:

- забезпечення сталого розвитку туристичної галузі, високого рівня послуг;
- збільшення кількості туристичних та екскурсійних відвідувань краю;
- створення нових робочих місць;
- збільшення частки доходів від туристичної галузі у бюджетах усіх рівнів;
- створення позитивного іміджу області на всеукраїнському та міжнародному рівнях.

Реалізація заходів Програми дасть змогу зміцнити матеріально-технічну базу, розширити мережу закладів туристичної інфраструктури області, підвищити якість туристичних послуг та безпеку туристів, поживати розвиток сільського туризму, підвищити рівень зайнятості населення; утримувати в належному стані об'єкти історико-культурної спадщини, створить передумови для залучення інвестицій, покращить якість науково-методичного та кадрового забезпечення, збільшить кількість туристичних відвідувань краю та надходження від туризму до бюджетів усіх рівнів, у тому числі від туристичного збору.

Як бачимо, на сьогодні існує практика розробки та реалізації таких програм і стратегій місцевими органами влади в сфері туризму, але до кінця не відпрацьовані координація та контроль за виконанням Програми. Стратегії розвитку сфери туризму в регіонах України повинні передбачати не лише заходи розвитку та джерела їх фінансування, а й відповідні механізми контролю, моніторингу та звітності.

III - Мікрорівень. Розвиток підприємств сфери туризму (туроператорів, турагентів, закладів розміщення, харчування та інших суб'єктів господарювання, що надають туристичні послуги).

Згідно Закону України «Про туризм» до суб'єктів туристичної діяльності України відносять [9]: туристичних операторів (туроператорів); туристичних агентів (турагенти);

інших суб'єктів підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг;

гідів-перекладачів, екскурсоводів, спортивних інструкторів, провідників та інші фахівців туристичного супроводу – фізичних осіб, які проводять діяльність, пов'язану з туристичним супроводом, крім осіб, які працюють на відповідних посадах підприємств, установ, організацій, яким належать чи які обслуговують об'єкти відвідування;

фізичних осіб, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо.

Стратегії розвитку підприємств сфери туризму мають охоплювати процес взаємодії суб'єктів туристичної діяльності, визначати фактори впливу зовнішнього і внутрішнього середовищ та напрями розвитку. Тільки ефективна взаємодія суб'єктів туристичної діяльності в розробленні й реалізації стратегічних цілей розвитку дасть змогу правильно виокремити пріоритети, підвищить якість і актуальність стратегічних рішень в умовах конкуренції. Важливим аспектом у виробленні стратегії розвитку підприємств сфери туризму може стати створення комплексної інформаційної бази, яка є важливою в підвищенні ефективності управління підприємствами.

Використання новітніх інформаційних технологій підприємствами сфери туризму дасть змогу вирішити проблеми з просуванням вітчизняного національного туристичного продукту на міжнародний і національний ринки, покращити процес прийняття стратегічних рішень на різних рівнях регулювання сфери туризму, забезпеченням ефективного виконання економічних, соціальних і екологічних функцій, що сприятиме збереженню навколишнього середовища та культурних цінностей, виконанням бюджетів усіх рівнів, створенням робочих місць та збільшенням частки доходів від сфери послуг у ВВП.

Висновки. Формування позитивного іміджу України на міжнародному туристичному ринку є важливим у процесі створення національного конкурентоздатного туристичного продукту та стратегій розвитку сфери туризму на макро-, мезо-, мікрорівні стратегічного управління, що має передбачати прийняття та реалізацію таких стратегічних рішень: досягнення європейських і світових параметрів співвідношення якості послуг і цін на ці послуги; розвиток ринкових механізмів в сфері туризму; створення нових робочих місць; залучення коштів туристичних структур, банківських кредитів, інвестицій; збільшення частки доходів від сфери туризму у бюджетах усіх рівнів; активізація природоохоронної діяльності для створення нормальних умов проживання населення і екологічної безпеки території; створення програм та планування подальших перспектив розвитку сфери туризму; використання сучасних інформаційних технологій підприємствами сфери туризму.

Бібліографічний список

- Балабанова, Л.В., Холод, В.В. та Балабанова, І.В., 2008. *Стратегічний маркетинг*. Донецьк: ДонНУЕТ.
- Волинська Обласна Рада, 2016. *Про програму розвитку туризму та рекреації у Волинській області на 2016-2020 р.* Доступно: <<http://volynrada.gov.ua/session/4/10-0>> (Дата звернення 15 жовтня 2020).
- Гришук, А.М. та Масюк, Ю.О., 2007. Особливості прийняття стратегічних інноваційних рішень туристичними фірмами в умовах конкуренції. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, 579: Проблеми економіки та управління, с.410–414.
- Закон України Про туризм № 324/95-ВР, 1995. *Верховна Рада України*. [онлайн] Доступно: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>> (Дата звернення 15 жовтня 2020).

- Кабінет міністрів України, 2017. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження № 168-р від 16 березня 2017. *Урядовий портал*. [онлайн] Доступно: <<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>> (Дата звернення 15 жовтня 2020).
- Крук, М., 2001. Разработка корпоративных стратегий компаний. *ЭКО*, 6, с.112-117.
- Львівська обласна державна адміністрація, 2016. *Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року*. Доступно: <[https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/Strategiya%20rozvYtku%20L_vivs_koi%20oblasti%20na%20period%20do%202020%20roku\(1\).pdf](https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/Strategiya%20rozvYtku%20L_vivs_koi%20oblasti%20na%20period%20do%202020%20roku(1).pdf)> (Дата звернення 15 жовтня 2020).
- Fedykovych, P., 2018. Ukraine: 11 best places to visit. *CNN Travel*, [online] 24 August. Available at : <<https://edition.cnn.com/travel/article/11-mostbeautiful-places-in-ukraine>> (Accessed 15 October 2020).
- The Travel & Tourism Competitiveness Report, 2019. *World Economic Forum's*. Available at: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf> (Accessed 15 October 2020).

References

- Balabanova, L.V., Kholod, V.V. and Balabanova, I.V., 2008. *Stratehichnyi marketynh [Strategic marketing]*. Donetsk: DonNUET. (in Ukrainian).
- Cabinet of Ministers of Ukraine, 2017. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku [On approval of the Tourism Development and Resorts Development Strategy for the period up to 2026]: Order № 168-r of March 16, 2017. *Government portal*. [online] Available at: <<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>> (Accessed 15 October 2020). (in Ukrainian).
- Fedykovych, P., 2018. Ukraine: 11 best places to visit. *CNN Travel*, [online] 24 August. Available at: <<https://edition.cnn.com/travel/article/11-mostbeautiful-places-in-ukraine>> (Accessed 15 October 2020).
- Hryshchuk, A.M. and Masiuk, Yu.O., 2007. Osoblyvosti pryiniattia stratehichnykh innovatsiinykh rishen turystychnymy firmamy v umovakh konkurentsii [Features of making strategic innovative decisions by travel agencies in conditions of competition]. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, 579: Economics and Management Issues, pp.410–414. (in Ukrainian).
- Kрук, М., 2001. Razrabotka korporativnykh strategiy kompaniy [Development of corporate strategies of companies]. *ECO Journal*, 6, pp.112-117. (in Russian).
- Lviv Regional State Administration, 2016. *Stratehiia rozvytku Lvivskoi oblasti na period do 2020 roku [Development Strategy of Lviv Region until 2020]*. Available at: <[https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/Strategiya%20rozvYtku%20L_vivs_koi%20oblasti%20na%20period%20do%202020%20roku\(1\).pdf](https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/Strategiya%20rozvYtku%20L_vivs_koi%20oblasti%20na%20period%20do%202020%20roku(1).pdf)> (Accessed 15 October 2020). (in Ukrainian).
- The Travel & Tourism Competitiveness Report, 2019. *World Economic Forum's*. Available at: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf> (Accessed 15 October 2020).
- Volyn Regional Council, 2016. *Pro prohramu rozvytku turyzmu ta rekreatsii u Volynskii oblasti na 2016-2020 r. [On the program of tourism and recreation development in the Volyn region for 2016-2020]*. Available at: <<http://volynrada.gov.ua/session/4/10-0>> (Accessed 15 October 2020). (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro turyzm № 324/95-BP [Law of Ukraine On Tourism № 324/95-BP], 1995. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at:

<<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>> (Accessed 15 October 2020). (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 02.11.2020.

O. Makara
A. Kotinsky

COMPETITION CONDITIONED STRATEGIC DECISION MAKING BY TOURISM ENTERPRISES IN UKRAINE

The article is devoted to the disclosure of theoretical and methodological foundations and development of practical recommendations for strategic tourism management in Ukraine. The main components of an effective strategy in the field of tourism are identified as well as the main levels of tourism development and appropriate tools for implementing this development.

The authors have analysed the process of strategic decision making by enterprises in the field of tourism in a competitive environment. The strategies of tourism enterprises should be the basic provisions creating a hierarchical system with intertwined elements. This system should be in line with the national strategy for the development of tourism in Ukraine, combining macro-, meso-, and micro-levels.

The ratified Programme of the sphere of tourism development of Volyn region exemplifies the practice of development and realisation programme and strategy by local authorities in the field of tourism. It has been concluded that coordination and control over the implementation of the Programme remain unsettled. Apart from the development measures and sources of funding the strategies for tourism development in the regions of Ukraine should also provide appropriate mechanisms for control, monitoring and reporting.

The study of tourism has shown that this industry is currently experiencing at the stage of development, which is due to the long process of reforming Ukraine's economy. In this connection, the author has proposed the following measures aimed at withdrawing the tourism sector out of development: achieving European and world parameters of the balance of service quality and prices for these services; development of market mechanisms in the field of tourism; development of tourism in a mixed form of ownership; raising funds from the tourist structures independently, as well as bank loans and investments; development of an investments protecting mechanism, including the foreign ones; creation of a favourable tax policy to support tourism development, intensification of environmental activities to create normal living conditions and environmental safety of the territory; creation of programmes and further prognosticating the sphere of tourism development

Key words: *strategy, strategic decision making, tourism sphere, competitiveness, management.*

УДК 338.48

О.В. Макара
В.М. Майборода

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИЗМУ

Розглянуто систему менеджменту туризму як сукупність взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють між собою. Розкрито сутність складових менеджменту туризму та їх функціонування. Розглянуто концепцію розвитку менеджменту туризму

*і програмні документи туристичної галузі. Акцентується увага на туристичній
дестинації. визначенні менеджменту дестинації.*

Ключові слова: розвиток менеджменту туризму, елементи менеджменту,
фактори впливу, туристична дестинація, концепція конкурентоспроможності
дестинації, стратегія менеджменту туризму.

DOI 10.34079/2226-2822-2020-10-20-55-61

Постановка проблеми. Розвиток туризму в економіці країни є визначальним у сфері послуг, оскільки завдяки туристичній галузі можна покращити соціально орієнтовану ринкову систему в цілому, адже він може забезпечувати створення нових робочих місць, розвиток середнього та малого бізнесу, збереження та відновлення природних територій, зростання доходів, надходження валютних коштів до бюджетів усіх рівнів, розвиток інфраструктури тощо.

Економічна, соціальна, екологічна роль туризму на сучасному етапі визначає необхідність формування комунікацій із усіма активними учасниками сфери туризму як усередині країни, так і за її межами. Для організації ефективної роботи щодо просування і забезпечення туристичної дестинації потрібно формувати нові підходи до управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У процесі дослідження вивчені ключові положення теорій і моделей відомих зарубіжних дослідників менеджменту туризму: Р. Батлера, Ф. Котлера, Н. Лейпера, Е. Лоуза, Д. МакКеннелла, С. Пайка, Б. Річі, В. Фрамке, С. Хадсона, та ін.

Значний внесок в концептуалізацію менеджменту туризму і розробку проблем розвитку туристично-рекреаційних територій внесли такі українські вчені: О. А. Гвозденко, В. Г. Банько, В. Ф. Данильчук, Л. П. Дядечко, Г. І. Михайличенко, В. Є. Редько, І. Г. Смирнов, Т. І. Ткаченко та ін. Проблема визначення дестинації як головного елементу сфери туризму займалися Н. Купер, В. Матієсон, Ф. Пірс, Д. Флетчер та ін.

Визнаючи значний внесок вітчизняних вчених, варто відзначити, що в даний час все ще проведено недостатньо наукових досліджень, що представляють концепцію менеджменту туризму, яка враховує його багатоаспектність.

Виклад основного матеріалу. Специфіка туристичного обслуговування, мультиплікативний ефект туризму вимагають відповідного підходу до особливостей планування, організації, мотивації, контролю функціонування підприємств туристичної сфери. Водночас це є основою інституційно-організаційної системи туризму, яка відповідає за менеджмент. В такому аспекті менеджмент туризму визначається як управління процесами, які відіграють важливе значення в індустрії туризму.

Менеджмент має починатись з формування концепції, яка несе наповнення перетворень. Наявність концепції розвитку менеджменту туризму на національному рівні може служити ознакою галузевої політики. Формуванню такої концепції повинні передувати стратегія менеджменту туризму.

Така стратегія на даний момент існує. Відповідно до вимог та проблем розвитку сфери туризму урядом схвалено Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року (далі – Стратегія-2026).

Головна мета реалізації Стратегії-2026 є «формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму та курортів згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей, перетворення її на високорентабельну, інтегровану у світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечує прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому, сприяє підвищенню якості

життя населення, гармонійному розвитку і консолідації суспільства, популяризації України у світі» [1].

Для досягнення цілей Стратегії-2026 відповідно до пріоритетних напрямів визначено механізми державного регулювання розвитку сфери туризму та курортів, які мають ефективно взаємодіяти: правовий, організаційний, економічний та фінансовий.

Позитивною стороною Стратегії-2026, на думку автора, є акцент у розвитку сфери туризму на внутрішній туризм, що є правильним економічним і соціальним рішенням, тому що в існуючому вигляді внутрішній туристичний продукт прийнятний за ціною і якістю більшою мірою саме для українського туриста.

Стратегія передбачає, що до 2026 року в Україні: кількість іноземних туристів збільшиться у 2,5 рази; кількість внутрішніх туристів збільшиться в 5 разів; кількість робочих місць у сфері туризму збільшиться в 5 разів; наповнення бюджетів усіх рівнів від провадження туристичної діяльності збільшиться в 10 разів; кількість суб'єктів туристичної діяльності зросте в 5 разів; туристи витратять під час подорожей в Україні до 80 млрд грн; буде створено позитивний імідж України як країни, привабливої для туризму [1].

На думку автора, Стратегія-2026 має також недоліки, які необхідно врахувати в концепції розвитку менеджменту туризму:

- у Стратегії визначено основні напрямки вдосконалення регулювання галузі та підвищення якості туристичних послуг (нормативно-правова база сфери туризму та курортів; розвиток туристичної інфраструктури; маркетингова політика розвитку туризму та курортів України; розвиток людських ресурсів; безпека туристів), але практично не порушені екологічні проблеми, зокрема потепління клімату, вплив на екологію розвитку туризму в Україні, заходи щодо подолання негативних наслідків розвитку туризму на навколишнє середовище. Відповідні наслідки потрібно брати до уваги на стадії розробки стратегічних документів і проводити постійний моніторинг в процесі їх реалізації;

- відсутній проектний підхід в розробці Стратегії, а саме її передбачувана ефективність, форми державно-приватного партнерства в її реалізації. Практично не застосовується бюджетування (дохідна і видаткова частина) в обґрунтуванні основних напрямків розвитку туризму в Україні.

Формування ефективної системи розвитку менеджменту туризму відводить ключову роль туристичній дестинації, виконання якої можливе за умови залучення до цього процесу усіх стейкхолдерів туризму

Поняття «дестинації» вперше з'явилося в межах системного підходу до вивчення туризму. Система туризму, згідно з загально визнаною моделі Н. Лейпера вимагає наявності як мінімум п'яти взаємозалежних елементів [2]: туристів; регіону генерації туристів; транзитного регіону; туристської дестинації; туристичної індустрії.

К. Купер зазначає, що планування та менеджмент є єдиним механізмом об'єднання стейкхолдерів (зацікавлених сторін у розвитку туризму) та забезпечення стратегічного розвитку дестинації, що враховує економічний, екологічний і соціальний вплив туризму [3].

З метою застосування до туристської дестинації інструментів менеджменту нашій країні варто вести активне співробітництво з міжнародними туристичними організаціями, зокрема з Міжнародною організацією з менеджменту дестинації (Destination Management Organisations - DMOs).

Міжнародна організація з менеджменту дестинації (Destination Management Organisations - DMOs) здійснює свої функції і вирішує стратегічні завдання, в тому числі раціонально управляє ресурсами і забезпечує інтереси всіх стейкхолдерів (туристів; туроператорів; великих, середніх і малих туристських підприємств; державного сектора

і органів влади; місцевого населення) та є системою менеджменту туризму на національному, регіональному та локальному рівнях.

Міжнародна практика менеджменту дестинацій показує, що досягнення високого рівня розвитку багато в чому залежить від здатності органів державної влади вибудувати ефективний механізм прийняття й реалізації рішень, спрямованих на досягнення стратегічної цілі. Тому особливе місце при розробці стратегії розвитку регіональних туристичних дестинацій повинно займати застосування програмно-цільового методу управління, який орієнтований на досягнення кінцевого результату в логіці поетапної дії: формування дерева цілей, розробку адекватної виконуючої програми, реалізації управляючої програми [4].

Зарубіжні вчені Б. Річі і Дж. Крауч розглянули концептуальну модель конкурентоспроможності дестинації, де відображено вплив макро- і мікросередовища на систему менеджменту дестинації (рис. 1) [5, с. 3].

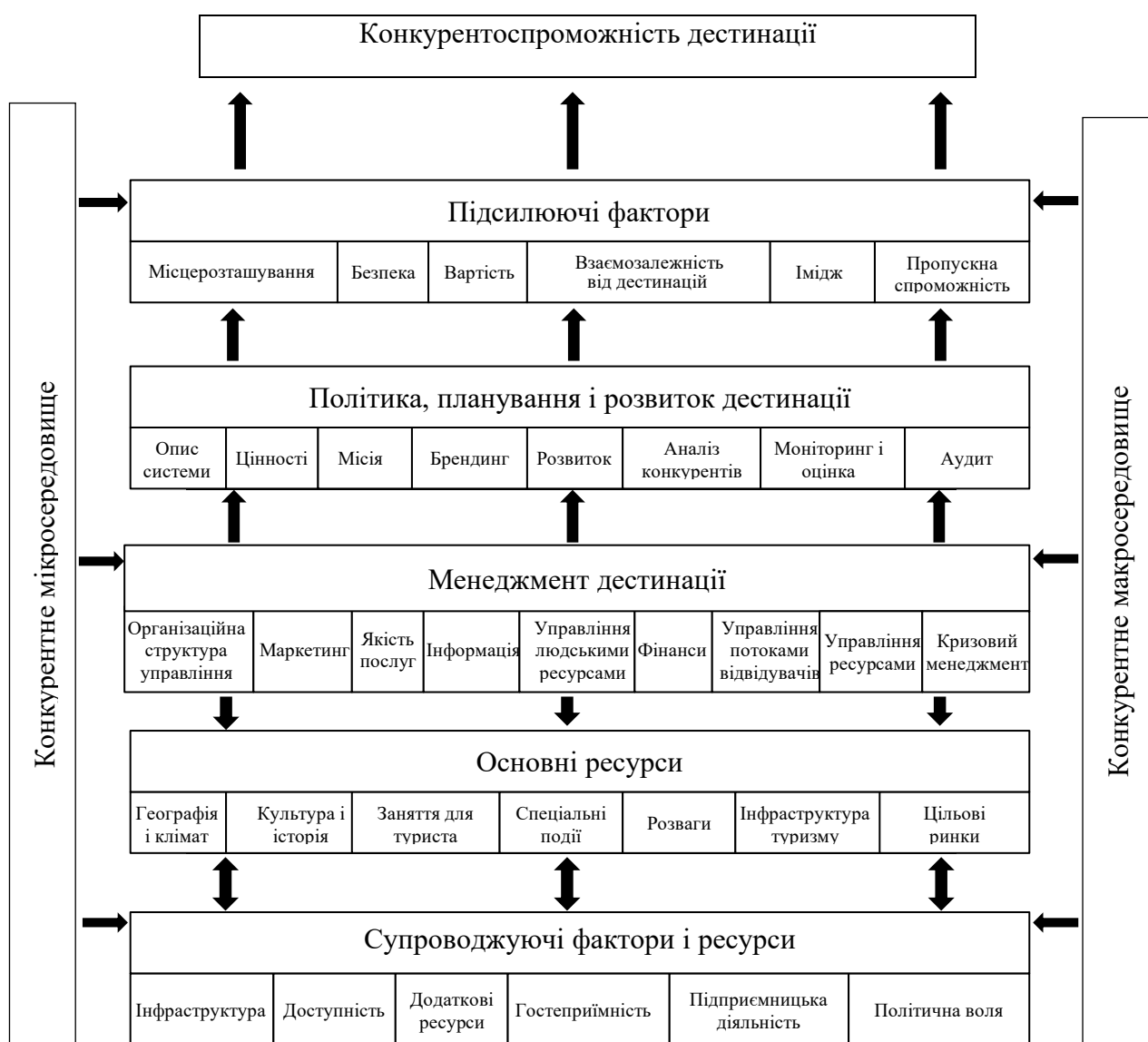

Рис. 1. Концепція конкурентоспроможності дестинації [5].

Головна мета менеджменту дестинації – це забезпечення довгострокової конкурентоспроможності дестинації.

Фактори конкурентоспроможності складаються з 5-ти кластерів. У моделі визначено 36 параметрів, за якими оцінюється конкурентоспроможність дестинації.

Виявлення факторів конкурентоспроможності дестинації створює основу для її планування та розвитку, формування туристичної політики і стратегії. У цьому процесі має важливе значення організація з менеджменту дестинації.

Розглянемо головні особливості організацій з менеджменту дестинації на прикладі зарубіжного досвіду.

Організацією з менеджменту дестинації в Австрії є Австрійський національний туристичний офіс (Austrian National Tourist Office), який був заснований Міністерством економіки та Торговою палатою Австрії.

Президентом Австрійського національного туристичного офісу є міністр економіки і праці Австрії, віце-президентом - міністр туризму. Структура офісу складається з підрозділів: маркетингове агентство; управління по роботі з закордонними представництвами офісу; е-врядування - охоплює весь діапазон можливостей електронної торгівлі та маркетингу через інтернет.

Співвласники Австрійського національного туристичного офісу: 75% - Австрійська Республіка; 25% - торгово-промислова палата. Щороку Австрійський національний туристичний офіс проводить по всьому світу більше 1500 маркетингових заходів. Це реклама, PR-кампанії, участь у виставках, проведення семінарів, презентацій, workshops і багато іншого [6].

Австрійський національний туристичний офіс працює за такими напрямками[6]:

1) головним завданням у співпраці з австрійськими партнерами зі сфери туризму є збереження і зміцнення конкурентоспроможності Австрії як туристичної країни. Таким чином, організація здійснює серйозний внесок у збільшення частки Австрії на міжнародному туристичному ринку;

2) розвиток бренду «Відпустка в Австрії»: виділяє Австрію серед інших туристських дестинацій і повідомляє емоційну цінність перебування в Австрії;

3) вихід на найбільш перспективні міжнародні ринки за допомогою інноваційного та сучасного маркетингу. організацію представлено власними бюро в більшості країн Європи, в Росії, США, Китаї, Індії, Японії і Австралії;

4) наявність необхідної платформи маркетингової туристичної мережі: включення сфери туризму в програми маркетингових заходів щодо просування турпродукту Австрії, проведення маркетингових досліджень;

5) розробка і реалізація комплексу маркетингових комунікацій Австрії як туристської дестинації за допомогою роботи із засобами масової інформації, випуску тематичних проспектів, організації виставок і ярмарків;

6) організація навчання для представників туристичного бізнесу;

7) інформаційна підтримка туристів, здійснювана «Holiday Information Line» (найбільшим інформаційним сервісом про туризм в Австрії) і інтернет-порталом www.austria.info.

Австрійський національний туристичний офіс здебільшого фінансується державою. Державне фінансування, як правило, надходить у формі грантів. Крім державних асигнувань, бюджет організації може поповнюватися внесками партнерів з проведення маркетингових заходів, співпраці з підприємствами сфери туризму в області досліджень, членських внесків представників індустрії, відсотком від обслуговування туристів тощо.

На регіональному рівні організацій з менеджменту дестинації DMOs активно залучають до вирішення завдань дестинації різних зацікавлених сторін (стейкхолдерів). Приватний сектор має можливість просування свого туристичного продукту з допомогою DMOs. Реалізуючи маркетингову роль, DMOs реалізовує маркетингову роль у посередництві між національними організаціями та туристської індустрією [7].

Якщо регіональна організація з менеджменту дестинації зможе об'єднати ресурси приватного і державного сектора, то вони водночас посилять стратегічний підхід та досягнуть великих результатів. Регіональна організація менеджменту дестинації повинна координувати і стимулювати роботу партнерів за допомогою розробки спільного плану менеджменту дестинації і контролювати виконання плану дій з туризму на регіональному рівні. Реалізуючи такі заходи, DMOs варто прислухатися до думки місцевого бізнесу і залучати його до процесу планування та виконання завдань.

Висновки. На підставі схваленої Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 року показано координацію механізмів та їхніх інструментів з напрямками стратегії розвитку туризму в Україні. Систематизовано механізми державного регулювання розвитку сфери туризму, їхні завдання й інструменти реалізації відповідно до державної стратегії.

Формування ефективної системи розвитку менеджменту туризму відводить ключову роль туристичній дестинації, виконання якої можливе за умови акумуляції зусиль всіх стейкхолдерів туризму. Проаналізовано передову закордонну практику менеджменту дестинації, яка успішно реалізує принципи державно-приватного партнерства, дає змогу одержати економічний і соціальний ефект, зберегти туристичні ресурси, які залишились.

Бібліографічний список

- Австрія. Офіційний путеводитель, 2020. [онлайн] Доступно: <http://www.austria.info/uk_b2b/austrian-national-tourist-office> (дата обращения 25 жовтня 2020).
- Горохов, А.Ф., 2007. *Комплексный подход к формированию маркетинговой стратегии развития туристической дестинации*. Канд. экон. наук. Автореферат. Санкт-Петербургский университет экономики и финансов.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року № 168-р, 2017. *Урядовий портал*. [онлайн] Доступно: <<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>> (дата звернення 25 жовтня 2020).
- Cooper, C., Fletcher, J., Wanhill, S., Gilbert, D. and Shepherd, R., 2005. *Tourism principles and practice*. 3rd ed. Harlow, UK: Pearson Education.
- Crouch, G.I., 2008. *Modelling destination competitiveness : a survey and analysis of the impact of competitiveness attributes*. Gold Coast, QLD: Sustainable Tourism CRC.
- Leiper, N., 2004. *Tourism management*. 3rd ed. French Forest: Pearson Education Australia.
- World Tourism Organization, 2007. *A Practical Guide to Tourism Destination Management*. Madrid: World Tourism Organization.

References

- Austria. *The official travel portal*, 2020. [online] Available at: <https://www.austria.info/en_b2b/austrian-national-tourist-office> (Accessed 15 October 2020).
- Cooper, C., Fletcher, J., Wanhill, S., Gilbert, D. and Shepherd, R., 2005. *Tourism principles and practice*. 3rd ed. Harlow, UK: Pearson Education.

- Crouch, G.I., 2008. *Modelling destination competitiveness: a survey and analysis of the impact of competitiveness attributes*. Gold Coast, QLD: Sustainable Tourism CRC.
- Gorokhov, A.F., 2007. *Kompleksnyy podkhod k formirovaniyu marketingovoy strategii razvitiya turisticheskoy destinatsii [An integrated approach to the formation of a marketing strategy for the development of a tourist destination]*. PhD. Abstract. Saint Petersburg State University of Economics.
- Leiper, N., 2004. *Tourism management*. 3rd ed. French Forest: Pearson Education Australia.
- Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On approval of the Tourism Development and Resorts Development Strategy for the period up to 2026 № 168-p, 2017. *Government portal*. [online] Available at: <www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501> (Accessed 15 October 2020). (in Ukrainian).
- World Tourism Organization, 2007. *A Practical Guide to Tourism Destination Management*. Madrid: World Tourism Organization.
- Стаття надійшла до редакції 21.09.2020

O. Makara
V. Maiboroda

THE CURRENT STATE AND PECULIARITIES OF TOURISM MANAGEMENT DEVELOPMENT

The article is devoted to the development of theoretical issues pertaining to the analysis of current state and trends in tourism management development, the disclosure of opportunities and prospects for the development of tourism, as well as the formation of scholarly and methodological prerequisites for its management development.

According to the ratified Strategy for the development of tourism and resorts by 2026 the coordination of mechanisms and tools with the direct strategy for the development of tourism in Ukraine has been explicated. The state regulation mechanisms of the sphere of tourism development, as well as the development of tools for the implementation of governmental strategy have been accordingly systematised. The organisational and economic mechanism of securing the Ukrainian tourist industry development has been suggested in this article.

The main directions of tourism management development have been established. The investigation of the development functions of tourism allowed estimating the predominant role of economic, social and ecologic functions.

The main principles for the development of tourism management have been established. Tourism is considered to be a system with internal and external environment. The internal body of tourist industry is represented by its organisational structure, personnel, marketing and finance whereas the external one includes political, economic, social, natural, and technological parts.

The formation of efficient system and development of tourism management is essentially predetermined by tourist destination, possible only when supported by all tourism stakeholders. The article analyses the leading world practice of tourist destinations with successfully implemented principle of state and private partnership.

Key words: *tourism management, mechanism, instrument, tourism, tourist branch, the development of tourism, organisational mechanism, legal mechanism, economic mechanism, financial mechanism, state and private partnership.*

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 339.5:332.05

Н.В. Балабанова

ЦИКЛІЧНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ

У роботі досліджуються циклічні та структурні зміни у світовій торгівлі, які впливають на її розвиток та динаміку.

Дослідження динаміки світової торгівлі з 1800 р. з урахуванням її загального тренду до зростання, дозволило визначити певну циклічність її розвитку, що у різний час була викликана змінами у структурі виробничих сил, освоєнням нових технологій, діями та чинниками політичного та воєнного характеру та ін. Визначено, що сучасний стан світової торгівлі характеризується уповільненням темпів її зростання, змінами у структурах та умовах торгової взаємодії країн та зростанням залежності торговельної динаміки від дії чинників та факторів неекономічного характеру.

Ключові слова: *світова торгівля, циклічність світової торгівлі, світовий експорт, географічна структура світового експорту.*

DOI 10.34079/2226-2822-2020-10-20-62-70

Одним з проявів сучасного процесу глобалізації є інтенсифікація міжнародних торговельних відносин, випереджальне зростання світової торгівлі відносно світового виробництва та посилення відкритості як окремих національних, так і світової економік в цілому. Більш того, експортоорієнтовна модель економічного зростання, що характерна для значної кількості країн світу, посилює вплив кризових явищ, що відбуваються у міжнародній торгівлі на динаміку їх макроекономічного зростання. Тому дослідження циклічного характеру розвитку світової торгівлі має значення для пошуку шляхів подолання її кризових проявів як на рівні національних, так і глобальної економік.

Дослідження, присвячені періодизації розвитку світової торгівлі та її структурним зрушенням представлені у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених: І.Бураковського, М.Делягіна, І.Дюмулена, П.Кругмана, Т.Мельник та інших. Однак незважаючи на глибину сучасних наукових робіт з питань, пов'язаних з узагальненням передумов та чинників розвитку світової торгівлі, дослідження її циклічності та виявлення особливостей зростання на різних етапах набуває своєї актуальності в умовах уповільнення торговельної динаміки.

Метою даної роботи є дослідження циклічних явищ та структурних змін, які відбуваються у процесі розвитку світової торгівлі.

Наочною та розповсюдженою серед науковців (Козак, Логвінова та Барановська, ред., 2011; Циганкова, Петрашко та Кальченко, 2001) є періодизація розвитку світових процесів, у тому числі міжнародної торгівлі за основними подіями в світі. Відповідно до цього можна виділити такі етапи розвитку міжнародної торгівлі: (I) початковий комерційний період (1500–1850 рр.), (II) період становлення міжнародного товарообігу (1850–1914 рр.), (III) період між двома світовими війнами (1914–1945 рр.), (IV) повоєнний період (1945 — перша половина 70-х р.) та (V) сучасний етап — період глобалізації світової економіки (кінець 70-х р. — до нашого часу). У сучасній літературі

цей етап також поділяють на два підетапи. Перший з них характеризується конкуренцією двох систем господарства – капіталістичної та соціалістичної, другий – розвитком процесів глобалізації світової економіки.

Кожен із зазначених п'яти етапів розвитку міжнародної торгівлі характеризується певними чинниками та тенденціями розвитку, особливостями, що відображають рівень інтернаціоналізації виробництва та роль міжнародної торгівлі в розвитку національних господарств та пріоритетними методами регулювання зовнішньої торгівлі більшістю країнами світу.

Перший етап розвитку міжнародної торгівлі характеризується великими географічними відкриттями, які зумовили активне вивезення товарів у нововідкриті землі та промисловими революціями, що замінили мануфактурне виробництво фабрично-заводською машинною індустрією в усіх розвинених країнах. Фактично важка промисловість сформувала світовий ринок і одночасно різко посилила свою залежність від нього.

У цей період міжнародна торгівля розвивалась дуже швидкими темпами, чому також сприяли такі чинники:

- залучення нових регіонів світу до міжнародного товарообміну;
- прогрес у розвитку транспортної світової системи та нововведення в галузі транспорту (парова машина, двигун внутрішнього згорання, електрика та ін. радикально змінили засоби національного та міжнародного спілкування);
- революція в засобах зв'язку.

Зазначені фактори призвели до розширення внутрішніх ринків до регіональних, міждержавних масштабів та швидкого розвитку міжнародної торгівлі. Її значення для економіки окремих країн стає вирішальним, що підтверджується випереджаючими темпами зростання міжнародного товарообігу порівняно з темпами зростання промислового виробництва. Центром міжнародної торгівлі у цей період стає Європа, а головну роль на світовому ринку відігравала Великобританія, частка якої в обсязі світової торгівлі становила 25 %. Не зважаючи на те, що характерними рисами першого етапу розвитку міжнародної торгівлі з точки зору регулювання торговельного обміну більшістю країнами світу є політика протекціонізму (захисний протекціонізм) та зростання державного впливу на взаємовідносини країн та міжнародну торгівлю, на цей час припадає зародження політики фритредерства — свободи торгівлі та невтручання держави у підприємницьку діяльність, основним прихильником якої була Великобританія.

Основними чинниками та факторами зростання міжнародної торгівлі протягом другого етапу стали: динамічний розвиток індустріального розвитку у розвинених країнах світу, подальша еволюція техніки та технологій у виробництві та подальший розвиток транспортної сфери, розширення ринків збуту товарів.

Відмінністю даного етапу розвитку міжнародної торгівлі є підйом інвестиційної активності та вивезення капіталу, що забезпечував і зростання обсягів експорту і захоплення ринків збуту та джерел сировини. Другою відмінністю цього періоду є динамічне зростання світової торгівлі порівняно з виробничою сферою, що призвело до зростання відкритості економік окремих країн світу. На цей же період припадає поява монополій на світовому ринку та формування транснаціональних корпорацій, діяльність яких була переважно зосереджена на розробці та видобутку сировинних ресурсів у колоніальних країнах Азії, Африки та Латинської Америки.

Найбільшими країнами-експортерами у цей період на світовому ринку є: Великобританія, Сполучені Штати, Німеччина, Нідерланди, Франція, Бельгія-Люксембург, Австрія, питома вага яких у світовому експорті перевищувала 60% (рис.1).

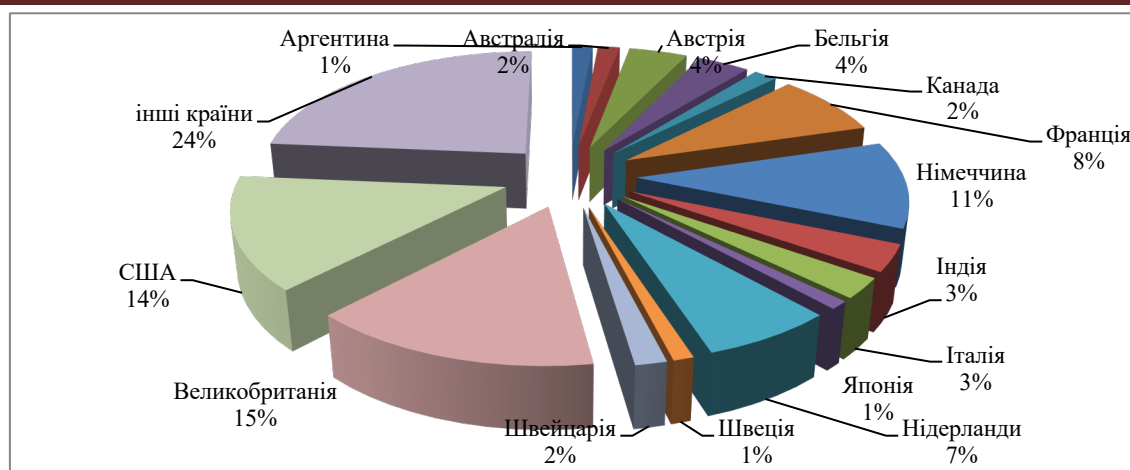

Рис. 1. Географічна структура світового експорту, 1900 р. (%)

розраховано на підставі (UN Trade Statistic, 2020)

Конкуренція між монополіями призводить до зростання впливу компаній на зовнішньоекономічну політику своїх країн, що протягом останніх років другого етапу розвитку міжнародної торгівлі характеризувалась посиленням протекціоністських заходів. Проте на відміну від попереднього етапу, коли протекціонізм країн можна було охарактеризувати як захисний та спрямований на захист слабких галузей національних економік, протекціоністська політика мала наступальний характер та була спрямована на захист від іноземної конкуренції найбільш розвинених та монополізованих галузей.

Розвиток міжнародної торгівлі протягом третього етапу, який деякі фахівці називають «мертвим», або «чорним» обумовлювався впливом наступних подій:

- перша та друга світові війни та їх руйнівні наслідки для економік багатьох країн світу;
- світові економічні кризи 1920-1921 рр. та 1929-1933 рр.;
- перехід до Бреттон-Вудської валютної системи;
- формування двох світових систем господарства.

Внаслідок несприятливих економічних і політичних умов та порушення міжнародних торговельних зв'язків, протягом цього періоду спостерігається скорочення обсягів світової торгівлі, яка значно відставала від розвитку виробництва. Так, напередодні Другої світової війни обсяг світового експорту був майже в 1,5 рази нижче, ніж у 1929 році.

Також спостерігається сталість товарної структури світового товарообороту (сировина, продовольство та паливо складала 60% світового експорту) (Циганкова, Петрашко та Кальченко, 2001) та значний перерозподіл світових ринків (табл.2).

Таблиця 2

Географічна структура світового експорту, 1913/1938 рр.

Країна	1913		1938	
	Млн.дол.США	%	Млн.дол.США	%
Великобританія	2631	13,43	2443	10,71
Франція	1330	6,79	879	3,86
Німеччина	2411	12,31	2111	9,26
США	2495	12,74	3064	13,44
Росія	782	3,99	251	1,10
Австрія	563	2,87	146	0,64
Нідерланди	1239	6,32	593	2,60
Бельгія	702	3,58	731	3,21

Японія	324	1,65	824	3,61
Канада	470	2,40	865	3,79
Інші країни	6643	33,91	10893	47,78
Всього	19590	100	22800	100

розраховано на підставі (UN Trade Statistic, 2020).

Розвиток міжнародної торгівлі протягом четвертого етапу забезпечувався наступними чинниками та подіями:

Розпад світової колоніальної системи та швидкий розвиток колишніх колоніальних країн (Козак, Логвінова та Барановська, ред., 2011);

- посилення двох світових систем господарства — капіталістичної та соціалістичної;
- створення системи глобальних міжнародних організацій (ООН, МВФ, МБРР);
- формування регіональних економічних інтеграційних угруповань (наприклад, Рада економічної взаємодопомоги (1947), Європейська асоціація вільної торгівлі (1956), Європейська економічна спільнота (1957), АСЕАН (1967) та ін.);
- посилення процесів транснаціоналізації;
- інвестиційна активність та вивезення капіталу.

Цей етап дослідники називають «золотим» періодом розвитку міжнародної торгівлі, адже внаслідок достатньо швидкого відновлення національних економік та зовнішньоекономічних зв'язків між країнами щорічне зростання обсягів світового експорту складало близько 7%. Якщо на передодні Другої світової війни обсяги світового експорту склали трохи більше 22 млрд.дол.США, то у 1950 р. вони вже склали 60,9 млрд.дол. та зросли до 127,3 млрд. дол. США протягом наступних десяти років.

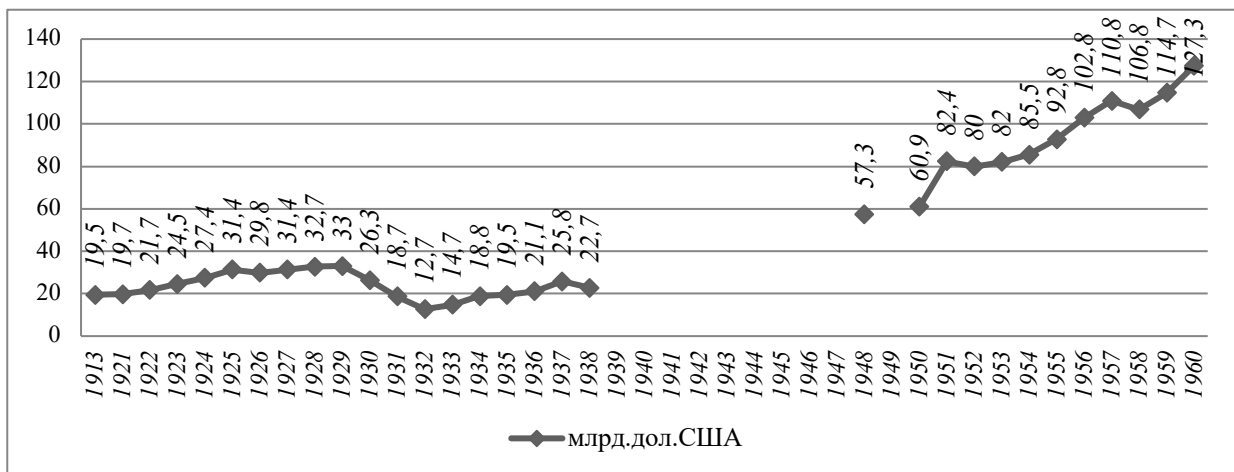

Рис.2. Динаміка обсягів світового експорту, 1948-1960 рр. (млрд.дол.США)
 розраховано на підставі (UN Trade Statistic, 2020).

У сфері регулювання цей період пов'язан зі зростанням впливу держави на розвиток зовнішньої торгівлі, що позначилось на проведенні більш ліберальної політики регулювання зовнішньоторговельних відносин, спрямованої на полегшення взаємного обміну розвинених країн та полегшення їхнього доступу на ринки країн, що розвиваються.

V, сучасний, етап розвитку міжнародної торгівлі характеризується такими чинниками міжнародного середовища:

- розпад світової соціалістичної системи господарства, що призвело до появи нових ринків збуту;

- зміцнення існуючих і поява нових інтеграційних угруповань, які на міжнародних ринках діють у якості суб'єктів МЕВ;
- посилення міжнародної конкуренції, зокрема за рахунок зростання кількості суб'єктів МЕВ, які не мають певної державної приналежності;
- індустріалізація більшості країн, що розвиваються та збільшення ролі послуг у міжнародній торгівлі розвинених країн;
- розвиток процесів глобалізації та регіоналізації;
- технологічні зміни в сфері комунікацій, опрацювання інформації, транспорту.

Про динамічний розвиток міжнародної торгівлі свідчать наступні дані: тільки за період з 1970 р. по 1980 р. обсяги світового експорту зросли в 6,45 разів. А за майже 50-річний період міжнародна торгівля зросла з 315,5 млрд.дол.США до 19,4 трлн.дол.США (більш ніж в 60 разів) (рис.3). Також одним з фактів останніх майже п'яти останніх десятиліть є те, що міжнародна торгівля зростала швидше, ніж світове виробництво. Протягом 1970-2019 рр. щорічне зростання обсягів світового експорту складало 9,4% проти 7,4% зростання світового виробництва. Це було викликано поєднанням технологічних змін, бізнес-інновацій і політичних реформ по всьому світу, не кажучи вже про інтеграцію Китаю в світову економіку.

Уповільнення темпів зростання світового експорту є помітним після 2008 р. У 2009 р. скорочення економічної активності виявилось найбільшим серед усіх глобальних рецесій (Булатова, 2015). Дані свідчать, що торгівля навіть не встигає за зростанням світового виробництва і протягом останніх одинадцяти років її середні темпи склали 2,2% (виключенням є потужні сплески у 2010-2011 рр.) проти 3,07% приросту світового ВВП.

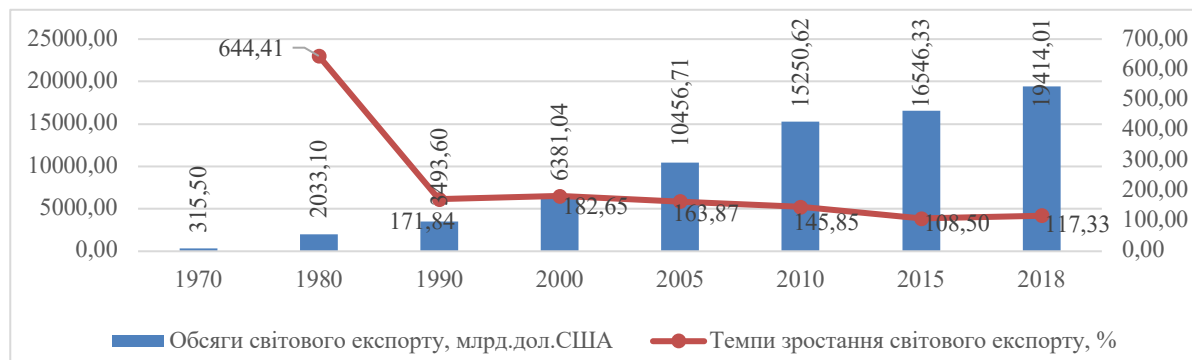

Рис.3. Динаміка світового експорту, млрд.дол.США (1970-2018 рр.)

розраховано на підставі (UNCTADSTAT..., 2020)

Поясненням відсутності торгового динамізму, характерного для останніх десяти років, є слабкість сукупного попиту, в першу чергу в єврозоні. Торгівля всередині ЄС становить близько третини світової торгівлі, і рецесійні процеси, які переважали в ЄС після кризи 2008 р., здійснили значний вплив на світову торгівлю.

Також уповільнення світової торгівлі пов'язано з завершеним процесом інтеграції Китаю та країн Центральної та Східної Європи у світову торговельну систему. Більш того, рішення уряду Китаю щодо переорієнтації економіки країни з моделі зростання, орієнтованої на експорт, на внутрішнє споживання, також може впливати на уповільнення темпів зростання світової торгівлі у середньостроковій перспективі.

Третім поясненням є все частіше звертання країн світу до протекціоністських заходів у міжнародній торгівлі з метою стабілізації національних економік.

Одна з гіпотез, які пояснюють ефект зниження темпів зростання світової торгівлі, полягає в тому, що світова криза показала неспроможність глобалізації і необхідність розвитку в першу чергу національних виробництв (Довгаль та Довгаль, 2016).

Проте теперішнє уповільнення світової торгівлі пов'язано не тільки з чинниками структурного характеру. Дослідження динаміки світової торгівлі з 1800 р. з урахуванням її загального тренду до зростання, дозволяє визначити певну циклічність її розвитку.

При дослідженні циклічності розвитку світового експорту здійснено декомпозицію часового ряду на трендову та циклічну складові. Для очищення статистичного ряду від компоненти зростання використано фільтр Ходріка-Прескотта (рис.4).

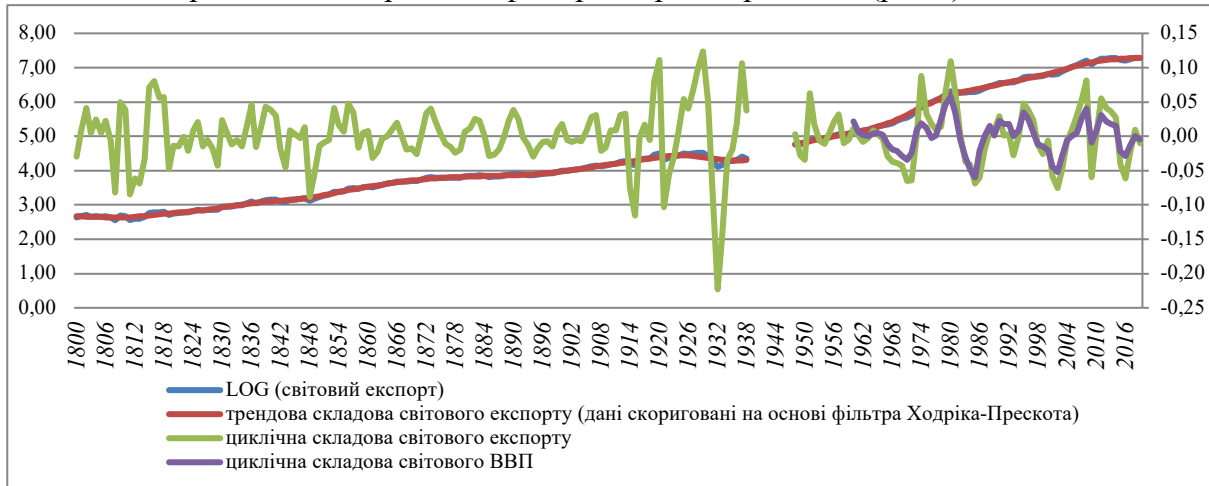

Рис.4. Динаміка світового експорту, 1800-2019 рр.

розраховано та складено на підставі (Державна служба статистики України, 2017; UN Trade Statistic, 2020; La Universidad Carlos III de Madrid, 2020; UNCTADSTAT..., 2020).

Очистивши ряд від компоненти тренду, можемо простежити динаміку циклічної складової світової торгівлі (світового експорту) навколо цього тренду. Отримані в результаті дослідження коливання мають різну тривалість і досягають найнижчих точок падіння та найвищих точок зростання світової торгівлі через різні проміжки часу. Найстабільнішими з точки зору частоти та амплітуди коливань світової торгівлі є періоди с середини 1850 рр. до початку першої світової війни (або довоєнний період) та 1950-1974 рр. (період дії Бреттон-Вудських угод). Найбільш кризовими є період 1915-1938 рр., для якого циклічні коливання світового експорту характеризуються найбільш високою амплітудою.

Можливості отримання динамічних рядів економічних даних у відкритому доступі в мережі Internet визначаються обмеженнями баз даних Світового банку та ЮНКТАД (UNCTADSTAT..., 2020). У них дані світового ВВП доступні щонайдовше з 1960 р. Відповідно тільки починаючи з цього періоду є можливим дослідження світової макроекономічної динаміки. Статистичний аналіз даних зазначеного періоду дозволяє визначити циклічний розвиток світової економіки та його синхронність з циклічними коливаннями світової торгівлі з визначенням певних циклів, що дорівнюють 15-18 рокам. В економічній теорії виявлені коливання відповідають циклам Кузнеця, які поєднують циклічність економічного зростання з демографічними процесами і відповідними змінами в обсягах будівництва. Однак сьогодні середньострокові хвилі пояснюють циклічність оновленням технологій і загальними інфраструктурними змінами (Пелех, 2018).

Звичайно, прогнозувати подальший розвиток світового експорту тільки з урахуванням його циклічності наразі не є доречним, адже ситуація, що склалася у світі у зв'язку з поширенням COVID-19 призвела до суттєвих та непередбачуваних змін у світовій економіці та міжнародній торгівлі. Багато країн тимчасово відмовилися від звичайних умов торгівлі та обрали для себе більш стриманий формат взаємної торгівлі з іншими країнами.

Визначаючи перспективи розвитку світової економіки та міжнародної торгівлі спеціалістами СОТ надано діапазон прогнозу падіння на 2020 р. - від 5% до 11% та від 8% до 20,4% відповідно (World Trade Organization, 2020). Водночас відновлення обсягів міжнародної торгівлі у СОТ прогнозують вже на 2021 р. — на 21-24%. Проте остаточні цифри будуть залежати від розвитку ситуації з поширенням COVID-19 та успіхами у протидії цьому.

Таким чином, дослідження динаміки світової торгівлі починаючи з 1800 р. дозволяє з однієї сторони визначити її загальний тренд до зростання, з іншої – певну циклічність її розвитку, що у різний час була викликана змінами у структурі виробничих сил, освоєнням нових технологій, діями та чинниками політичного та воєнного характеру та ін. Сучасний стан світової торгівлі характеризується уповільненням темпів її зростання, змінами у структурах та умовах торгової взаємодії країн. Аналіз прогнозних оцінок щодо розвитку світової торгівлі, які надають міжнародні організації свідчить про збереження тенденції до зниження обсягів торгівлі та її залежність від дії чинників неекономічного характеру.

Бібліографічний список

- Булатова, О.В., 2015. Трансформація світового ринку в умовах глобальних зрушень: базові передумови для розвитку хімічної промисловості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 3, с.46-50.
- Державна служба статистики України, 2017. *Методика розрахунку індикаторів ділових очікувань*. [онлайн] Доступно: <http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2019/175/m_rido.pdf> (Дата звернення 20 листопада 2020).
- Довгаль, О.А. та Довгаль, Г.В., 2016. Деглобалізаційні тенденції у сучасній світовій торгівлі в умовах нестабільності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*, 5, с.19-26.
- Козак, Ю.Г., Логвінова, Н.С. та Барановська, М.І., ред., 2011. *Міжнародна торгівля*. 4-те вид. Київ: Центр учбової літератури.
- Пелех, О.Б., 2018. Циклічність економічного розвитку і структурні зміни в економіці. *Причорноморські економічні студії*, 27(1), с.85-89.
- Циганкова, Т.М., Петрашко, Л.П. та Кальченко, Т.В., 2001. *Міжнародна торгівля*. Київ: КНЕУ.
- Giovanni, F. and Antonio, T.-J., 2016. World trade, 1800-1938: a new data-set. *EHES Working Papers In Economic History*, 93. [online] Available at: <http://www.ehes.org/EHES_93.pdf> (Accessed 09 November 2020).
- La Universidad Carlos III de Madrid, 2020. *Federico-Tena World Trade Historical Database*. [online] Available at: <https://www.uc3m.es/ss/Satellite/UC3MInstitucional/es/TextoMixta/1371246237481/Federico-Tena_World_Trade_Historical_Database> (Accessed 09 November 2020).
- UN Trade Statistic, 2020. *Historical data 1900-1960 on international merchandise trade statistics*. [online] Available at: <<https://unstats.un.org/unsd/trade/data/tables.asp>> (Accessed 20 November 2020).
- UNCTADSTAT. United Nations Conference on Trade and Development, 2020. [online] Available at: <<https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>> (Accessed 07 November 2020).
- World Trade Organization, 2020. *Methodology for the WTO trade forecast of April 8 2020*. [online] Available at:

https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/methodpr855_e.pdf (Accessed 20 November 2020).

References

- Bulatova, O.V., 2015. Transformatsiia svitovoho rynku v umovakh hlobalnykh zrushen: bazovi peredumovy dlia rozvytku khimichnoi promyslovosti [Transformation world market in the global shifts: background to the development of basic chemical industry]. *Uzhhorod National University Herald. International Economic Relations And World Economy*, 3, pp. 46-50. (in Ukraine).
- Dovhal, O.A. and Dovhal, H.V., 2016. Dehlobalizatsiini tendentsii u suchasni svitovii torhivli v umovakh nestabilnosti [Deglobalization trends in contemporary international trade under instability]. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: International Relations. Economics. Country Studies. Tourism*, 5, pp.19-26. (in Ukraine).
- Kozak, Yu.H., Lohvinova, N.S. and Baranovska, M.I., red., 2011. *Mizhnarodna torhivlia [International trade]*. 4th ed. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury. (in Ukraine).
- State Statistics Service of Ukraine, 2017. *Metodyka rozrakhunku indyikatoriv dilovykh ochikuvan [Method of calculating indicators of business expectations]*. [online] Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2019/175/m_rido.pdf (Accessed 20 November 2020). (in Ukraine).
- Pelekh, O.B., 2018. Tsyklichnist ekonomichnoho rozvytku i strukturni zminy v ekonomitsi [Economic development cycling and economic structural changes]. *Black sea economic studies*, 27(1), pp.85-89. (in Ukraine).
- Tsyhankova, T.M., Petrashko, L.P. and Kalchenko, T.V., 2001. *Mizhnarodna torhivlia [International trade]*. Kyiv: KNEU. (in Ukraine).
- UN Trade Statistic, 2020. *Historical data 1900-1960 on international merchandise trade statistics*. [online] Available at: <https://unstats.un.org/unsd/trade/data/tables.asp> (Accessed 20 November 2020).
- World Trade Organization, 2020. *Methodology for the WTO trade forecast of April 8 2020*. [online] Available at: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/methodpr855_e.pdf (Accessed 20 November 2020).
- Giovanni, F. and Antonio, T.-J., 2016. World trade, 1800-1938: a new data-set. *EHES Working Papers In Economic History*, 93. [online] Available at: http://www.ehes.org/EHES_93.pdf (Accessed 09 November.2020).
- La Universidad Carlos III de Madrid, 2020. *Federico-Tena World Trade Historical Database*. [online] Available at: https://www.uc3m.es/ss/Satellite/UC3MInstitucional/es/TextoMixta/1371246237481/Federico-Tena_World_Trade_Historical_Database (Accessed 09 November.2020).
- UNCTADSTAT. United Nations Conference on Trade and Development, 2020. [online] Available at: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx> (Accessed 07 November.2020).

Стаття надійшла до редакції 26.08.2020.

N. Balabanova

CYCLIC COMPONENT OF WORLD TRADE DEVELOPMENT

The paper examines the cyclical and structural changes in world trade that affect its development and dynamics.

It is determined that each of the stages of development of international trade is characterized by certain factors and development trends; features that reflect the level of internationalization of production and the role of international trade in the development of national economies; priority methods of regulating foreign trade by most countries.

The study of the dynamics of world trade since 1800, taking into account its general upward trend, has identified a certain cycle of its development, which at different times was caused by changes in the structure of productive forces, development of new technologies, actions and factors of political and military nature.

The fluctuations obtained as a result of the study have different durations and reach the lowest points of fall and the highest points of growth of world trade at different intervals. The most stable in terms of frequency and amplitude of fluctuations in world trade are the periods from mid-1850 to the First World War and 1950-1974. The most critical is the period 1915-1938, for which cyclical fluctuations in world exports are characterized by the highest amplitude. Also, statistical analysis of the data allows to determine the cyclical development of the world economy and its synchronicity with the cyclical fluctuations of world trade with the definition of certain cycles equal to 15-18 years.

The current stage is characterized by a slowdown in world export growth. In 2009, the decline in economic activity was the largest among all global recessions. The data show that trade is not even keeping pace with world production growth, and over the past eleven years its average rate has been 2.2% (with the exception of strong surges in 2010-2011) against 3.07% of world GDP growth.

The lack of trade dynamism in the last ten years is explained by the weakness of aggregate demand, especially in the euro area. The slowdown in world trade is also linked to the completion of the integration of China and Central and Eastern Europe into the world trading system. The third explanation is the increasing appeal of countries around the world to protectionist measures in international trade in order to stabilize national economies. Many countries have temporarily abandoned normal trade conditions and opted for a more restrained format of mutual trade with other countries.

Determining the prospects for the development of the world economy and international trade, WTO experts provide a range of forecast forecasts for 2020 - from 5% to 11% and from 8% to 20.4%, respectively.

Key words: world trade, cyclicality of world trade, world export, geographical structure of world export.

УДК 378.014.25

О.С. Зайковський

СУЧАСНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сучасних трансформацій, що відбуваються у міжнародній мобільності студентів у наслідок поширення процесів інтернаціоналізації вищої освіти. Обґрунтовано, що інтернаціоналізація вищої освіти є важливою детермінантою розвитку вищої школи, національних економік тощо.

Мета роботи – визначення закономірностей та інтенсивності розвитку інтернаціоналізації у різних країнах та особливостей національних політик щодо залучення іноземних студентів

Проаналізовано сучасні тенденції у розвитку міжнародної мобільності студентів, виявлено особливості залучення різних країн світу до процесів академічної мобільності, визначено фактори вибору здобувачів на користь міжнародної освіти. Визначено, що інтернаціоналізація вищої освіти стала важливою складовою розвитку багатьох країн, які розрізняються за рівнем свого соціально-економічного розвитку.

Доведено багатоаспектний характер феномену інтернаціоналізації, у дослідження якого існує потреба використання багатовимірних оцінок. Запропонований автором методичний інструментарій кількісної оцінки рівня розвитку інтернаціоналізації вищої освіти включає індекс інтернаціоналізації національної системи вищої освіти, використання якого дозволило кількісно оцінити процес інтернаціоналізації вищої освіти., виявити закономірності розвитку цього процесу у динаміці та їх та інтенсивність.

Обґрунтовано, що з макроекономічної точки зору студенти-іноземці виступають важливим фактором впливу на платіжний баланс країни, розвиток національного ринку праці, національної освітньої системи, інноваційного розвитку. Для країн-походження студенти, які отримали вищу освіту за кордоном, стають важливим джерелом розвитку, за умов повернення таких студентів на батьківщину. Визначено, що сучасні університети активно розвивають стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, залучаючи іноземних студентів, які сприяють розвитку рівня міжнародної конкурентоспроможності університетів, забезпечують його фінансову стабільність його розвитку.

Доведено, що у відповідь на щорічнозростаючий обсяг кількості іноземних студентів, який спрямованих до високорозвинутих країн, національні уряди та університети цих країн, будуть спрямовувати свої зусилля на пошук нових шляхів та механізмів залучення на навчання іноземних студентів, у тому числі використовуючи інструменти міграційної політики. Визначено основні напрями та інструменти залучення іноземних студентів.

DOI 10.34079/2226-2822-2020-10-20-70-81

Дослідження проблематики інтернаціоналізації вищої освіти стали стрімко поширюватись, починаючи з 1980-х років (Knight, 2003). Розвиток інтернаціоналізації як концепції в ретроспективному аспекті, визначення її моделей та основних тенденцій представлено у роботах Х.де Віта, Ф. Хантер, Л.Ховард (Wit, Hunter, Howard, and Egron-Polak, 2015). Сучасні національні політики і програми у частині забезпечення інтернаціоналізації вищої освіти у світі представлено у дослідженні Р.Хелмс, Л.Рамблей та ін. (Helms, Rumbley, Brajkovic, and Mihut, 2015). Слід зазначити, що інтернаціоналізація має різний вплив на характер розвитку національних систем вищої освіти (Е.Егрон-Полак, Р.Хадсон (Egron-Polak and Hudson, 2014), Г. Роадс (Rhoades, 2017).

П.Скотт серед основних аспектів інтернаціоналізації вищої освіти виділяє (Scott, 1998, pp.117-119) розвиток потоків студентів, адміністративного персоналу, розширення співпраці між університетами різних країн, і, як наслідок, розвиток потоків не тільки людей, а й ідей. Визначаючи дефініцію інтернаціоналізації в національному, галузевому та інституційному рівні, Дж.Найт, акцентує увагу саме на мету, функції, надання вищої освіти у контексті інтеграційного процесу (у міжнародному, міжкультурному або глобальному вимірі) (Knight, 2003, с.2). Прояви інтернаціоналізації вищої освіти, які притаманні сучасному етапу розвитку освітньої сфери в умовах глобалізації дослідниця (Knight, and Wit, 2018) доповнює наступними: брендинг, міжнародні програми, глобальне громадянство, інтернаціоналізація вдома, масові відкриті онлайн курси,

глобальні рейтинги, дипломатія знань, університети світового класу, культурна гомогенізація, франчайзинг та спільні програми подвійного ступеня.

Задля виявлення закономірностей розвитку процесу інтернаціоналізації вищої освіти, виникає потреба у дослідженні динамічних змін у міжнародній мобільності студентів, задля визначення закономірностей та інтенсивності розвитку інтернаціоналізації у різних країнах та особливостей національних політик щодо залучення іноземних студентів, що зумовило мету роботи.

Кількість іноземних студентів щороку зростає у світі, про що свідчать показники академічної мобільності. У 1990 році кількість іноземних студентів становила 1,3 млн. осіб, у 2000 році – близько 2 млн., а вже у 2018 році їх кількість сягнула понад 5,57 млн. осіб. До 2025 року за експертними оцінками (із урахуванням подальшого зростання міжнародної студентської мобільності) кількість іноземних студентів складе більше 8 млн. осіб (Wildavsky, 2010).

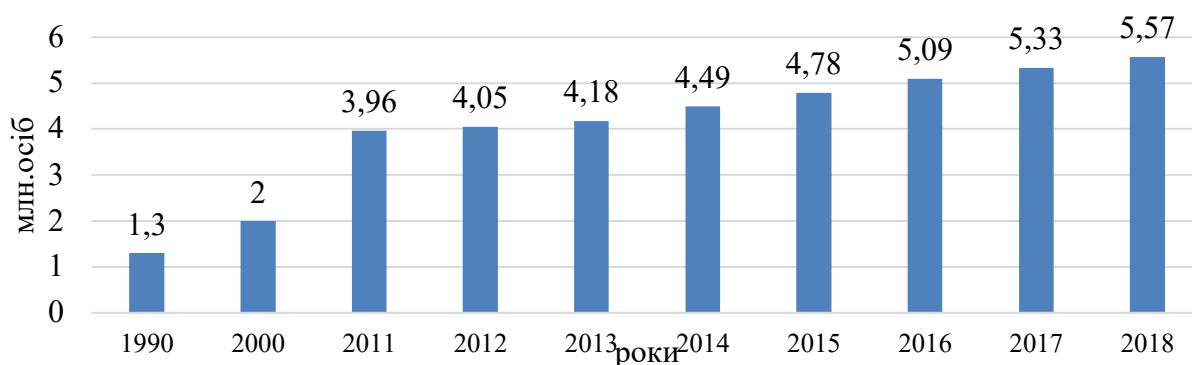

Рис. Динаміка кількості іноземних студентів у світі

Примітка: побудовано за даними (The UNESCO Institute for Statistics (UIS), 2020)

Міжнародна мобільність студентів активно розвивається на користь країн ОЕСР. Основним напрямками потоків студентів, докторантів та дослідників залишаються потоки з Азії, які спрямовані до США (найбільші потоки), до Європи тощо (The UNESCO Institute for Statistics (UIS), 2020). Слід зазначити, що зміна чисельності іноземних студентів є вкрай нерівномірною серед країн, що займають провідні позиції на ринку освітніх послуг, про що наочно свідчать табл. 1

Таблиця 1

Зміна чисельності іноземних студентів в основних країнах-лідерах за кількістю студентів-іноземців, %

Країни	2014	2015	2016	2017	2018
Австралія	12372	12143	12849	13558	13319
Канада	47537	49919	50583	49575	48345
Китай	770784	819855	868319	928365	993367
Франція	82073	86684	90842	89412	99488
РФ	55951	57438	57497	56798	57632
Великобританія	30063	31479	34498	36536	38986
США	77963	80560	83984	86596	84349

Примітка: побудовано за даними (The UNESCO Institute for Statistics (UIS), 2020).

Слід підкреслити, що протягом 2014-2018 років питома вага іноземних студентів, що навчаються у зазначених країнах, майже не змінилась і становила близько 24%. Серед європейських країн потоки академічної мобільності з півдня на північ пов'язані із впливом кризи Єврозони. На окрему увагу заслуговує академічна мобільність у напрямі найбільш густонаселених країн світу – Китаю та Індії, що пов'язано із поверненням етнічних діаспор на історичну батьківщину.

У попередніх дослідженнях автора розвинуто методичний інструментарій кількісної оцінки рівня розвитку процесів інтернаціоналізації вищої освіти (Булатова та Зайковський, 2019а; Булатова та Зайковський, 2019b; Bulatova and Zaikovsky, 2020). Обґрунтовано багатоаспектний характер феномену інтернаціоналізації, що об'єктивно обумовлює необхідність застосування багатовимірних оцінок, які базуються на розрахунку комплексних, інтегральних показників розвитку національних систем вищої освіти країн. Запропонований методичний інструментарій кількісної оцінки рівня розвитку інтернаціоналізації вищої освіти включає індекс інтернаціоналізації національної системи вищої освіти, який визначено як багатовимірний показник, що є результатом поєднання системи одиничних параметрів, і який надає комплексну, кількісну характеристику рівня розвитку процесів інтернаціоналізації системи вищої освіти країни на певний момент часу. Запропонований індекс надає можливість кількісно оцінити процеси, які неможливо об'єктивно та системно описати за допомогою окремих одиничних параметрів, поєднує різні аспекти проявів процесу інтернаціоналізації та дозволяє інтерпретувати характер та особливості впливу окремих індикаторів. Задля виявлення закономірностей розвитку процесу інтернаціоналізації вищої освіти, виникає потреба у проведенні розрахунків інтегрального індексу інтернаціоналізації у динаміці, що дозволить виявити закономірності та інтенсивність розвитку цих процесів у країнах.

Ґрунтуючись на запропонованому методичному інструментарію кількісної оцінки рівня розвитку інтернаціоналізації вищої освіти було розраховано індекси інтернаціоналізації національних систем вищої освіти в динаміці за період 2012-2018 рр. Результати розрахунків наведено в табл.2.

Таблиця 2

**Оцінка інтенсивності розвитку процесів інтернаціоналізації країн
 у 2012-2018 рр.**

Країна	Темпи інтернаціоналізації (ланцюгові темпи зростання індексу), %						В середньому
	2013/ 2012	2014/ 2013	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	
Аргентина	-0,09	-2,52	-1,23	-0,47	1,05	0,09	-0,53
Австралія	-1,21	-3,06	1,11	5,87	1,57	-3,59	0,06
Австрія	0,59	-4,19	0,32	-0,51	-0,32	2,52	-0,28
Бельгія	-0,08	4,91	3,26	2,67	-14,59	-4,83	-1,68
Бразилія	9,79	8,08	11,72	3,39	2,59	-0,57	5,74
Болгарія	-3,26	1,66	-1,72	-1,34	-2,91	-0,24	-1,32
Канада	-4,00	4,05	2,70	0,02	-0,22	-4,11	-0,31
Чилі	4,39	-0,36	2,86	0,29	0,65	-1,56	1,03
Китай	5,99	-4,05	3,05	11,79	-0,71	2,71	3,01
Хорватія	-2,53	2,21	2,28	3,25	-1,56	2,78	1,05
Чехія	-4,70	2,25	0,92	0,96	1,21	2,78	0,54
Данія	1,56	-4,21	3,81	3,12	-2,67	-4,95	-0,62
Фінляндія	1,96	2,20	2,98	1,05	-0,84	-5,63	0,24

Франція	-1,34	-0,71	0,90	-2,35	-0,86	-3,22	-1,27
Німеччина	-0,88	0,38	0,05	-2,04	0,52	-4,00	-1,01
Греція	-2,38	0,33	-2,92	-2,17	1,86	-2,34	-1,29
Угорщина	3,86	3,30	-2,64	6,67	3,37	-1,83	2,07
Індія	36,07	3,70	-6,21	-5,33	-6,53	-12,35	0,43
Ірландія	-3,37	-2,00	-26,38	39,35	0,77	0,83	-0,22
Ізраїль	2,03	-10,04	2,76	2,35	-12,22	1,61	-2,46
Італія	-0,18	5,81	-2,17	-1,11	-2,58	-2,39	-0,48
Японія	0,94	-0,41	4,23	3,22	-7,29	-5,76	-0,94
Корея	-2,13	-4,16	1,07	-1,31	1,11	-3,82	-1,56
Малайзія	4,58	1,19	-2,13	-4,96	-6,14	-3,65	-1,92
Мексика	0,16	3,71	0,18	-6,24	4,35	-0,94	0,14
Нідерланди	4,36	1,34	2,22	2,00	2,60	-5,30	1,15
Нова Зеландія	-1,71	0,50	-1,74	0,84	-0,77	-1,18	-0,68
Норвегія	-5,40	-0,48	0,45	2,95	-6,06	-5,81	-2,46
Польща	4,72	8,05	3,59	0,47	3,27	-1,41	3,07
Португалія	-2,14	0,66	5,52	8,16	2,72	-2,33	2,03
Румунія	3,33	11,39	-1,32	7,00	-5,09	2,91	2,90
Росія	-6,68	-7,68	5,90	-8,69	-7,51	-17,22	-7,22
Сербія	-0,11	7,17	3,30	-3,90	0,02	2,22	1,39
Сінгапур	16,78	1,37	-0,16	19,94	-3,20	2,92	5,92
Словаччина	-2,91	4,08	10,22	-8,30	-0,87	3,26	0,74
Словенія	2,47	1,48	3,34	5,72	-1,69	4,08	2,54
Іспанія	-0,55	3,56	3,14	-1,33	1,93	-3,49	0,51
Швеція	-0,13	-0,07	1,20	2,29	-1,80	-3,83	-0,41
Швейцарія	-2,12	0,25	-1,74	0,15	0,22	-6,86	-1,71
Таїланд	-0,66	1,37	2,29	-0,23	-2,47	-3,41	-0,54
Туреччина	-2,85	4,83	-0,92	4,67	1,14	-2,69	0,65
Україна	-0,64	3,42	8,87	1,14	-13,66	0,28	-0,34
Великобританія	1,36	0,30	-0,33	0,65	-1,10	-3,75	-0,49
США	0,83	-0,76	6,00	4,03	-10,20	-7,03	-1,36

Примітка: розрахунки автора

Як показують результати оцінки інтенсивності динаміки процесів інтернаціоналізації за інтегральним рівнем, до країн з найбільш інтенсивними темпами розвитку процесів інтернаціоналізації системи вищої освіти слід віднести Сінгапур (зростання індексу на 5,92% в середньому щорічно за період 2012-2018 рр., з максимальним збільшенням у 2016 р. – 19,94), Бразилію (5,74% щорічно в середньому з максимальним приростом у 2015 р. – 11,72%), Польщу (3,07% щорічно в середньому з максимальним приростом у 2014 р. – 8,05% з наступним уповільненням зростання), Китай (3,01% щорічно в середньому з максимальним приростом у 2016 р. – 11,79%). До країн, що також характеризуються в середньому зростаючими темпами інтернаціоналізації, належать Австралія, Чилі, Хорватія, Чехія, Фінляндія, Угорщина, Індія, Мексика, Нідерланди, Португалія, Румунія, Сербія, Словенія та Іспанія. Решта досліджуваних країн мають від'ємні темпи розвитку процесів інтернаціоналізації, при цьому слід відзначити несуттєвий (до 2% в середньому щорічного скорочення у 2012-

2018 рр.) рівень скорочення. Серед таких країн найбільше середньорічне скорочення індексу інтернаціоналізації мають Росія (-7,22%), Ізраїль та Норвегія (по -2,46%). Досліджуючи загальну тенденцію зміни індексів, встановлено для всіх країн вибірки відсутність загального тренду зміни інтегрального рівня інтернаціоналізації, зокрема коливання періодів збільшення та збільшення інтегрального рівня, що свідчить про різновекторність процесів та їх достатньо мінливий характер.

Інтернаціоналізація вищої освіти стала важливою складовою розвитку багатьох країн, які розрізняються за рівнем свого соціально-економічного розвитку. Практично за усіма прогнозними оцінками різноманітних міжнародних інституцій, дослідницьких груп, агенцій тощо кількість іноземних студентів буде щороку зростати, більшість яких буде обирати для отримання вищої освіти розвинуті країни. Відповідно, університети, національні уряди країн будуть спрямовувати свої зусилля на пошук нових шляхів та механізмів залучення на навчання іноземних студентів, у тому числі використовуючи інструменти міграційної політики.

Збільшення кількості бажаючих отримати вищої освіти, у першу чергу, в країнах із низьким та середнім рівнем доходу, відповідно, посилюють попит, при цьому кількість університетів у країнах із високим рівнем доходу суттєво не змінюється. Відповідно, університети цих країн стають більш залежними саме від кількості студентів з менш розвинутих країн. Слід підкреслити, що вартість вищої освіти зростає значно вищими темпами, випереджаючи інфляцію цін на споживчі товари, медичні витрати, продовольчі товари тощо. Так за даними агентства Bloomberg, в США вартість навчання у середньому за останні 40 років зросла в 12 разів, тоді як витрати на медичні послуги зросли на 601%, а ціни на продукти харчування зросли на 244% за той же період (Jamrisko, and Kolet, 2012). Відповідно, зростаюча вартість робіт університетів менш доступними, що вимагає додаткових зусиль з боку закладів вищої освіти щодо розвитку пропозицій більш якісних програм, які роблять більш конкурентоспроможними випускників університетів на ринку.

Значна кількість країн світу (Канада, Німеччина, Японія, Китай та інші) активно підтримують не тільки залучення іноземних студентів до своїх університетів, а й зорієнтовують свою політику на те, щоб залишити висококваліфіковану робочу силу на своєму ринку.

Так, поширення англійських магістерських програм в Німеччині до 1032 проти 198 англійських бакалаврських програм (Nafie, 2017) дозволило збільшити кількість іноземних студентів на 12% (що становить майже третину від усіх студентів-магістрів). Половина іноземних студентів, які здобувають освіту в Німеччині, вирішують залишитися, а близько 40% планують залишитися принаймні 10 років (Marsh, 2017).

Уряд Канади (Hemmati, 2016) запровадив нову стратегію (Global Skills Strategy), метою якої є залучення іноземних висококваліфікованих фахівців у високотехнологічні сектори економіки, що забезпечують високий рівень зростання. У цьому урядовому документі окремо визначено механізм залучення до національної економіки іноземців, що отримали освіту в університетах Канади, шляхом спрощення отримання віз, дозволів на працевлаштування. Як наслідок, половина іноземних студентів, які здобувають освіту в Канаді, планують подати заяву на постійне проживання після отримання вищої освіти в Канаді.

Активну політику щодо залучення іноземних студентів з подальшим працевлаштуванням на національному ринку поступово впроваджує Китай, пропонуючи спрощений механізм отримання посвідки на проживання, урядові стипендії, різноманітні програми, що дозволяють отримати дозвіл на працевлаштування для випускників місцевих університетів (Sharma, 2017), послабив правила проживання для іноземців, що працюють у інженерних науково-дослідних центрах, технологічних

центрах високотехнологічних компаній, що акредитовані державою, зарубіжних науково-дослідних центрах тощо. Слід зазначити, що у 2017 році в Китаї навчалось близько 0,489 млн. іноземних студентів. Кількість китайських студентів, що навчаються за кордоном, є вищою, і становить понад 0,608 млн. студентів. Кількість іноземних аспірантів та докторантів, що навчаються та проводять дослідження в китайських університетах становить 75 800 осіб, що на 18,6% більше попереднього року (для порівняння, зростання інших категорій іноземних студентів становить 15%) (Sharma, 2018). Якщо раніше основні зусилля китайського уряду було спрямовано на повернення безпосередньо китайських громадян, що отримали освіту за кордоном, на історичну батьківщину, то у теперішній час відбувається зміщення акцентів у напрямок залучення іноземців, які сприятимуть розвитку китайських інновацій, що зменшить рівень залежності від промислового експорту та розширить високотехнологічний експорт та електронну комерцію китайських компаній.

Аналогічні зусилля щодо залучення іноземних студентів активно впроваджує японський уряд, пропонуючи цільові освітні програми, програми з працевлаштування, що включають субсидії для стажування в японських компаніях, додаткові мовні курси, спрощений візовий механізм тощо.

З іншого боку, дії урядів можуть призвести до негативного впливу на розвиток міжнародної мобільності студентів. Так, а експертними оцінками міжнародної компанії Hobscons (Redden, 2016), яка провела опитування серед студентів британських університетів напередодні референдуму щодо Brexit, 35% іноземних студентів, які приїхали на навчання до університетів Великобританії не з країн ЄС, та 82% студентів з країн ЄС визначили менш привабливим навчання в університетах Великобританії у разі виходу країни з ЄС. Кількість студентів з країн Євросоюзу, що навчаються в університетах Великобританії, яка стабільно щороку зростала, після оголошення Brexit почала скорочуватись. Якщо у 2016-2017 навчальному році зростання кількості студентів становило 7%, то у 2018-2019 навчальному році їх чисельність скоротилась на 3%, у тому числі в аспірантуру на 9% (Jack, 2019). Можна передбачити, що ситуація буде тільки ускладнюватись, оскільки Великобританія не зможе отримувати після виходу з ЄС дослідницькі гранти за програмою «Horizon 2020», Європейської ради досліджень, приймати участь у програмі Erasmus + на попередніх умовах. Окрім невизначеності щодо студентів з країн ЄС наявні антимиграційні настрої у процесі реалізації Brexit також не сприяють залученню на навчання в британські університети іноземних студентів з інших країн світу, які, скоріш за все, будуть переорієнтовувати свій вступ до університетів Канади, Австралії, країн ЄС тощо, де умови навчання більш визначені і не має антимиграційних настроїв.

Обмежувальна міграційна політика, що реалізує адміністрація Д.Трампа, суттєво вплинула на закордонний попит на вищу освіту в США та зниження кількісних результатів міжнародної мобільності нових студентів. Так, незважаючи на те, що загальна кількість іноземних студентів, що здобувають освіту в американських університетах залишається найвищою у світі, кількість нових міжнародних студентів у 2018 році становила близько 272 тис. осіб, що на 6,6% менше у порівнянні із попереднім роком і на 10% менше у порівнянні із 2015-2016 навчальним роком, коли до американських університетів вступила найбільша кількість іноземних студентів (Open Doors, 2018). Серед факторів, що стримують мобільність іноземних студентів, найбільш негативний вплив забезпечують саме візові процедури (затримка, обмеження тощо), які пов'язані із змінами у зовнішній політиці, що реалізує адміністрація Д.Трампа. Суттєвий вплив формують соціальне та політичне середовище в США, вартість навчання тощо.

Загальна тенденція лібералізації міжнародних економічних відносин – вільного обігу капіталу, товарів, послуг – посилює попит на міжнародні процеси обміну освітою, наукою, інноваціями. Ринки стають більш глобалізованими, а від так, освіта, що отримана за кордоном, сприяє наближенню до цих ринків. Посилення взаємозалежності та взаємопов'язаності країн світу вимагає від робочої сили відповідних навичок, які все більше стають важливими у глобальному контексті.

Залучення іноземних студентів все більше привертає увагу урядів, безпосередньо університетів. З макроекономічної точки зору студенти-іноземці виступають важливим фактором впливу на платіжний баланс країни через валютні надходження, внутрішньокраїнові споживання тощо), Крім того вони стають важливим джерелом розвитку національного ринку праці (за рахунок залучення талановитих випускників з числа студентів-іноземці, що опанували програми вищої школи та залишились у країні, де вони здобули вищу освіту), національної освітньої системи (шляхом залучення талановитої молоді, академічного персоналу тощо), інноваційного розвитку тощо.

Для країн-походження студенти, які отримали вищу освіту за кордоном, стають важливим джерелом розвитку, за умов повернення таких студентів на батьківщину. І тут мова йде не тільки про нові можливості високотехнологічного розвитку, які отримує країна, що повертає висококваліфікованих фахівців із якісною міжнародною освітою, оскільки останні сприяють розвитку міждержавних відносин, інтегруванню національної системи у глобальні мережі. Університети також активно розвивають стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, залучаючи іноземних студентів, які сприяють розвитку рівня міжнародної конкурентоспроможності університетів, забезпечують його фінансову стабільність його розвитку, оскільки іноземні студенти зазвичай сплачують більш високу ціну за навчання порівняно із національними студентами.

Вибір на користь міжнародної освіти, для майбутніх здобувачів вищої освіти зумовлено наступними факторами. По-перше, в багатьох країнах існують певні обмеження щодо здобуття вищої освіти на відповідних рівнях за відповідними освітніми програмами. З одного боку, таке навчання обирають більш заможні студенти, чий родини спроможні оплатити навчання за кордоном, а з іншого, уряди деяких країн використовують відповідні програми підтримки навчання за певними спеціальностями та спеціалізаціями. Провідні університети світу, які реалізують дослідницькі проекти світового ринку, стають більш привабливими для іноземних студентів/докторантів, які розглядають своє навчання в таких університетах, як відповідне інвестування, що у майбутньому матиме більшу прибутковість.

Бібліографічний список

- Булатова, О.В. та Зайковський, О.С., 2019а. Глобалізація освітнього простору: основні характеристики та принципи розвитку. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*, 17, с.63–71. DOI: 10.34079/2226-2822-2019-9-17-63-71
- Булатова, О.В. та Зайковський, О.С., 2019б. Оцінка рівня розвитку процесів інтернаціоналізації національних систем вищої освіти на основі використання багатовимірних показників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 28(1), с.69-75. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2019-28-12>
- Bulatova, O. and Zaikovsky, O., 2020. International mobility of students in modern conditions of transformation in the global market of services (regional aspect). *Research Papers in Economics and Finance*, 4(2), pp.19-27. <https://doi.org/10.18559/ref.2020.2.2>

- Chentukov, Y.I. and Marena, T., 2020. Higher Education Internationalization as a Factor of Improving University Competitiveness. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*, 19, pp.104-112. DOI: 10.34079/2226-2822-2020-10-19-104-112
- Egron-Polak, E. and Hudson, R., 2014. *Internationalization of Higher Education: Growing expectations, fundamental values: IAU 4th Global Survey*. Paris: International Association of Universities.
- Helms, R.M., Rumbley, L.E., Brajkovic, L. and Mihut, G., 2015. *Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs*. Washington: American Council on Education. DOI: 10.13140/RG.2.2.12513.51044
- Hemmadi, M., 2016. Canada has overhauled its immigration process for international students. *Canadian Business*, [online] November 11. Available at: <<https://www.canadianbusiness.com/economy/canada-has-overhauled-its-immigration-process-for-international-students/>> (Accessed 20 November 2020).
- Jack, A., 2019. EU student enrolment drops at top UK universities. *Financial times*, [online] 4 January. Available at: <<https://www.ft.com/content/32072762-0f6b-11e9-a3aa-118c761d2745>> (Accessed 20 November 2020).
- Jamrisko, M. and Kolet, I., 2012. Cost of College Degree in U.S. Soars 12 Fold: Chart of the Day. *Bloomberg*, [online] August 15. Available at: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2012-08-15/cost-of-college-degree-in-u-s-soars-12-fold-chart-of-the-day>> (Accessed 20 November 2020).
- Kalil, T. and Jahanian, F., 2013. Computer Science is for Everyone! *The White House President Barack Obama*, [online] December 11. Available at: <<https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2013/12/11/computer-science-everyone>> (Accessed 20 November 2020).
- Kharas, H., 2017. The Unprecedented Expansion Of The Global Middle Class An Update. *Global Economy & Development WorkingPaper100*. [online] Available at: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/02/global_20170228_global-middle-class.pdf> (Accessed 20 November 2020).
- Knight, J. and Wit, H., 2018. Internationalization of Higher Education: Past and Future. *International Higher Education*, 95, pp.2-4. DOI: <https://doi.org/10.6017/ihe.2018.95.10715>
- Knight, J., 2003. Updating the Definition of Internationalization. *International Higher Education*, 33, pp.2-3. DOI: <https://doi.org/10.6017/ihe.2003.33.7391>
- Marsh, N., 2017. Int'l students in Germany up 6% as English-taught masters gain. *The PIE News*, [online] April 6. Available at: <<https://thepienews.com/news/intl-students-in-germany-up-6-as-english-taught-masters-gain-popularity/>> (Accessed 20 November 2020).
- Nafie, R., 2017. What Germany is doing right to edge past the competition. *The PIE News*, [online] Apr 7. Available at: <<https://thepienews.com/analysis/germany-edge-past-competition-international-students/>> (Accessed 20 November 2020).
- Open Doors, 2018. *Institute of International Education*. [online] Available at: <<https://www.iie.org/Research-and-Insights/Open-Doors>> (Accessed 20 November 2020).
- Redden, E., 2016. Brexit's Enrollment Effects. *Inside Higher ED*, [online] June 29. Available at: <<https://www.insidehighered.com/news/2016/06/29/british-universities-brace-likely-drop-eu-students>> (Accessed 20 November 2020).
- Rhoades, G., 2017. Backlash Against "Others". *International Higher Education*, 89, pp.2-3. DOI: <https://doi.org/10.6017/ihe.2017.89.9830>

- Scott, P., 1998. Massification, Internationalization and Globalisation. In: P. Scott, Ed., 1998. *The Globalization of Higher Education*. Buckingham: SRHE and Open University Press, pp.108–129.
- Sharma, Y., 2017. Talent drive looks to bring in international students. *University World News*, [online] 17 March. Available at: <<http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20170316161911243>> (Accessed 20 November 2020).
- Sharma, Y., 2018. International student numbers near half a million. *University World News*, [online] 03 May. Available at: <<https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20180503165205109>> (Accessed 20 November 2020).
- The UNESCO Institute for Statistics (UIS), 2020. [online] Available at: <<http://uis.unesco.org/>> (Accessed 20 November 2020).
- Wildavsky, B., 2010. *The Great Brain Race: How Global Universities Are Reshaping the World*. Princeton: Princeton University Press.
- Wit, de H., Hunter, F., Howard, L. and Egron-Polak, E., 2015. *Internationalisation of higher education. Study*. [online] Available at: <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf)> (Accessed 20 November 2020).

References

- Bulatova, O. and Zaikovsky, O., 2019a. Hlobalizatsiia osvithnoho prostoru: osnovni kharakterystyky ta pryntsyipy rozvytku [Globalization of educational space: main characteristics and principles of development]. *Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo univrsitetu. Seriâ: Ekonomika*, 17, pp.63-71. DOI: 10.34079/2226-2822-2019-9-17-63-71 (in Ukrainian).
- Bulatova, O. and Zaikovsky, O., 2019b. Otsinka rivnia rozvytku protsesiv internatsionalizatsii natsionalnykh system vyshchoi osvity na osnovi vykorystannia bahatovymirnykh pokazn [Estimation of development level of the national higher education system internationalization processes on the basis of multidimensional indicators]. *Uzhorod National University Herald. International Economic Relations And World Economy*, 28(1), pp.69-75. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2019-28-12> (in Ukrainian).
- Bulatova, O. and Zaikovsky, O., 2020. International mobility of students in modern conditions of transformation in the global market of services (regional aspect). *Research Papers in Economics and Finance*, 4(2), pp.19-27. <https://doi.org/10.18559/ref.2020.2.2>
- Chentukov, Y.I. and Marena, T., 2020. Higher Education Internationalization as a Factor of Improving University Competitiveness. *Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo univrsitetu. Seriâ : Ekonomika*, 19, pp.104-112. DOI: 10.34079/2226-2822-2020-10-19-104-112
- Egron-Polak, E. and Hudson, R., 2014. *Internationalization of Higher Education: Growing expectations, fundamental values: IAU 4th Global Survey*. Paris: International Association of Universities.
- Helms, R.M., Rumbley, L.E., Brajkovic, L. and Mihut, G., 2015. *Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs*. Washington: American Council on Education. DOI: 10.13140/RG.2.2.12513.51044
- Hemmadi, M., 2016. Canada has overhauled its immigration process for international students. *Canadian Business*, [online] November 11. Available at: <<https://www.canadianbusiness.com/economy/canada-has-overhauled-its-immigration-process-for-international-students/>> (Accessed 20 November 2020).

- Jack, A., 2019. EU student enrolment drops at top UK universities. *Financial times*, [online] 4 January. Available at: <<https://www.ft.com/content/32072762-0f6b-11e9-a3aa-118c761d2745>> (Accessed 20 November 2020).
- Jamrisko, M. and Kolet, I., 2012. Cost of College Degree in U.S. Soars 12 Fold: Chart of the Day. *Bloomberg*, [online] August 15. Available at: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2012-08-15/cost-of-college-degree-in-u-s-soars-12-fold-chart-of-the-day>> (Accessed 20 November 2020).
- Kalil, T. and Jahanian, F., 2013. Computer Science is for Everyone! *The White House President Barack Obama*, [online] December 11. Available at: <<https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2013/12/11/computer-science-everyone>> (Accessed 20 November 2020).
- Kharas, H., 2017. The Unprecedented Expansion Of The Global Middle Class An Update. *Global Economy & Development WorkingPaper100*. [online] Available at: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/02/global_20170228_global-middle-class.pdf> (Accessed 20 November 2020).
- Knight, J. and Wit, H., 2018. Internationalization of Higher Education: Past and Future. *International Higher Education*, 95, pp.2-4. DOI: <https://doi.org/10.6017/ihe.2018.95.10715>
- Knight, J., 2003. Updating the Definition of Internationalization. *International Higher Education*, 33, pp.2-3. DOI: <https://doi.org/10.6017/ihe.2003.33.7391>
- Marsh, N., 2017. Int'l students in Germany up 6% as English-taught masters gain. *The PIE News*, [online] April 6. Available at: <<https://thepienews.com/news/intl-students-in-germany-up-6-as-english-taught-masters-gain-popularity/>> (Accessed 20 November 2020).
- Nafie, R., 2017. What Germany is doing right to edge past the competition. *The PIE News*, [online] Apr 7. Available at: <<https://thepienews.com/analysis/germany-edge-past-competition-international-students/>> (Accessed 20 November 2020).
- Open Doors, 2018. *Institute of International Education*. [online] Available at: <<https://www.iie.org/Research-and-Insights/Open-Doors>> (Accessed 20 November 2020).
- Redden, E., 2016. Brexit's Enrollment Effects. *Inside Higher ED*, [online] June 29. Available at: <<https://www.insidehighered.com/news/2016/06/29/british-universities-brace-likely-drop-eu-students>> (Accessed 20 November 2020).
- Rhoades, G., 2017. Backlash Against “Others”. *International Higher Education*, 89, pp.2-3. DOI: <https://doi.org/10.6017/ihe.2017.89.9830>
- Scott, P., 1998. Massification, Internationalization and Globalisation. In: P. Scott, ed. 1998. *The Globalization of Higher Education*. Buckingham: SRHE and Open University Press, pp.108–129.
- Sharma, Y., 2017. Talent drive looks to bring in international students. *University World News*, [online] 17 March. Available at: <<http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20170316161911243>> (Accessed 20 November 2020).
- Sharma, Y., 2018. International student numbers near half a million. *University World News*, [online] 03 May. Available at: <<https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20180503165205109>> (Accessed 20 November 2020).
- The UNESCO Institute for Statistics (UIS)*, 2020. [online] Available at: <<http://uis.unesco.org/>> (Accessed 20 November 2020).
- Wildavsky, B., 2010. *The Great Brain Race: How Global Universities Are Reshaping the World*. Princeton: Princeton University Press.

Wit, de H., Hunter, F., Howard, L. and Egron-Polak, E., 2015. *Internationalisation of higher education*. Study.
[online] Available at: <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf)>(Accessed 20 November 2020).
Стаття надійшла до редакції 15.08.2020.

O. Zaikovsky

MODERN PATTERNS OF DEVELOPMENT HIGHER EDUCATION INTERNATIONALIZATION

Summary. *The article is devoted to the study of modern transformations taking place in the international mobility of students due to the spread of higher education internationalization.*

It is substantiated that the internationalization of higher education is an important determinant of higher education development, national economies, and the like.

The objective of the work is to determine the regularities and intensity of the development of internationalization in different countries and the features of the national policy on attracting foreign students.

It is determined that higher education internationalization has become an important component of the development of many countries that differ in their level of socioeconomic development. The author of article analyzes the current trends in the development of international student mobility, identifies the features of attracting different countries to the processes of academic mobility, and determines the factors of choosing applicants in favor of international education.

The multidimensional nature of the phenomenon of internationalization is proved, in the study of which there is a need to use multidimensional estimates. The proposed methodological tools by author for the quantitative assessment of the level of development of internationalization of higher education includes an index of national higher education system internationalization, the use of which allowed to quantify the process of internationalization of higher education., To identify patterns of development of this process in dynamics, and their intensity.

It is substantiated that from the macroeconomic point of view, foreign students are an important factor in influencing the country's balance of payments, the development of the national labor market, the national educational system, and innovative development. Students who have received higher education abroad become an important source of development for the countries of origin, on the terms of the return of such students to their motherland. It is determined that modern universities develop strategies for internationalization of higher education actively, attracting foreign students, which contribute to the development of the level of international universities competitiveness, providing its financial stability of its development.

It is proved that in response to the annual growth in the number of foreign students who are sent to highly developed countries, national governments and universities of these countries will direct their efforts to find new ways and arrangements to attract foreign students to study, including using the tools of migration policy. The main directions and methods of attracting foreign students are defined.

УДК 339.5

O. Bezzubchenko

DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TRADE IN THE CONTEXT OF GLOBAL VALUE CHAINS TRANSFORMATION IN THE COVID-19 PANDEMIC

The article examines current trends in international trade, comparative analysis of the commodity structure of exports of the world, identifies the features of the transformation of global value chains in the growing confrontation of free trade and protectionism in foreign trade and under the influence of the global pandemic.

Key words: *global value chains, multinational enterprises, international trade, COVID-19 pandemic.*

DOI 10.34079/2226-2822-2020-10-20-82-90

In modern conditions of prevalence in the world economy of multinational enterprises, characterized by significant volumes of capital exports in the form of foreign direct investment, there are new factors in the development of international trade. Strengthening the role of capital exports not only does not lead to a reduction in trade in goods, but, on the contrary, contributes to the growth of international trade. The location of TNCs' production facilities in different countries has led to a significant increase in trade in intermediate goods and services. As a result, the share of components in world trade was about 60%. The main activities of TNCs are currently concentrated in the field of high value-added services (Беззубченко та Дарменко, 2018). All parties involved in global value chains benefit, face different risks and challenges, especially in the context of the latest trends in the global pandemic.

The aim of the study is to determine the features of regionalization of international trade in the context of the transformation of global value chains in a pandemic.

Investments of foreign capital in the economies of other countries are carried out, as a rule, in export industries, which increases the degree of specialization of these countries in the world economy, leads to increased supplies of their goods to the world market. The world supply of goods to the world market has a significant regional structure. Economies of North and Central America; Europe; and South, East, and Southeast Asia export mostly manufactured goods. Economies in other regions mainly specialize in commodities, with the exception of Brazil, South Africa, Nigeria and several North African countries. Major fuel exporters are located along the north coast of South America, Central and North Africa, and West and Central Asia.

In Africa, primary commodities accounted for three-quarters of merchandise exports, in developing America for half, and in Asia and Oceania for only a quarter. African exports are dominated by fuel (43%); in developing countries on the American continent (21%) exports are food.

Developing regions show significant differences in their trade with the rest of the world. In 2018, exports of goods to developing countries in the Asia-Pacific region (Asia and Oceania) exceeded the value of imports by 7%. This trade surplus was due to exports and was partially offset by a deficit in other commodity groups. In Africa, the structure of trade was quite different: imports of manufacturing were three times higher than exports. Developing economies on the American continent have smaller trade deficits than countries in the African region, and show relatively high net food exports.

To analyze the comparison of the extra-trade structure of different regions of the world with the participation of countries geographically included in these regions, a coefficient of

similarity of structures was calculated, which indicates that the greater the deviation of structures from each other, the smaller the value he will take. The similarity coefficient is calculated by the formula:

$$P = 1 - \frac{1}{2} \sum |d_j - d_k|$$

(1)

The similarity coefficients of international trade commodity structures were calculated for such regions of the world as Africa, America, Europe, Asia and Oceania in 2009 and 2019 (Table 1).

Table 1.

Structure of commodity exports by regions of the world, 2009

Commodity groups	Africa		USA		Europe		Asia and Oceania	
	million US dollars	%	million US dollars	%	million US dollars	%	million US dollars	%
Industrial products	26215772,91	18	216654567,3	15	311111681,6	12	169591533	8
Fuel	75574593,15	53	114515499,5	8	188906124,9	7	282686800,9	13
Chemical Industry	5430339,01	4	111456868,9	8	330628121,9	12	127692199,1	6
Mechanical engineering and transport equipment	7643943,217	5	647780584	46	1024582675	38	933081953,8	44
Other industrial products	17290432,86	12	271119548,7	19	642067566,4	24	555689907,6	26
Other	11071161,35	8	61334766,84	4	175619649,5	7	73334613,17	3

* Calculated by the author based on data (*Trade and Development Report, 2020*).

The calculated indicators of the structure confirm the assumption made about the influence of regional features on the structure of their merchandise exports. Thus, the commodity structure of American exports is characterized by the dominance of the component "machinery and transport equipment", which accounts for 46% of the region's merchandise exports, other commodity items are much smaller. The component of commodity exports – "machinery and transport equipment" also occupies the largest share in the structures of commodity exports of Asia and Oceania and Europe, in contrast to the African region, where this share is only 5%. On the contrary, the commodity structure of Africa is characterized by a significant dominance of the component "fuel" (Fuels) (53% of commodity exports of the region), the ratio between fuel and machinery and transport equipment here is 10: 1.

Based on the data in table 2, the following values of structure similarity coefficients were obtained.

Table 2.

Coefficients of similarity of international trade structures by regions of the world in 2009

	Africa	USA	Europe	Asia and Oceania
Africa	1	0,48786115	0,46477694	0,45738062
USA	0,48786115	1	0,88237326	0,8796428

Europe	0,46477694	0,88237326	1	0,86722503
Asia and Oceania	0,45738062	0,8796428	0,86722503	1

* Calculated by the author based on data (*Trade and Development Report, 2020*).

Based on the calculations, it can be concluded that the most similar product groups in the structure of international trade in 2009 are the European and American regions, which differ from each other by 12%. Also very similar to them is the region of Asia and Oceania, which differs from them by only 13%. The commodity structure of exports of the African region differs most from them. If we talk about the commodity structure of Africa's international trade, the closest to it in the structure under consideration is the commodity structure of American exports (52%). In general, the calculated coefficients indicate significant differences between the structures of commodity exports of Africa and other compared regions. To assess the development and changes in the structure of international trade by region of the world, a similar comparative analysis was conducted based on the results of 2019.

The calculation of the coefficients of similarity of commodity structures of exports was carried out for the same regions of the world (Africa, America, Europe, Asia and Oceania) in 2019.

Table 3.

Structure of commodity exports by regions of the world, 2019

Commodity groups	Africa		USA		Europe		Asia and Oceania	
	mil. U.S. dol.	%	mil. U.S. dol.	%	mil. U.S. dol.	%	mil. U.S. dol.	%
Industrial products	127889900	27	659836681	21	989640557	14	761496087	9
Fuel	199505217	42	414684722	13	613953311	8	1019299103	13
Chemical Industry	26485024,2	6	306224782	10	1198601925	17	689145107	9
Mechanical engineering and transport equipment	42926572,1	9	984083570	31	2452667500	34	3249435684	40
Other industrial goods	40495429,5	8	454542885	14	1581013596	22	1996668809	25
Other	39701041,99	8	337453619,3	11	405480738,8	5	332624499,3	4

* Calculated by the author based on data (*Trade and Development Report, 2020*.)

The calculated indicators of the structure confirm the trends that were characteristic of international trade in these regions 10 years ago on the fact that the most different from other commodity structure of international trade in the African region. However, there have been some changes: in the African region, the share of fuel exports in the structure of merchandise exports decreased by almost 10%, and the share of exports of industrial goods and machinery and transport equipment increased by 9% and 4%, respectively. Thus, in the commodity structures of exports of America, Europe, Asia and Oceania, the share of the group "machinery and transport equipment" decreased in favor of increasing the groups "industrial goods" and "chemical industry". However, the component of merchandise exports - "machinery and transport equipment" also occupies the largest share in the structure of merchandise exports of America, Europe, Asia and Oceania, while in Asia and Oceania it is much larger than others.

Based on the data in table 3, the following values of the similarity coefficients of the structures were obtained (Table 4).

Table 4.

Coefficients of similarity of international trade structures by regions of the world in 2019				
	Africa	USA	Europe	Asia and Oceania
Africa	1	65,4021933	50,7855981	49,2991527
USA	65,4021933	1	83,0167707	80,3921492
Europe	50,7855981	83,0167707	1	86,3378415
Asia and Oceania	49,2991527	80,3921492	86,3378415	1

* Calculated by the author based on data (*Trade and Development Report, 2020*).

Based on the calculations, we can conclude that in 10 years there have been some changes: now, the most similar product groups in the structure of international trade are the European region and the region of Asia and Oceania, differing from each other by 14%, remains very similar to them. The American region differs from the European region by 17%, from the Asian region by 20%.

The most different of all is also the commodity structure of exports of the African region, but the gap has narrowed. If we talk about the commodity structure of Africa's exports, the closest to it, of the regions under consideration, is the commodity structure of American exports (35%). In general, the calculated coefficients indicate the persistence of differences between the structures of commodity exports of Africa and other regions, which were compared, but with significant reductions in differences.

World trade volumes will fall in 2020 due to the coronavirus epidemic by 13-32%, experts of the World Trade Organization (WTO) predict (WTO Annual Report, 2020).

According to SeaNews, a decline in trade is expected in 2020 in almost all regions, with exports from North America and Asia suffering the most. Exports from the CIS countries are projected to suffer less, as they are mainly energy sources, the demand for which is more or less stable, according to the WTO. The most significant decline in turnover is expected in segments with complex value chains, primarily such as electronics and the automotive industry. Exports of services will also be affected by restrictions imposed on coronavirus to transport and move people.

Trade is expected to resume in 2021, but it will all depend on the duration of the epidemic and the effectiveness of the measures taken.

For the last forty years, production processes around the world have been organized into so-called global value chains (GVCs), which provide a large number of supplier countries, which are many components of which raw materials and intermediate products come to the assembly and production of goods, after which the finished product is sent to the address of end users, also located in different countries (Булатова, 2018).

One of the central links in the global value chain is China, which acts as a major producer of various industrial goods and components and at the same time - as the largest consumer of raw materials. China also has many manufacturing and assembly plants. Today, China, along with Japan, the United States and the European Union, forms the core of the global production network, being primarily the largest manufacturer of parts and components for global electronics brands such as Apple, Intel, Sony and others.

An outbreak of coronavirus infection in Hubei Province in December 2019 forced Chinese authorities to impose tough measures to curb the spread of the virus, expressed in restricting the movement and interaction of people, which in turn led to the closure of production sites. As a result of measures to curb the epidemic in January - February 2020, there

was a serious decline in Chinese industrial production – in the first two months of 2020, Chinese production decreased by 13.5% compared to the same period last year. This decline in industrial production in China is unprecedented – neither the outbreak of SARS in 2002-2003, nor the financial crisis of 2008-2009 did not cause such a sharp decline in production (Эффективные стратегии на потребительском рынке Китая, 2019).

The decline in China's production activity will inevitably affect the supply of raw materials and components that play an important role in the functioning of HLSV. The unprecedented decline in production in China has also caused a significant reduction in international trade. Thus, according to the Main Customs Administration of China, the reduction in imports and exports of China in January – February 2020 compared to the same period last year was 4% and 17%, respectively. At the same time, among the goods that showed the largest decline in exports and imports in general, are primarily products such as equipment for automatic data processing, processors and other components for electronics, as well as textiles.

The decline in China's manufacturing activity and declining exports will inevitably affect other countries that are consumers of Chinese products and are the next links in global value chains. The largest decline in Chinese exports in January - February 2020 compared to the same period last year is primarily in countries such as the United States (-27%), Germany (-24%), Italy (-18%), Spain (-15 %) and France (-15%).

The current situation is characterized by a significant degree of dependence of the production cycle on imported components. Thus, according to the Federal Statistical Office of Germany, about a quarter of raw materials are imported, with 10% of all imported materials coming from China. Germany's greatest dependence on imported raw materials is observed in the production of electronics and computers and in the textile industry.

However, the current trade relations of some major players in the global production process, which are characterized by a certain degree of tension, given the spread of the pandemic and its economic consequences continue to deteriorate, which can not but affect the GVCs as a whole. Thus, the latest monthly US trade data show a sharp decline in imports of US computer and telecommunications equipment, car bodies and trailers, as well as textiles and other products involved in global value chains (Глобальный экономический порядок. Смена парадигмы?, 2019).

Negative impact on the investment market of closure of industrial enterprises and a decrease in consumer demand (first, the enterprises themselves are closed, then there is a decrease in demand from consumers, who are on the following levels of numerous GVCs). If other global centers of supply chains face a similar trend, the cumulative effect of bottlenecks and declining consumer demand could significantly increase the risk of global production entering a recession and cross-border supply chain disruptions.

According to the International Monetary Fund, there is currently the largest outflow of capital from developing countries, estimated at \$ 83 billion USA (World economic outlook reports, 2020). Although foreign direct investment (FDI) is usually less volatile, experts say COVID-19 will have a significant impact on the investment market. Thus, the UNCTAD forecast for 2020-2021 allows for a reduction in global FDI of 30-40%.

Thus, the collapse of demand and production in developed countries and the outflow of capital from emerging markets are expected to have far more long-term negative effects than temporary supply disruptions caused by the COVID-19 pandemic.

Nationalization or regionalization of world production processes as one of the ways to eliminate the effects of the economic crisis can reduce the degree of diversification of suppliers and limit opportunities for countries with developing economies.

According to the United Nations (UN) and other multilateral political institutions, the most appropriate way out of the crisis is to adopt a coordinated global strategy.

COVID-19 has demonstrated that existing production outsourcing models, based solely on cost minimization, inventory reduction, and asset utilization, are inefficient in the current environment.

At the same time, the high degree of nationalization or regionalization of supply chains is associated with the risk of further declining diversification of suppliers in the global economy, as well as reduced opportunities for developing countries in terms of integration into GVCs to access international trade, human capital and research. knowledge. This development will cause significant damage to the industrialization of developing economies and will hinder the socio-economic progress of these regions, which has been achieved in recent years.

UNCTAD is also studying the impact of the pandemic on global value chains, and according to its analytical forecasts, global value chains (GVCs) have also been hit hard by the COVID-19 crisis. Several articles recently published in VoxEU warned of the danger of retreating from globalization in the economy and of the radical reduction of the existing transnational production apparatus. But COVID-19 is not the only factor in these radical changes. The crisis caused by the pandemic is superimposed on the previous serious challenges faced by the transnational production system in connection with the new industrial revolution, the expansion of economic nationalism and the need to balance development.

The UNCTAD World Investment Report (WIR20) not only summarizes the impact of COVID-19 on foreign direct investment (FDI), but also looks to the future in terms of the potential evolution of the international manufacturing system over the decade 2021-2030. The authors of the report try to offer a comprehensive analytical framework to identify possible ways of development and solutions in the field of economic policy (World Investment Report, 2020).

UNCTAD has been analyzing foreign direct investment and the activities of multinational corporations for 30 years. During this time, international production has experienced twenty years of dynamic growth, and then ten years of stagnation. Cross-border flows of investment in tangible production assets stopped growing in the second decade of the XXI century, the dynamics of trade weakened, and exchange within the global value chains (GVCs) even decreased (Trading for Development in the Age of Global Value Chains, 2020). The decade that ends in 2030 could be a decade of change in international production.

Trends in trade and investment have three main aspects: the degree of fragmentation and length of the supply chain (short to long), the geographical distribution of value added (concentrated or dispersed) and the decisions of multinational corporations in the field of control that determine trade with independent counterparties or implementation direct investment.

Depending on the initial configuration of international production - it will approach one of the four trajectories.

Diversification will lead to a greater spread of economic activity. First of all, it will concern the sphere of services and production with a high share of production in GVCs. Regionalization will limit the physical length, but not the fragmentation of supply chains. The geographical spread of value added will increase. This trajectory will be followed by regional processing industries, some industries with a high share of GVCs and even the primary sector.

The effect of replication will be to reduce the value chain and change the configuration of the production stages. This will lead to an increase in the geographical spread of activities, and to a greater concentration of value added. Thus, according to experts, the following changes in the activities of GVCs can be identified:

- reduction of value chains and reduction of their fragmentation;
- higher concentration of value added;
- supply chain management, based more on platforms, with small assets;

- abandonment of global - in favor of regional - and even functioning at a lower level - supply chains;
- pressure to reduce global foreign investment, aimed at improving efficiency, in favor of regional investment, market-oriented;
- in some industries, the abandonment of large-scale investment in favor of distributed production on a smaller scale;
- further development and fragmentation of value chains in the service sector;
- increasing the role of economic stability and national security in the diversification of GVCs;
- the transition from investments in GVCs to cross-border investments in infrastructure, national services, as well as the "green" and "blue" economy (environmental, including the seas), due to the need for balanced development. (Trading for Development in the Age of Global Value Chains, 2020).

The potential benefits of transforming GVCs include the ability to attract investors interested in diversifying sources of supply, as well as the need to build backup capacity and economic sustainability. The volume of regional investments focused on the market will increase. Reducing value chains will lead to increased investment in mass production and production of finished goods, which will be accompanied by an increase in industrial potential on a large geographical scale and the creation of clusters. But digital infrastructure and platforms will enable the development of new applications and services, as well as facilitate upward access to GVCs.

To meet these challenges and seize the opportunity, it is necessary to change the trajectory of investment development. The focus should shift from export-oriented and cost-effective investments in highly specialized GVCs areas to a broader export-oriented strategy that spans regional markets and regional industrial clusters.

In addition, there is a need to shift the focus from value-for-money competition to differentiated investments that are flexible and resilient. The favoritism of large industrial investors with "large infrastructure" in favor of smaller manufacturing enterprises and services with "small infrastructure" may be less.

Thus, the processes of regionalization of international trade, which take place in a growing confrontation between the principles of free trade and protectionism in foreign trade, leadership in foreign trade of multinational enterprises, and the global pandemic will significantly affect the transformation of global value chains.

Бібліографічний список

- Беззубченко, О.А. та Дарменко, В.В., 2018. Аналіз процесів транснаціоналізації у світовому економічному просторі. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*, 16, с.102-111.
- Булатова, О.В., 2018. Сучасні тенденції розвитку міжнародних виробничих мереж. *Економічний простір*, 134, с.5-15. DOI: 10.30838/P.ES.2224.050618.5.108
- Глобальный экономический порядок. Смена парадигмы?, 2019. *Фонд Росконгресс*, [онлайн] 6 июня. Доступно: <<https://roscongress.org/sessions/spief-2019-globalnyy-ekonomicheskyy-poryadok-smena-paradigmy/discussion/>> (Дата звернення: 3 листопада 2020).
- Эффективные стратегии на потребительском рынке Китая, 2019. *Фонд Росконгресс*, [онлайн] 7 июня. Доступно: <<https://roscongress.org/sessions/spief-2019-effektivnyye-strategii-na-potrebitelskom-rynke-kitaya/search/#00:07:31.959>> (Дата звернення: 3 листопада 2020).

- Trade and Development Report, 2020. *UNCTAD*. [online] Available at: <<https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>> (Accessed 10 Desember 2020).
- Trading for Development in the Age of Global Value Chains, 2020. *The World Bank*. [online] Available at: <<http://pubdocs.worldbank.org/en/124681548175938170/World-Development-Report-2020-Draft-Report.pdf>> (Accessed 01 Desember 2020).
- World economic outlook reports, 2020. *International Monetary Fund*. [online] Available at: <<https://www.imf.org/en/publications/weo>> (Accessed 25 November 2020).
- World Investment Report, 2020. *UNCTAD* [online] Available at: <<https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2020>> (Accessed 10 Desember 2020).
- WTO Annual Report, 2020. *World Trade Organization* [online] Available at: <https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/anrep20_e.htm> (Accessed 01 Desember 2020).

References

- Bezzubchenko, O.A. and Darmenko, V.V., 2018. Analiz protsesiv transnatsionalizatsii u svitovomu ekonomichnomu prostori [Transnationalization analysis in the world economy]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, 16, pp.102-111. (in Ukrainian).
- Bulatova, O.V., 2018. Suchasni tendentsii rozvytku mizhnarodnykh vyrobnychyykh merezh [Modern trends in the development of international production networks]. *Economic scope*, 134, pp. 5-15. DOI: 10.30838/P.ES.2224.050618.5.108 (in Ukrainian).
- Effektivnye strategii na potrebitelskom rynke Kitaya [Identifying Effective Strategies for the Chinese Consumer Market], 2019. *Fond Roskongress*, [online] 7 June. Available at: <<https://roscongress.org/sessions/spief-2019-effektivnye-strategii-na-potrebitelskom-rynke-kitaya/search/#00:07:31.959>>(Accessed 3 November 2020). (in Russian).
- Globalnyy ekonomicheskyy poryadok. Smena paradigmy? [Are We Witnessing a Paradigm Shift in the Global Economic Order?], 2019. *Fond Roskongress*, [online] 6 June. Available at: < <https://roscongress.org/sessions/spief-2019-globalnyy-ekonomicheskyy-poryadok-smena-paradigmy/discussion/>> (Accessed 3 November 2020). (in Russian).
- Trade and Development Report, 2020. *UNCTAD*. [online] Available at: <<https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>> (Accessed 10 Desember 2020).
- Trading for Development in the Age of Global Value Chains, 2020. *The World Bank*. [online] Available at: <<http://pubdocs.worldbank.org/en/124681548175938170/World-Development-Report-2020-Draft-Report.pdf>>(Accessed 01 Desember 2020).
- World economic outlook reports, 2020. *International Monetary Fund*. [online] Available at: <<https://www.imf.org/en/publications/weo>> (Accessed 25 November 2020).
- World Investment Report, 2020. *UNCTAD* [online] Available at: <<https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2020>> (Accessed 10 Desember 2020).
- WTO Annual Report, 2020. *World Trade Organization* [online] Available at: <https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/anrep20_e.htm> (Accessed 01 Desember 2020).
- Стаття надійшла до редакції 15.09.2020.

О.А. Беззубченко

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ СТВОРЕННЯ ВАРТОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.

У статті досліджено особливості регіоналізації міжнародної торгівлі в контексті трансформації глобальних ланцюгів створення вартості в умовах пандемії. Обґрунтовано, що розміщення виробничих потужностей ТНК у різних країнах призвело до суттєвого зростання торгівлі проміжними товарами та послугами. В результаті частка комплектуючих у світовій торгівлі склала близько 60%. Доведено, що події, які відбуваються останнім часом в світовій економіці (неопротекціоністські заходи розвинених країн, торговельні війни, світова пандемія) впливають на трансформацію регіональної зовнішньоторговельної співпраці.

Обґрунтовано, що падіння обсягів світової торгівлі на 13-32% у 2020 році обумовлено перш за все епідемією коронавірусу, при цьому найсильніше постраждає експорт з Північної Америки і Азії. Встановлено, що найбільш істотне зниження товарообігу очікується в сегментах зі складними ланцюжками доданої вартості, в першу чергу таких як електроніка і автомобільна промисловість; щодо експорту послуг, то зниження обсягів відбувається через введені в рамках боротьби з коронавірусом обмеження на перевезення і пересування людей.

Доведено, що падіння виробничої активності Китаю вплинуло на поставки сировини і компонентів, що грають важливу роль у функціонуванні ГЛСВ. Безпрецедентне падіння обсягів виробництва в Китаї викликало також значне скорочення потоків міжнародної торгівлі, особливо знизився експорт з Китаю до таких країн, як США (-27%), Німеччина (-24%), Італія (-18%), Іспанія (-15 %) і Франція (-15%)..

Визначено, що потенційна користь, яка випливає з трансформації ГЛСВ, включає можливість залучати інвесторів, зацікавлених в диверсифікації джерел постачання, а також необхідність створення резервного потенціалу та економічної стійкості. Збільшиться обсяг регіональних інвестицій, орієнтованих на ринок. Скорочення ланцюжків вартості призведе до збільшення інвестицій в масове виробництво і виробництво кінцевих товарів, що буде супроводжуватися нарощенням промислового потенціалу в широкому географічному масштабі і створенням кластерів. А ось цифрова інфраструктура і платформи нададуть можливість розвитку нових застосунків і послуг, а також спростять висхідний доступ до ГЛСВ. Щоб протистояти цим викликам і скористатися існуючими можливостями, необхідно змінити траєкторію розвитку інвестицій. Центр ваги повинен зміститися зі стратегій орієнтованих на експорт і поліпшення ефективності інвестицій в вузькоспеціалізованих складових ГЛСВ на ширші стратегії, орієнтовані на експорт, які охоплюють регіональні ринки і регіональні промислові кластери.

Обґрунтовано, що доцільно переносити увагу з конкуренції за вартістю на конкуренцію за диференційовані інвестиції, які характеризуються гнучкістю і стійкістю.

Доведено, що процеси регіоналізації міжнародної торгівлі, що відбуваються в умовах зростаючого протистояння принципів вільної торгівлі та протекціонізму у зовнішньоторговій діяльності країн, лідирування у сфері зовнішньоторгової діяльності багатонаціональних підприємств, та світова пандемія значно вплинуть на архітектуру глобальних ланцюгів створення вартості.

Ключові слова: глобальні ланцюжки створення вартості, міжнародна торгівля, багатонаціональні підприємства, пандемія COVID-19.

УДК 336.276-049.5(477)

T. V. Marena
V. I. Tulainova

FORMATION AND REGULATION OF PUBLIC DEBT PROBLEMS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF DEBT SECURITY

The article is devoted to the study of current features and trends in public debt formation in Ukraine and on this basis reasoning recommendations for resolving public debt problems in the context of debt security. The indicators of the dynamics and structure of the domestic and external public debt of Ukraine are analyzed, the level of the state's solvency in terms of official foreign exchange reserves are assessed. The risks that cause uncertainty of further prospects for the development of the situation in the field of public debt of Ukraine have been identified. Taking into account the international experience of public debt management and ensuring financial security, the main areas for improving the debt policy in Ukraine are outlined.

Key words: *public debt, public debt management, domestic and foreign debt, debt policy, debt security.*

DOI 10.34079/2226-2822-2020-10-20-91-100

Public debt nowadays is an integral part of the financial systems of the vast majority of countries and, given the efficient use of borrowed funds, is rather an efficient tool for implementing the economic strategy of the state. The sensitivity of the national economy to the size of public debt depends on many factors, including the level of financial market development, the quality of its infrastructure, the level and historical dynamics of debt, the ability of government and central bank to solve the most acute problems of public debt management.

Alongside it, in recent decades the tendency of increasing dependence of the world's economies on domestic and foreign borrowings has been observed, which potentially increases the risk of debt crisis and reduces the level of debt security. The World Economic Forum identifies the current high level of countries' debt as one of the most significant global risks. According to the International Monetary Fund, the level of debt burden is particularly significant in those countries whose financial sectors are systemically important for the global economy, reaching 250% of GDP. Moreover, according to Global Financial Stability Report (International Monetary Fund, 2018), over time, there is an increase in the corresponding level of debt, as far as in crisis year of 2008 it averaged 210%.

Theoretical and empirical aspects of study of the public debt formation and service, debt policy implementation and countries' debt security assurance are presented in the scientific works of foreign and Ukrainian scholars such as T. Vakhnenko (Vakhnenko, 2007; Vakhnenko, 2015), O. Vlasyuk (Vlasiuk, Shemaieva and Londar, 2016), J. Keynes, A. Laffer, S. Londar (Londar, 2016), I.O. Lyutyy (Lyutyy and Zykova, 2019), L. Merenkova (Merenkova, 2018), O. Novosiolova (Novosiolova, 2013), D. Ricardo, A. Smith, V. Tereshchenko (Tereshchenko, 2016), M. Friedman etc.

However, due to a number of economic, political, social factors, Ukraine's public debt tends to increase, and the debt security indicators of the national economy show that the situation in the debt sphere is quite volatile. That is why, despite the large number of studies in this area, the task of reasoning the recommendations for the development of a balanced debt policy in accordance with the real state of public debt and the implementation of efficient measures on public debt management to achieve its secure level remains relevant.

This study is aimed at determining the current features and trends of public debt formation in Ukraine and on this basis reasoning the recommendations towards public debt problems adjustment in the context of debt security.

Today, under the impact of internal factors and external challenges, Ukraine's financial system has suffered and continues to suffer significant losses, which is reflected in the deterioration of almost all its components, in particular, the growing imbalances of state and local budgets, some manifestations of instability of the banking system, exacerbation of debt problems, declining liquidity of the state, etc. Therefore, the importance of public debt management as an element of national economic policy is growing, which requires the formation of an efficient debt policy. Among the main reasons for the increase in public debt are the following: annexation of the Autonomous Republic of Crimea and the military conflict in the East of Ukraine, political and socio-economic crisis, the need for the governmental support of state enterprises and banks, small and medium business, destruction of infrastructure and most industrial facilities in the temporarily occupied territory of the country, financing the state budget deficit at the expense of state borrowings, growth of expenditures on health care due to the COVID-19 pandemic, etc.

The state budget in Ukraine has for many years been formed with a deficit, which requires the use of internal and external borrowing to finance the gap between revenues and expenditures. This is the main reason for the growth of public debt in nominal dimension. In addition, after the global financial crisis, the government had to issue debt instruments in large quantities, in particular, to stabilize the banking system, and to attract funding from the IMF (Lyutyy and Zykova, 2019).

The main macroeconomic factors that have led to a critical increase in the debt burden in recent years are: a sharp decline in real GDP, declining domestic consumer demand due to inflation and the lack of significant growth in household incomes, the negative impact of the real interest rate of the National Bank of Ukraine on the debt sector and the restrictions of the capital market functioning (Vlasiuk, Shemaieva and Londar, 2016; Lyutyy and Zykova, 2019).

According to I. Lyutyy, the growth of public debt in Ukraine was also influenced by a number of budgetary factors including: a sharp increase in the state budget deficit due to lower budget revenues and an increase in budget expenditures (including expenditures on security and defense, financial and social support for internally displaced persons, social support for the Joint Forces Operation participants and volunteers, etc.); the need to cover the deficit of the Pension Fund at the expense of budget revenues; the need for further budget support for state-owned enterprises and banks; increase in the state budget expenditures on the domestic government bonds service (Lyutyy and Zykova, 2019).

The Budget Code of Ukraine determines public debt as the total amount of the state debt obligations to repay received and outstanding loans (borrowings) on the reporting date, arising from government borrowing (The Budget Code of Ukraine, 2010). Government borrowings are an important tool for ensuring the performance of state functions and economic growth accelerating. However, excessive accumulation of public debt can exacerbate the problems of state solvency, lead to the impossibility of its maintenance and entail a debt crisis (Novosiolova, 2013).

Public debt formation is associated with a lack of funds in the state to perform its functions. Taking into account the sources of financing, the structure of public debt allocates domestic and external debt. Domestic public debt is the debt of the state to its citizens and legal entities, which own debt securities issued by its government. External public debt is the debt of the state to foreign lenders, mainly states, banks and international financial organizations (Lyutyy and Zykova, 2019). The maximum amount of domestic and external public debt in each budget period is set by the law on the State Budget of Ukraine.

Current debt policy in Ukraine in terms of external challenges and internal threats needs to be improved in order to ensure the stability of the national financial system. This task is especially relevant given the trend of constant increase in public and state-guaranteed debt of Ukraine (Table 1).

Table 1

The structure of public debt of Ukraine in 2014-2019, USD billion

Indicator	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Change in 2019 to 2014
Public and state-guaranteed debt, total amount	69.81	65.51	70.97	76.31	78.32	84.37	14.56
Public debt	60.06	55.59	60.71	65.33	67.19	74.36	14.3
Domestic debt	29.24	21.17	24.66	26.84	27.49	35.02	5.78
External debt	30.82	34.43	36.05	38.49	39.70	39.34	8.52
State-guaranteed debt	9.75	9.91	10.26	10.98	11.13	10.00	0.25
Domestic debt	1.77	0.89	0.70	0.48	0.37	0.39	-1.38
External debt	7.99	9.02	9.56	10.50	10.76	9.61	1.62

Source: compiled by the authors based on Ministry of Finance of Ukraine.

The total amount of public debt, denominated in national currency, in 2019 compared to 2013 increased more than three times – to UAH 1998.28 billion. At the same time, in 2019 the debt decreased compared to 2018 by UAH 170.35 billion or 7.86% (Fig. 1).

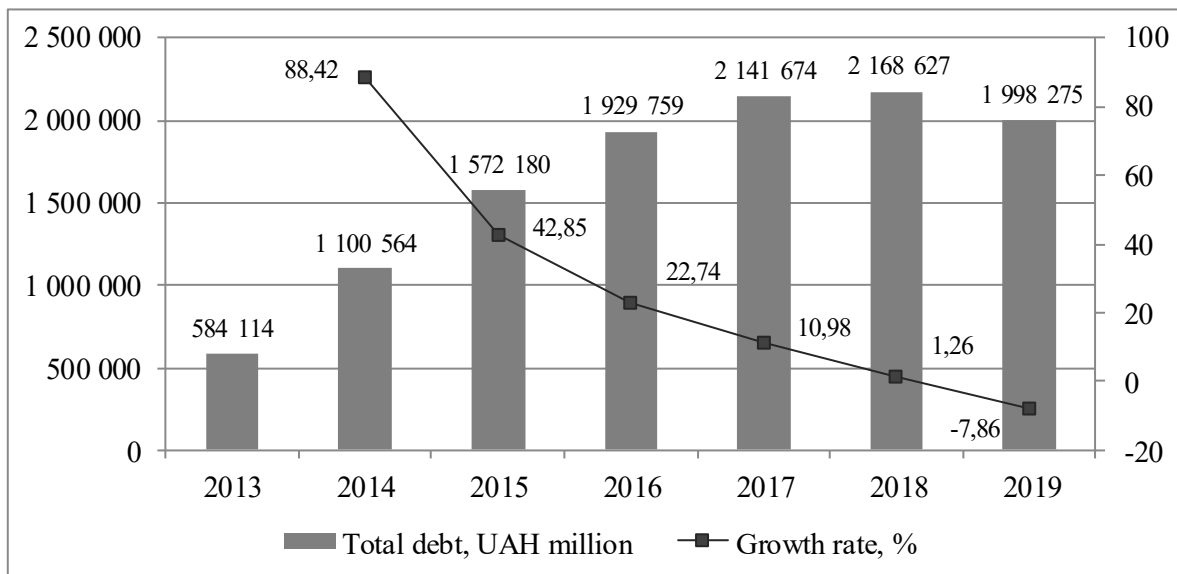

Fig. 1. Total public debt dynamics in 2013-2019 (total debt, UAH million – left scale; growth rate, % – right scale)

Source: compiled by the authors based on Ministry of Finance of Ukraine.

Alongside it, the total amount of public debt denominated in foreign currency showed less rapid growth over the same period. In 2015 compared to 2014, the indicator decreased from 73.16 to 65.51 billion dollars. Since 2016, the amount of public debt began to grow again and at the end of 2019 amounted to USD 84.37 billion. The downward trend in the amount of public debt denominated in foreign currency in 2014-2015 is not associated with the improvement of debt policy, but is explained by the rapid devaluation of the national currency.

Analysis of the external public debt structure by type of creditor (Fig. 2) shows that in 2019 securities issued on the foreign market accounted for the largest share of debt – 57% or 22.27 USD billion (56% in 2014). Debt on loans received from international financial organizations ran the second – 31% or 12.34 USD billion (36% in 2014). Debt on loans received from foreign governments, foreign banks and other financial institutions, and other types of debt accounted for a small share of debt at the level of 4%. In 2014, the country had no debt on loans received from foreign banks and other foreign financial institutions.

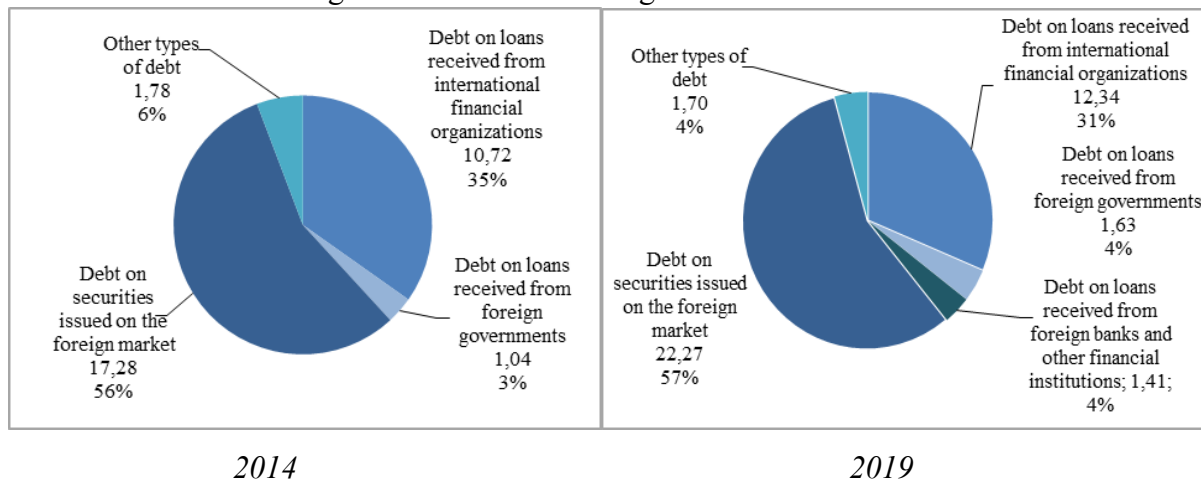

Fig. 2. The structure of external public debt by type of creditor in 2014 and 2019, USD billion dollars and %

Source: compiled by the authors based on Ministry of Finance of Ukraine.

The currency structure of debt is quite concentrated, as far as about 67% of public and state-guaranteed debt is denominated in US dollars (Fig. 3). The share of the Ukrainian hryvnia decreased from about 42% in 2014 to almost 5% in 2019. The current currency structure of public debt shows that the financial system is quite vulnerable to exchange rate fluctuations, which increases currency risks and poses threats to the debt stability of the economy.

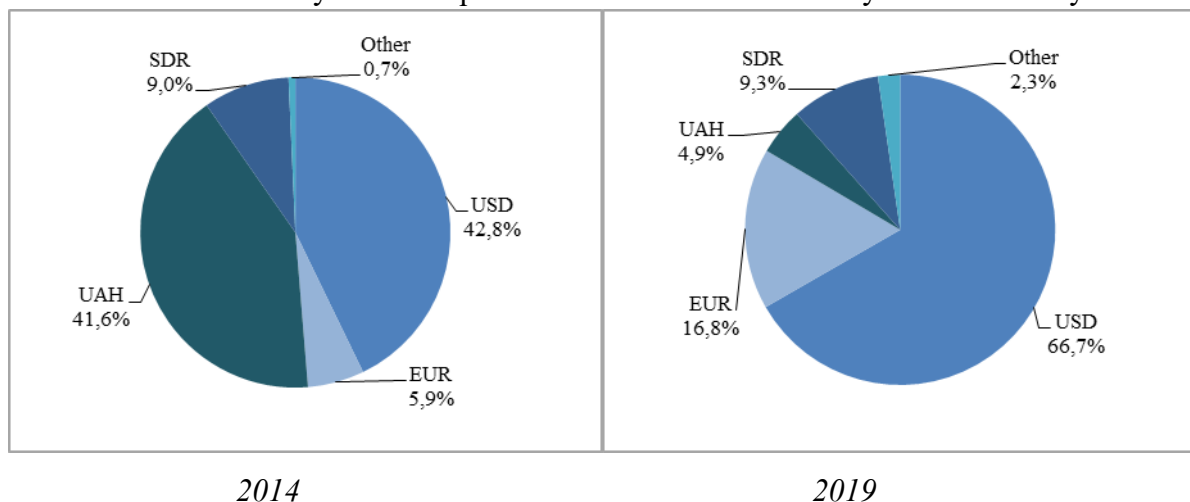

Fig. 3. Currency structure of public debt in 2014 and 2019, %

Source: compiled by the authors based on Ministry of Finance of Ukraine.

In the period of 2014-2017, the situation in the sphere of the debt security of national economy significantly worsened, which is confirmed by the relative debt ratios, which exceeded the normative values. In particular, the ratio of public debt to GDP in this period exceeded 60%, reaching its maximum of 81% in 2016 (Fig. 4). Since 2018, the situation with the level of debt has begun to improve slightly, and in 2019, the ratio of total public debt to GDP was 50.3%.

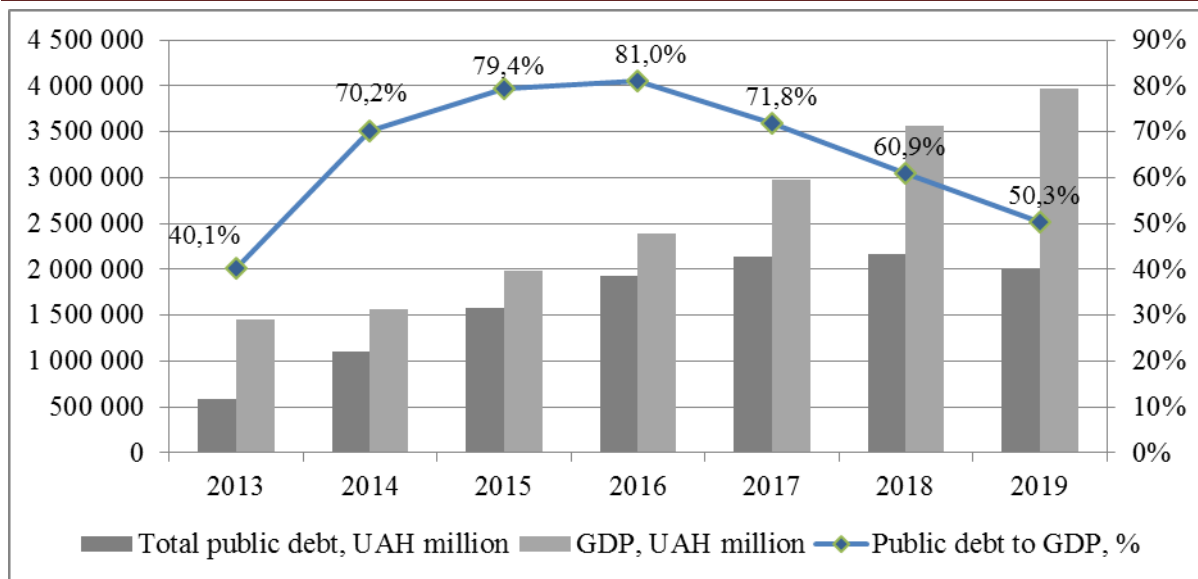

Fig. 4. Total public debt, nominal GDP (UAH million) and the ratio of public debt to GDP (%) in 2013-2019

Source: compiled by the authors based on Ministry of Finance of Ukraine.

The ratio of external public debt to GDP shows a similar dynamics (Fig. 5).

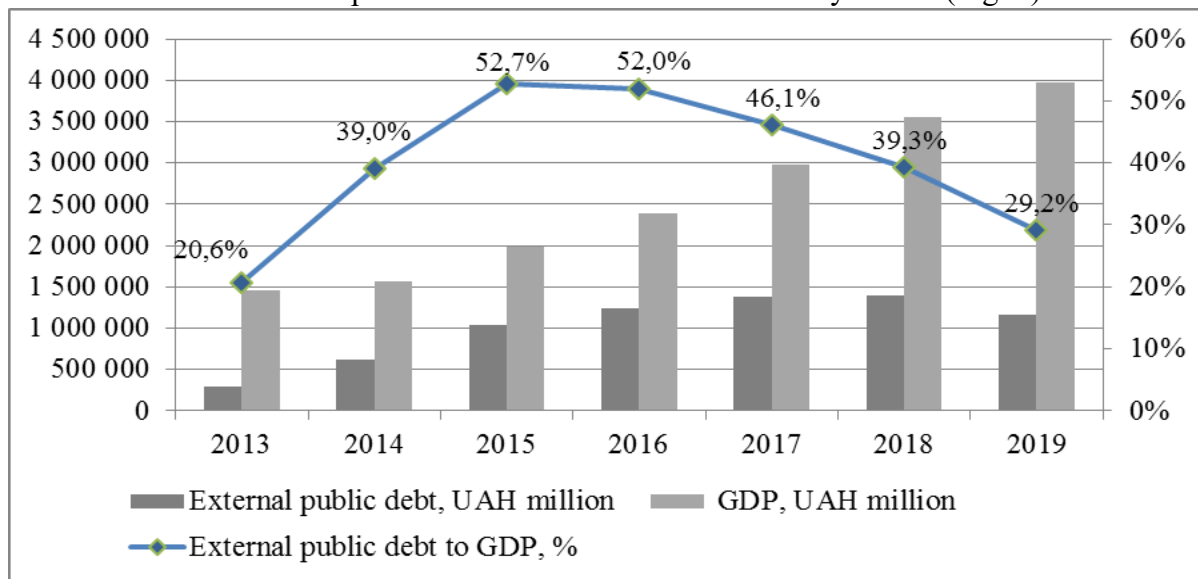

Fig. 5. External public debt, nominal GDP (UAH million) and the ratio of external debt to GDP (%) in 2013-2019

Source: compiled by the authors based on Ministry of Finance of Ukraine.

In 2019, some improvement is also related to Ukraine's international liquidity. If in 2014 the official reserves covered only 19% of the external public debt (in 2013 – 54%), in 2019 the ratio of the international reserve assets to the external public debt was about 52% (Fig. 6).

Thus, one can state some improvement of the public debt indicators in 2019. Alongside it, further prospects for the development of the public debt situation are rather uncertain. This is due both to the expected worldwide slowdown in countries' economic growth and the corresponding deterioration of the global economic situation, as well as to the formation of tighter and changing conditions in the global financial environment. The latest global non-economic factor that is shaping current challenges to debt security is the COVID-19 pandemic.

Increasing the risks threatening Ukraine's financial system and debt sustainability requires the development of a flexible adaptive system of public debt regulation.

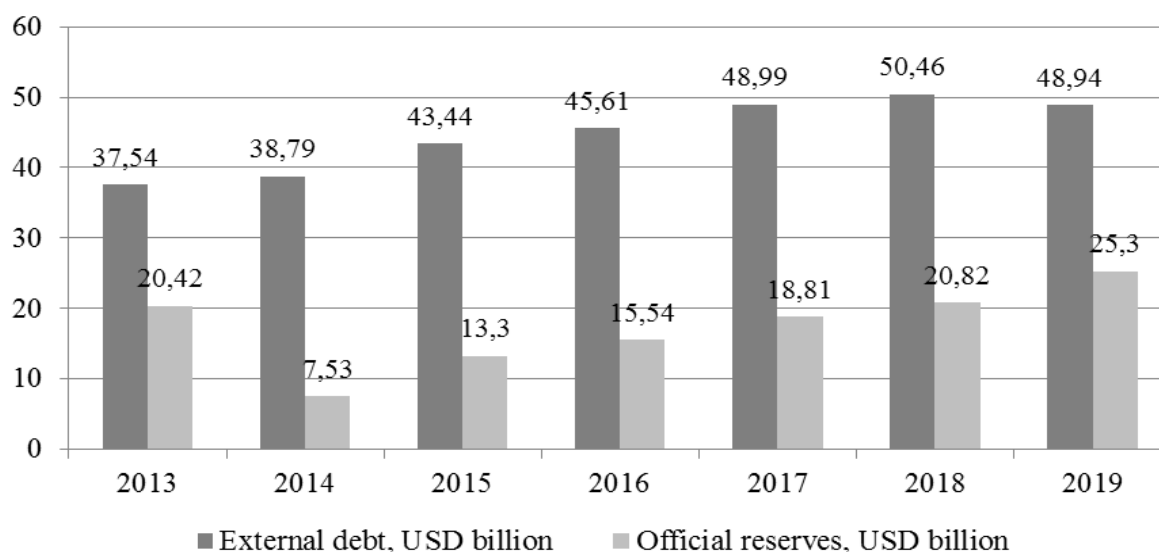

Fig. 6. External public debt and foreign exchange reserves in Ukraine in 2013-2019, USD billion

Source: compiled by the authors based on Ministry of Finance of Ukraine.

The system of efficient public debt management should include three interrelated processes: selection of the appropriate type of financing; decision on the amount of borrowings; maintaining full reporting on government debt. The main criterion for the efficiency of public debt operations is achievement of the state budget fund savings (Lyuty and Zykova, 2019).

According to the Medium-Term Public Debt Management Strategy for 2019-2022, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine, the main purpose of public debt management is to attract the necessary financing at the lowest possible cost, taking into account the risks. In this regard, four main goals of public debt management have been identified, namely: increasing the share of public debt nominated in the national currency, extending the medium maturity and ensuring a uniform schedule of public debt repayment, attracting long-term concessional financing, developing strong relations with investors and further public debt policy improving. The Strategy also contains an indicative action plan for the next two years, which provides, in particular, the possibility of issuing government bonds in euros and other currencies which don't have a high level of correlation with the Ukrainian hryvnia, issuing government bonds in hryvnia for international investors, expanding cooperation with the international financial institutions and foreign governments on preferential financing (On approval of the Medium-Term Public Debt Management Strategy... , 2019).

In the public debt management system, considerable attention should be paid to the identification, assessment and control over the risks of debt growth. I. Lyuty defines the following main risks of public debt of Ukraine: the risks of refinancing and liquidity, currency and interest rate risks, the risk of additional liabilities, and offers appropriate measures to minimize them. The author determines the issue of new debt instruments in hryvnia, diversification of foreign currencies in the debt portfolio of Ukraine, attracting investment financing as priority measures (Lyuty and Zykova, 2019).

IMF experts distinguish three models of debt policy: the model of budget incentives (it provides for a coordinated budget and monetary policy to stimulate effective demand and economic growth by increasing government spending; it may result in short-term increase in

the budget deficit); the model of budgetary consolidation (it consists in the achievement of control over the budget deficit and ensuring a reduction in the public debt growth rate; this can be achieved by a coordinated reduction of the budget expenditures and increase in the tax burden); the model of "financial suppression" (the government achieves an acceptable level of debt burden by creating a situation of simultaneous high inflation and relatively low nominal interest rates for commercial loans and government borrowing) (Vlasiuk, Shemaieva and Londar, 2016). Given the specifics of the Ukrainian economy functioning and the public debt formation, Ukraine have to develop its own model of debt management.

Taking into account international experience in implementing debt policy and ensuring financial security, recommendations of leading domestic scholars, priority areas for improving public debt management in Ukraine should include the following ones:

- development and implementation of a long-term public debt management strategy, consistent with the relevant short-term programs and medium-term strategies;
- close coordination of the public debt management system with budgetary and monetary policy;
- revision of the structure of received loans, reorientation to loans in national currency, which allow to eliminate currency risks;
- intensification of the use of macroprudential tools to regulate borrowings;
- determining the most acceptable model of debt policy for Ukraine (in particular, experts of the National Institute for Strategic Studies consider the policy of "financial suppression" as a possible option (Vlasiuk, Shemaieva and Londar, 2016);
- introduction of measures to overcome budget imbalances by continuing budget consolidation, increasing state budget revenues by improving the administration of taxes and customs payments, fighting corruption and shadow economy;
- improving the methodology for assessing the level of debt security, the implementation of the IMF methodology for assessing the debt sustainability of the economy;
- improvement of debt policy in terms of institutional regulation of state guarantees;
- transformation of sources of external financing by means of the gradual reorientation from attracting loans to foreign direct investment, which does not cause the accumulation of external debt;
- development of the financial market in general and the securities market in particular, in order to shape conditions for intensifying the processes of credit relations securitization.

The implementation of the above mentioned measures will allow to promote the debt sustainability and predictability of economic development, taking into account possible internal and external risks.

Thus, the optimization of debt policy in order to increase the level of financial security of Ukraine requires the development and implementation of a complex strategy that combines the tasks of improving the institutional support of debt policy, taking into account short-, medium- and long-term markers of public debt management, debt burden reduction, reorientation to borrowing in the national currency and the development of alternative, non-loan instruments for financing budget expenditures. At the same time, national debt policy must be flexible and adapt quickly to changing conditions of the internal and external environment.

Determining the economic effect of the implementation of debt policy measures, in particular, providing quantitative assessment of their impact on the level of debt security of Ukrainian economy can be the subject of further studies in this area.

Бібліографічний список

Бюджетний кодекс України № 2456-VI, 2010. *Верховна Рада України*. [онлайн]
Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>> (Дата звернення
27.10.2020).

- Вахненко, Т.П., 2007. Концептуальні засади управління зовнішнім національним боргом України. *Економіка України*, 1, с.14-24.
- Вахненко, Т.П., 2015. *Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин*. Київ: Фенікс.
- Вівчар, О.Й. та Курило, О.Б., 2013. Вплив державного боргу на економічну безпеку держави. *Економіка та держава*, 4, с.15-17.
- Власюк, О. С., Шемаєва, Л. Г. та Лондар, Л.П., 2016. *Боргова стійкість як стратегічний напрям підвищення рівня фінансової безпеки*. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень.
- Лондар, Л.П., 2016. Вдосконалення боргової політики як чинник підвищення рівня фінансової безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*, 3, с.244-252.
- Лютий, І. О. та Зикова, С. І., 2019. Державний борг України : динаміка та напрями управління. *Бізнесінформ*, 2, с.383-389. DOI: 10.32983/2222-4459-2019-2-383-389
- Меренкова, Л.О., 2018. Оцінка державного боргу та боргової політики у контексті забезпечення боргової безпеки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*, [онлайн] 22, с.823-828. Доступно: <<http://global-national.in.ua/archive/22-2018/155.pdf>> (Дата звернення 27.10.2020).
- Міністерство фінансів України, 2020. [онлайн] Доступно: <<https://mof.gov.ua/uk>> (Дата звернення 27.10.2020).
- Новосолова, О.С., 2013. Теоретичні аспекти побудови системи управління державним боргом. *Економічний аналіз*, 14(1), с.301-307.
- Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019-2022 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 473, 2019. *Верховна Рада України*. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2019-п#Text>> (Дата звернення 28.10.2020).
- Рудик, Р., 2014. Стан проблем боргової політики України на ринку зовнішніх запозичень та шляхи їх вирішення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, 7, с.68-74.
- Терехов, Є.М., 2014. Пріоритетні напрями забезпечення фінансово-економічної безпеки України в умовах глобалізації. *Економіка та держава*, 8, с.32-36.
- Терещенко, В.Л., 2016. Проблема управління державним боргом України. *Глобальні та національні проблеми економіки*, [онлайн] 10, с. 866-872. Доступно: <<http://global-national.in.ua/archive/10-2016/180.pdf>> (Дата звернення 27.10.2020).
- Чеберяко, О. та Пасічна, Н., 2016. Державний борг як індикатор боргової безпеки. *Економічний вісник університету*, 31(1), с.283-291.
- Hrybinenko, O., Bulatova, O. and Zakharova, O., 2020. Financial indicators in the system of economic security of the world countries. In: Vilnius Gediminas Technical University. *Business and Management 2020: Selected papers of the 11th International Scientific Conference*, Vilnius, Lithuania, May 7–8, 2020. Vilnius, p. 273-281. DOI: <https://doi.org/10.3846/bm.2020.672>
- International Monetary Fund, 2018. *Global Financial Stability Report : A Decade After the Global Financial Crisis : Are We Safer?* [online]. Available at: <<https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2018/09/25/Global-Financial-Stability-Report-October-2018>> (Accessed 28.10.2020).

References

- Biudzhetni kodeks Ukrainy № 2456-VI [Budget Code of Ukraine № 2456-VI], 2010. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>> (Accessed 27.10.2020). (in Ukrainian).

- Cheberyako, O. and Pasichna, N., 2016. Derzhavnyi borh yak indyikator borhovoї bezpeky [Public debt as indicator of debt security]. *University economic bulletin*, 31(1), p.283-291. (in Ukrainian).
- Hrybinyenko, O., Bulatova, O. and Zakharova, O., 2020. Financial indicators in the system of economic security of the world countries. In: Vilnius Gediminas Technical University. *Business and Management 2020: Selected papers of the 11th International Scientific Conference*, Vilnius, Lithuania, May 7–8, 2020. Vilnius, p. 273-281. DOI: <https://doi.org/10.3846/bm.2020.672>
- International Monetary Fund, 2018. *Global Financial Stability Report : A Decade After the Global Financial Crisis : Are We Safer?* [online]. Available at: <<https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2018/09/25/Global-Financial-Stability-Report-October-2018>> (Accessed 28.10.2020).
- Londar, L.P., 2016. Vdoskonalennia borhovoї polityky yak chynnyk pidvyshchennia rivnia finansovoї bezpeky derzhavy [Improving debt policy as a factor of increasing the level of financial security of the state]. *Strategic Priorities*, 3, p.244-252. (in Ukrainian).
- Lyutyi, I.O. and Zykova, S.I., 2019. Derzhavnyi borh Ukrainy: dynamika ta napriamy upravlinnia [The Government Debt of Ukraine: Dynamics and Methods of Management]. *Business Inform*, 2, p.383-389. DOI: 10.32983/2222-4459-2019-2-383-389 (in Ukrainian).
- Merenkova, L.O., 2018. Otsinka derzhavnoho borhu ta borhovoї polityky u konteksti zabezpechennia borhovoї bezpeky Ukrainy [Assessment of public debt and debt policy in the context of ensuring Ukraine's debt security]. *Global and National Problems of Economy*, [online] 22, p.823-828. Available at: <<http://global-national.in.ua/archive/22-2018/155.pdf>> (Accessed 27.10.2020). (in Ukrainian).
- Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine], 2020. [online] Available at: <https://mof.gov.ua/uk> (Accessed 27.10.2020). (in Ukrainian).
- Novosiolova, O.S., 2013. Teoretychni aspekty pobudovy systemy upravlinnia derzhavnym borhom [Theoretical aspects of developing of public debt management system]. *Ekonomichnyy analiz*, 14(1), p.301-307. (in Ukrainian).
- Pro zatverdzhennia Serednostrokovoi stratehii upravlinnia derzhavnym borhom na 2019-2022 roky № 473 [On approval of the Medium-Term Public Debt Management Strategy for 2019-2022 № 473]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 2019. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at : <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2019-ii#Text>> (Accessed 28.10.2020). (in Ukrainian).
- Rudyk, R., 2014. Stan problem borhovoї polityky Ukrainy na rynku zovnishnikh zapozychen ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of debt policy of Ukraine in the external borrowing market and solutions]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 7, p.68-74. (in Ukrainian).
- Terekhov, Ye.M., 2014. Priorytetni napriamy zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Priority areas of financial and economic security of Ukraine in the context of globalization]. *Ekonomika ta derzhava*, 8, p.32-36. (in Ukrainian).
- Tereshchenko, V.L., 2016. Problema upravlinnia derzhavnym borhom Ukrainy [Problem in management of state debt of Ukraine]. *Global and National Problems of Economy*, [online] 10, p.866-872. Available at: <<http://global-national.in.ua/archive/10-2016/180.pdf>> (Accessed 28.10.2020). (in Ukrainian).
- Vakhnenko, T.P., 2007. Kontseptualni zasady upravlinnia zovnishnim natsionalnym borhom Ukrainy [Conceptual principles of Ukraine's external national debt management]. *Ekonomika Ukrainy*, 1, p.14-24. (in Ukrainian).

- Vakhnenko, T.P., 2015. *Zovnishni borhovi zoboviazannia u systemi svitovykh finansovo-ekonomichnykh vidnosyn* [External debt obligations in the system of world financial and economic relations]. Kyiv: Feniks. (in Ukrainian).
- Vivchar, O.Y. and Kurylo, O.B., 2013. *Vplyv derzhavnoho borhu na ekonomichnu bezpeku derzhavy* [The impact of government debt on economic security of the state]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, p.15-17. (in Ukrainian).
- Vlasiuk, O.S., Shemaieva, L.H. and Londar, L.P., 2016. *Borhova stikist yak stratehichnyi napriam pidvyshchennia rivnia finansovoi bezpeky* [Debt stability as a strategic direction to increase the level of financial security]. Kyiv: The National Institute for Strategic Studies. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 30.10.2020

Т. В. Марена

В. І. Тулаїнова

ФОРМУВАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ

Статтю присвячено дослідженню сучасних особливостей та тенденцій формування державного боргу в Україні й обґрунтуванню на цій основі рекомендацій щодо врегулювання проблем державного боргу у контексті забезпечення боргової безпеки держави. Проаналізовано показники динаміки та структури внутрішнього та зовнішнього державного боргу України. Зазначено, що необхідність удосконалення боргової політики пов'язана із зростанням державного та гарантованого державою боргу. Тенденція зменшення суми державного боргу, деномінованого в іноземній валюті, виявлена у окремі періоди, пов'язана не стільки з удосконаленням боргової політики, скільки із суттєвою девальвацією національної валюти. З'ясовано, що валютна структура боргу є досить концентрованою, оскільки близько 67% державного та гарантованого державою боргу деноміновано в доларах США. Сучасна валютна структура державного боргу свідчить про те, що фінансова система є достатньо вразливою до коливань валютного курсу, що збільшує валютні ризики та створює загрози стабільності боргу. Оцінено стан платоспроможності держави за показником офіційних валютних резервів. Виявлено відносне покращення показників державного боргу у 2019 році. Разом із тим, зазначено, що подальші перспективи розвитку ситуації у сфері державного боргу України є достатньо невизначеними; наведено ризики, які обумовлюють таку невизначеність. Охарактеризовано моделі боргової політики, які виділяють експерти МВФ. З урахуванням міжнародного досвіду управління державним боргом та забезпечення фінансової безпеки окреслено пріоритетні напрями удосконалення боргової політики в Україні. Зазначено, що оптимізація боргової політики з метою підвищення рівня фінансової безпеки України вимагає розробки та реалізації комплексної стратегії, що поєднує завдання вдосконалення інституційного забезпечення боргової політики з урахуванням коротко-, середньо- та довгострокових завдань управління державним боргом, зменшення боргового навантаження, переорієнтацію на запозичення в національній валюті та розробку альтернативних, некредитних інструментів фінансування видатків бюджету. Водночас політика державного боргу повинна бути гнучкою та швидко адаптуватися до мінливих умов внутрішнього та зовнішнього середовища.

Ключові слова: державний борг, управління державним боргом, внутрішній та зовнішній борг, боргова політика, боргова безпека.

T. Nikolenko

INVESTMENT SECURITY AS A COMPONENT OF THE STATE'S ECONOMIC SECURITY

The article is devoted to the study of the peculiarities of investment security of the country as a component of economic security, and the development of general recommendations for improving its level. In particular, the dynamics of foreign direct investment of Ukraine is studied and forecasted, the geographical structure of foreign direct investment of Ukraine is assessed, the most attractive types of economic activity in the economy of Ukraine are considered, the dynamics of main macroeconomic investment security indicators is analyzed, namely fixed capital investment investment growth to GDP growth rates, estimated dynamics of the country's investment attractiveness index and highlighted the factors that affect it, indicated what threats foreign investments may pose to national economic security and suggested ways to minimize them

Key words: *global investment, foreign direct investment, international investment activity, investment attractiveness, investment policy, foreign assets, national economy, gross domestic product, economic security, investment security.*

DOI 10.34079/2226-2822-2020-10-20-101-113

Problem statement. The modern development of national economies is primarily under the influence of globalization of the world economy, which leads to increased interdependence between the world economy and the emergence of threats to the national interests of countries. The most important component of security is economic security, including investment security, which is inextricably linked with the economic efficiency of economic facilities, economic independence, stability and security of society. In this regard, increasing investment attractiveness and intensification of investment activity becomes one of the priority resources of the state, the efficiency of which largely determines the progressiveness and dynamics of changes in economic indicators of the national economy. All the above indicates the relevance of the chosen research topic.

Analysis of main research. Economic security of the national economy in modern conditions is becoming one of the main problems that requires attention and careful study of specialists in various fields. That is why the following scientists-economists dedicated their works to the study of various aspects of national security: Z. Varnaliy, V. Vasenko, R. Datskiv, I. Dmytrenko, V. Zagariy, L. Kozak, O. Kyrychenko, O. Lyashenko, I. Migus, V. Margasova, V. Nyzhnyk, G. Tarasyuk, O. Fedoruk, Y. Kharazishvili, I. Dron and others.

Also, recently in the scientific community there is increased attention to investment security of the country, because investment acts as a catalyst in providing conditions for innovative development of the country, overcoming crisis factors, restructuring the economy and achieving other long-term goals of national economic security. Such domestic and foreign scientists as O. Baranovsky, V. Geets, B. Gubsky, Y. Bazhal, V. Bazylevych, O. Vlasyuk, V. Makogon, V. Matsuka, I. Khadzhinov dealt with the problems of development of investment activity and investment security. , O. Zakharova, O. Bezzubchenko, O. Bulatova, J. Zhalilo, V. Kyrylenko, I. Lukinova and others.

In addition, despite the constant research interest in the problems of economic security in general and investment security in particular, there is a lack of comprehensive research on

applied aspects of assessing the level of investment component of economic security and substantiation of new approaches to minimizing threats and dangers.

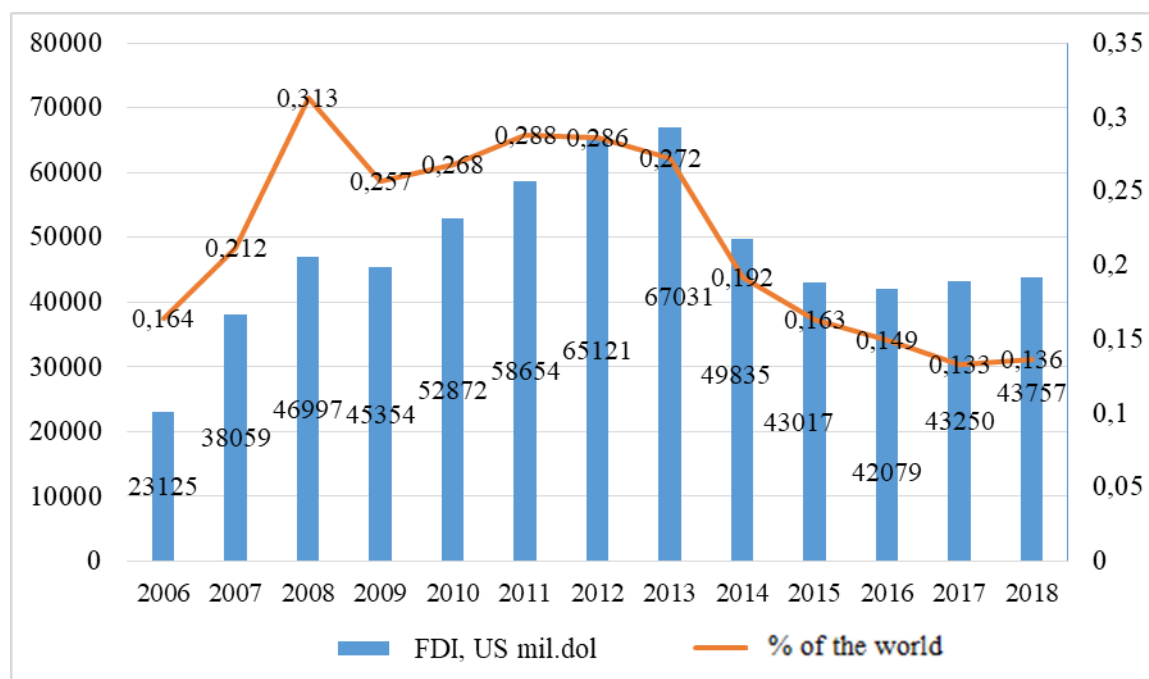
Aim of the article is to analyze the characteristics and identifying the defining trends of foreign investment Ukraine to study the problems of investment security and the development of general recommendations for improving its level.

Presentation of the main material. Investment security of the state is an important prerequisite for solving crucial social problems in the long run in the context of intensive economic development of the state and its regions in the context of globalization, international integration and sustainable development.

Investments, their size and scope determine the dynamics and quality of transformations in the country's economy in the period of permanent global and local transformations, provided an acceptable level of security. Investment security as a component of economic security is an integral concept, and achieving optimal indicators can ensure the appropriate level of both economic and national security in general.

Foreign direct investment in Ukraine's economy is characterized by insufficient volumes and imperfect structure, which are concentrated mainly in highly profitable and fast-paying segments of the domestic economy. In the global flow of foreign direct investment, the Ukrainian economy accounts for less than 1%. The small flow of FDI can be explained by the fact that among European post-socialist countries, Ukraine is perceived as the country with the highest risk. As of 31.12. In 2018, the volume of foreign direct investment in Ukraine amounted to 43,757 US million dollars. (Fig. 1)

Based on the presented data, it can be concluded that the global economic crisis of 2007-2009 and the war against Ukraine, which began in 2014, had a significant negative impact on the volume of foreign direct investment in Ukraine. In 2009, there was a significant reduction in borrowings by 1043 million dollars. Since 2010, the situation has been gradually improving due to an increase in foreign direct investment. (Державна служба статистики, 2020)

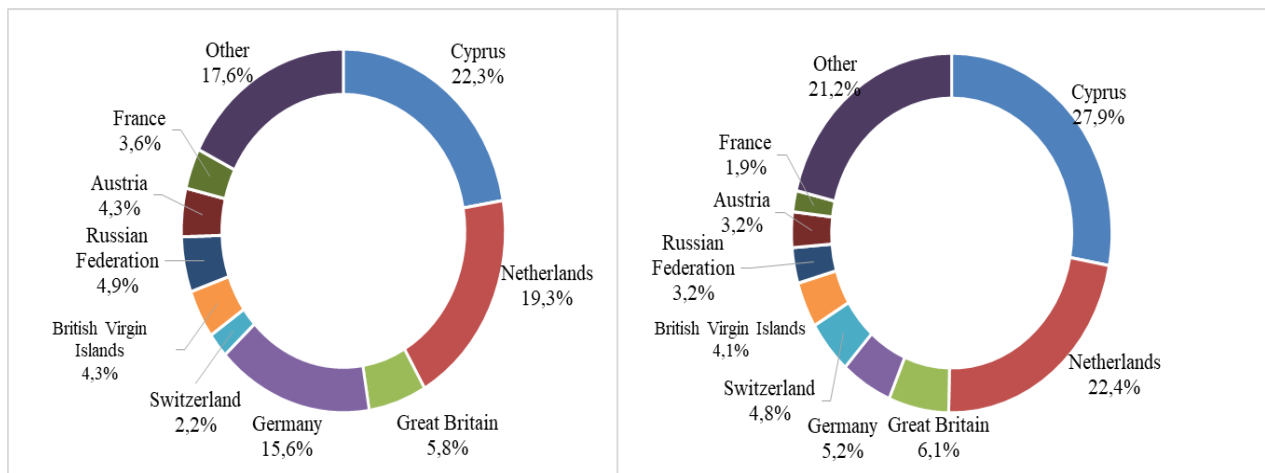
Джерело: Державна служба статистики, 2020.

Fig. 1. Dynamics of foreign direct investment in the economy of Ukraine for 2006-2018.

During 2013-2014, an unfavorable situation was observed due to a sharp decline in the volume of attracted investments. In 2018, there is a positive trend in increasing foreign direct investment by \$ 507 million. Over the last 13 years, the largest increase in foreign direct investment came in 2010. Despite the rapid fluctuations in the volume of borrowings, in 2013 the amount of investment came closest to the last maximum value. At the same time, over the past 6 years, the country has not achieved such a significant increase in foreign investment. This downward trend in foreign investment is the result of a number of unresolved reasons for investor distrust, including high levels of corruption in the country, distrust of the judiciary, instability of the national currency, market monopolization and, of course, Ukraine's military conflict with Russia (Nikolenko and Ivanova, 2019).

Interesting for the analysis is the study of the geographical structure of foreign investment in 2010 and 2018, which is shown in Figure 2. According to the State Statistics Service of Ukraine in 2018, foreign direct investors in Ukraine's economy were from more than 76 countries (Швец, 2017).

The main investor countries are Cyprus – 28%, the Netherlands – 22%, Great Britain – 6%, Germany and Switzerland – 5% each, the Virgin Islands = 4%, the Russian Federation and Austria – 3% each and others.

Джерело: Державна служба статистики, 2020.

Fig.2 Geographical structure of foreign investors of Ukraine in 2010 and 2018, %

It should be noted that Cyprus and the British Virgin Islands are offshore zones, ie rates on key taxes there are very low. Most of these investments in Ukraine are Ukrainian capital, the owners of which use companies in Cyprus and other offshore areas to obtain special legal status, as well as to optimize taxation.

Quantitative characteristics of the measurement of structural changes are given by indicators of structural changes. The most common consolidated indicators include the Gatev integral coefficient, the generalized indicator of structural shifts A. Salai and the index V. Ryabtsev (Красильников, 2001). In the process of studying the structure of FDI, we will use these indicators for a more complete description of the phenomenon (Table 1.).

Table 1

Coefficients of structural shifts

The name of the coefficient	Formula	Indicator
K. Gatev's integral coefficient	$K_{Gatev} = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{\sum d_1^2 + \sum d_0^2}}$	0,22
Indicator of structural changes A. Salai	$I_{Salai} = \sqrt{\frac{1}{n} * \sum \frac{(d_1 - d_0)^2}{(d_1^2 + d_0^2)}}$	0,05

V. Ryabtsev's index	$I_{Ryabtsev} = \sqrt{\frac{\sum(d_1-d_0)^2}{\sum(d_1+d_0)^2}}$	0,16
---------------------	---	------

Table 2 presents the input data of the analyzed structure for 2010-2018 and the phased calculation of indicators.

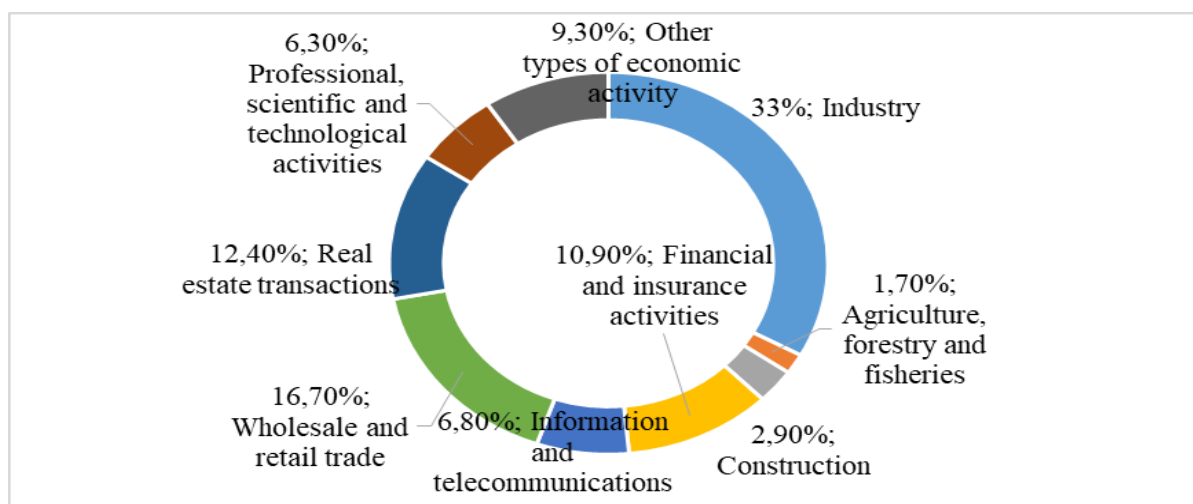
Table 2

Calculation of indicators of structural shifts

Countries	2010	2018	d_1-d_0	$(d_1-d_0)^2$	d_1+d_0	$(d_1+d_0)^2$	d_1^2	d_0^2
Cyprus	22,28	27,85	5,57	31,0249	50,13	2513,017	775,6225	496,3984
Netherlands	19,33	22,14	2,81	7,8961	41,47	1719,761	490,1796	373,6489
Great Britain	5,79	6,13	0,34	0,1156	11,92	142,0864	37,5769	33,5241
Germany	15,57	5,23	10,34	106,9156	20,8	432,64	27,3529	242,4249
Switzerland	2,24	4,83	2,59	6,7081	7,07	49,9849	23,3289	5,0176
British Virgin Islands	4,34	4,11	0,23	0,0529	8,45	71,4025	16,8921	18,8356
Russian Federation	4,92	3,16	1,76	3,0976	8,08	65,2864	9,9856	24,2064
Austria	4,34	3,15	1,19	1,4161	7,49	56,1001	9,9225	18,8356
France	3,58	1,99	1,59	2,5281	5,57	31,0249	3,9601	12,8164
Other	17,61	21,41	3,8	14,44	39,02	1522,56	458,3881	310,1121
Total	100	100	30,22	174,195	200	6603,863	1853,209	1535,82

K. Gatev's = 0.22 and the indicator of A. Salai = 0.05, this indicates that despite the negative trend of FDI inflows into the economy of Ukraine, no significant changes in the sectoral structure under analysis have occurred. V. Ryabtsev's index = 0.16, which corresponds to a significant level of actual discrepancy between the values of the two structures with their maximum allowable value.

In order to establish attractive for foreign investors types of economic activity in the economy of Ukraine, which receives the largest amount of foreign direct investment, analyzed the sectoral structure of FDI inflows in 2018 (Fig. 3).

Джерело: Державна служба статистики, 2020.

Fig.3. Sectoral structure of FDI in Ukraine in 2018, %

Analyzing the dynamics of FDI in Ukraine by type of economic activity, we note that most of the investment comes from real estate transactions in industry; wholesale and retail trade. As of 2018, 33% was directed to industry, 16.7% to wholesale and retail trade, 10.9% to financial and insurance activities, 6.8% to information and telecommunications activities, and to professional, scientific and technical activities. activity – 6.3% of the total amount of accumulated FDI (share capital) in the economy of Ukraine. Thus, we see that investors are ready to invest only in developed areas of activity, where profitability will be high.

In order to carry out optimal economic reform, it is necessary to identify and mark the conditions in which transformations should take place, for quantitative and qualitative assessment of the level of investment security in economic security there is a system of indicators that reflects the degree of deviation of the current state security (Marena and Peronko, 2019).

To sum up, a generalizing or complex indicator of investment security is the indicator "Gross fixed capital formation,% of GDP". Theories of economic growth and world practical experience show that the main driver of stable economic growth of the country is investment in fixed capital (gross fixed capital formation), the annual level of which should be 19-25% of GDP.

If the most important criterion for sustainable development of the national economy is the volume of investment, the dynamics of investment is an indicator of effective aggregate demand, a factor influencing the volume of national production, employment and consumption (Лимонова та Архіпова, 2014).

In 2013, domestic experts determined the range of the level of gross fixed capital formation as a percentage of GDP (Table 3).

Table 3

The value of the indicator of the investment component of investment security of Ukraine

Name of indicator, unit of measurement	Characteristic values of the indicator				
	critical	dangerous	unsatisfactor y	satisfactor y	optimal
Gross fixed capital formation,% of GDP	18	20	23	25	30

For Ukraine, this index should be in the range of 18-30%, where 18% of GDP is the critical level, and 30% is the optimal level. The calculation of the investment security indicator is carried out according to the formula:

$$I_{\text{investment security}} = \frac{\text{GCF}}{\text{GDP}} \quad (1)$$

where, GCF– Gross capital formation, mil. UAH.;
 GDP– Gross domestic product, mil. UAH.

Calculations of the investment security indicator of Ukraine in 2006-2018 are given in Table 4.

Table 4

The share of gross capital formation in GDP in 2000-2006

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
GCF	133874	198348	250158	167644	195927	241785	283116	263661	224327	269422	368691	470327	610875

GDP	565018	751106	990819	947042	1079346	1299991	1404669	1465198	1586915	1988544	2385367	2983882	3558706
GCF/GDP, %	23,7	26,4	25,2	17,7	18,2	18,6	20,2	18,0	14,1	13,5	15,5	15,8	17,2

Analyzing the value of gross fixed capital formation as a percentage of GDP for 2006-2018 and comparing them with the values of the safety indicator of both methods, we can say that during 2006-2008 the figure was at the optimal level, but in 2009 exceeded the critical limit, such The sharp decline in the indicator is due to the global financial crisis, which has had a significant impact on many economic indicators of Ukraine, including gross investment and GDP (Fig. 4) (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2013).

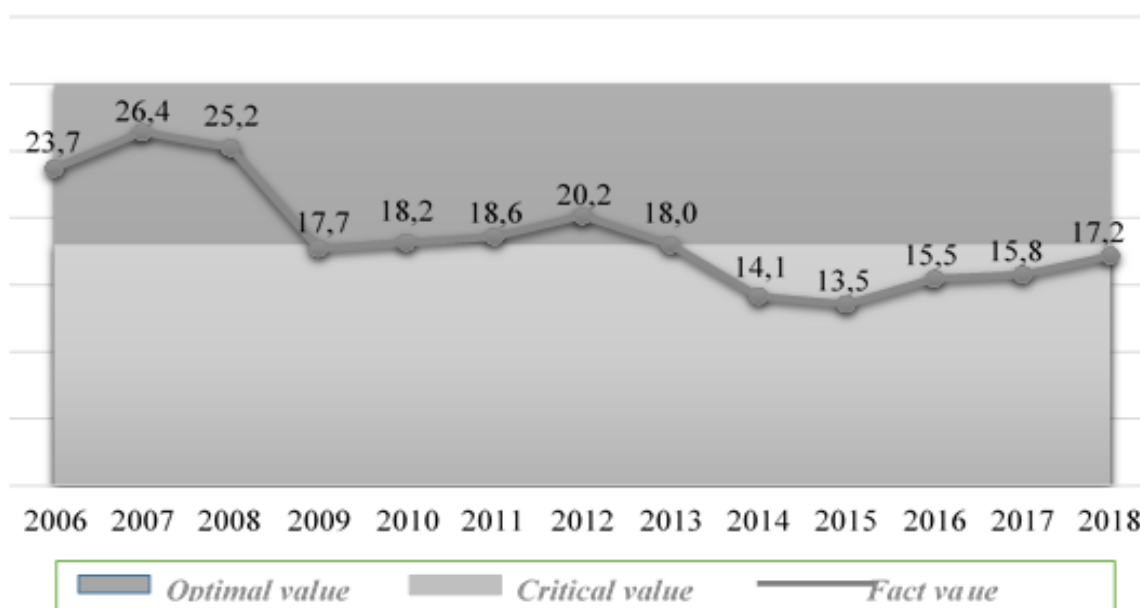

Fig. 4. Dynamics of the values of the indicator "gross capital formation,% of GDP"

In 2010–2012, the indicator was above the threshold value, but did not reach pre-crisis levels and was accompanied by a gradual increase in investment until 2013. Already in 2013, the indicator reached a critical threshold and had the first signs of adverse trends in Ukraine's economy. The unfavorable investment climate due to the political, economic, social and military instability of Ukraine has led to the fact that since 2014 the value of the indicator is below critical, which threatens the aging of material and technical base and reduces the ability of domestic enterprises to produce competitive products (Zakharova and Gnidina, 2020).

Another macroeconomic indicator of investment security is the ratio of investment growth to GDP growth. In the modern economy, this indicator characterizes the excess of investment growth over GDP growth and should have a positive value with positive economic dynamics. The values of the indicator should be as follows:

$$\frac{I_{GCF}}{I_{GDP}} > 1, \quad (2)$$

Where , I_{GCF} – gross investment growth index (as a percentage of the previous year);
 I_{GDP} – GDP growth index (as a percentage of the previous year).

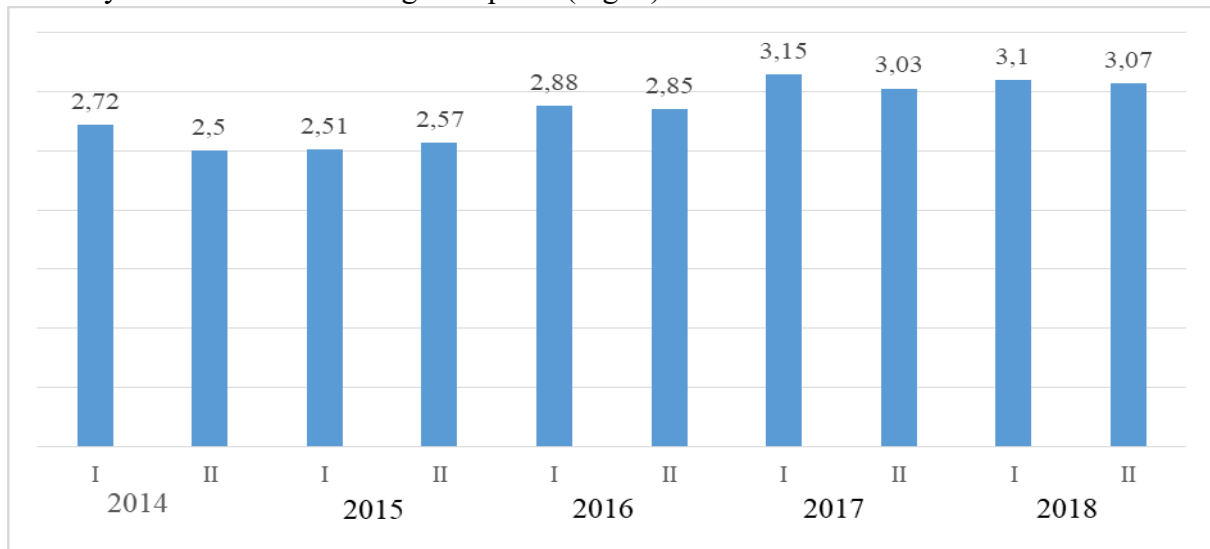
The calculation of this indicator is shown in table 5.

Table 5

The ratio of investment growth to GDP growth													
Years	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
I_{GDP}	128,0	132,9	131,9	95,6	114,0	120,4	108,1	104,3	108,3	125,3	120,0	125,1	119,3
I_{GCF}	138,1	148,2	126,1	67,0	116,9	123,4	117,1	93,1	85,1	120,1	136,8	127,6	129,9
$\frac{I_{GCF}}{I_{GDP}}$	1,08	1,11	0,96	0,70	1,03	1,02	1,08	0,89	0,79	0,96	1,14	1,02	1,09

According to the table, the growth rate of gross investment was lower than the growth rate of GDP in 2008 and 2009 due to the effects of the Orange Revolution and before the global financial crisis. In 2011-2012, the figure increased due to significant increases in foreign direct investment during the preparatory work for Euro 2012. During 2013-2015, the dynamics of the indicator has a downward trend, which indicates an insufficient level of investment in the national economy during these years.

The European Business Association (EBA) conducts an annual investment climate assessment. The research methodology includes a survey that includes 5 main questions answered by more than a hundred executives of the largest companies. To assess the results, the EBA uses the Likert scale, which has 5 gradations, where: 1 – negative, 3 – neutral, 5 – positive. According to the EBA data for 2014-2018, the investment attractiveness index with a tendency to increase left the negative plane (Fig. 5).

Джерело: European Business Association, 2020; Інвестиційний індекс України, 2020.
 Європейська Бізнес Асоціація

Fig. 5 Dynamics of the index of investment attractiveness of Ukraine

Currently, the index of investment attractiveness has reached 3.07 points, which is 12% more than in 2014. This was influenced by a number of positive factors such as: the adoption of new laws, development of electronic services, digitalization of the economy, free access to government data, relative stability of national currency and inflation, the beginning of reforms in education, medicine, agriculture, weakening currency control. However, there are still negative factors that do not allow the index to reach the maximum mark. These include high levels of corruption, lack of land reform, a fairly large percentage of the shadow economy, high

pressure from regulators, martial law in the east, the election campaign and the election of the President of Ukraine, smuggling that hinders legal business, and more.

To determine the trend and predict further changes in FDI, a trend model was built (Fig.6)

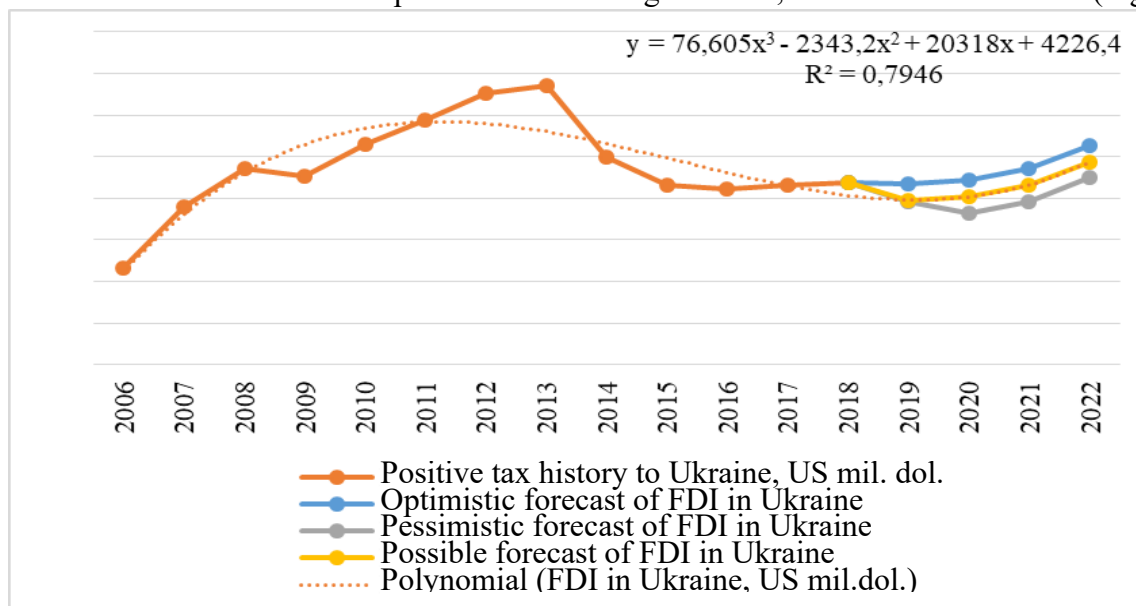

Fig. 6. Trend model for FDI inflows to Ukraine, US mil. dol.

For the period 2019-2022, there are two options for the development of the situation. If the economic and political situation in the country remains unchanged, the outlook will be negative, and investment will only decline. In 2022, the amount of FDI will be 44878.5 million dollars. But if the situation improves, namely the reduction of industrial production stops, which will lead to an increase in crane exports, budget and gross revenues will increase, in particular from TNCs, unemployment will decrease, bank lending will increase, the military conflict in the east will end, and With this, a policy of stimulating the inflow of FDI into the country will be pursued, the forecast will be positive, and investment will grow rapidly. The data obtained indicate a possible increase in FDI in 2022 to 52734.4 million dollars (more than 20% compared to 2018).

The analysis of attracting foreign investment into the economy of Ukraine allows us to conclude that the investment security of Ukraine and the analyzed indicators have an unsatisfactory value and a downward trend. Investment processes in the country are quite dynamic and sensitive to many factors. In general, foreign direct investment in the economy of Ukraine is characterized by insufficient volumes and imperfect structure, which are concentrated mainly in highly profitable segments of the domestic economy, namely: real estate transactions; in industry; wholesale and retail trade, repair of motor vehicles. Cyprus (28% of total FDI) and the Netherlands (22% of total FDI) remain the leaders among investor countries in Ukraine. The investment climate in Ukraine has changed positively, as evidenced by the growth of the investment attractiveness index over the past five years from 2.72 to 3.07 (Беззубченко, 2020; Балабанова та Ларіна, 2018).

Thus, research has shown that at this stage in Ukraine there is a slow and gradual increase in foreign direct investment, but in absolute terms, foreign investment is insufficient and does not meet the needs of the Ukrainian economy. The export of capital is still several times higher than its import.

Restoration of investment potential and expanded reproduction of production assets should be a priority, the implementation of which requires the development of modern investment policy, which is a key component of the strategy of economic security of the country (Маслій, 2017).

It should also be noted that in the absence of properly organized national monitoring and effective state control, foreign investment can be a real threat to the national economy, including:

- deepening of internal imbalances in commodity and financial markets,
- conservation of inefficient structure of national production,
- monopolization of certain strategically important or socially significant areas of management and markets with corresponding deformations of the competitive environment,
- irrational operation of the national raw material and resource base and production facilities,
- large-scale repatriation of profits, etc.

Thus, one of the most important aspects of improving the country's economic security is to intensify investment activities and stimulate the process of returning Ukrainian capital to Ukraine's economy by improving the country's investment climate. This will reduce the dependence of domestic enterprises on foreign capital in the form of direct investment, as its participation today is not very active, and the role in the economy is insignificant. Therefore, it is necessary to increase the share of domestic investors in the authorized capital of existing joint ventures, as well as to improve the system of valuation of non-current assets, the value of which forms the authorized capital of enterprises with foreign investment (Баецкая, 2015).

Conclusion. Summing up, it should be noted that in conditions of external and internal challenges, the state policy in the investment sphere should be aimed at preventing the implementation of threats to the economic security of the state and preventing their negative impact by timely identification and prediction of threats. In this context, the system of early detection and prevention of threats to the economic security of the state, which is the basis for its provision in modern conditions, should be based on a comprehensive multi-criteria in-depth analysis of threats to the economic security of the state, will allow them to systematize and select the most effective means and mechanisms to counter these threats.

Thereby, to ensure the economic security of the country it is necessary to ensure the active and effective development of investment processes, which will reflect the investment attractiveness of the economic sector and a positive investment climate. The consequence of an active investment policy is an increase in the amount of investment resources coming to the country, which in the long run may become the basis for the implementation of large investment projects.

Бібліографічний список

- Баецкая, А.И., 2015. Обеспечение экономической безопасности региона путем активизации инвестиционной деятельности в инновационной сфере. *Научный вестник Херсонского государственного университета. Серия : Экономические науки*, 15(4), с.88-92.
- Балабанова, Н.В. та Ларіна, Д.Є., 2018. Оцінка впливу зовнішньоторговельного співробітництва України з країнами ЄС на рівень зовнішньоекономічної безпеки. *Вісник Маріупольського державного університету Серія: Економіка*, 15, с.52-59.
- Беззубченко, О.А., 2020. Економічна безпека як складова стратегії розвитку підприємства в умовах нестабільності. *Вісник Маріупольського державного університету серія: Економіка*, 19, с.20-27.
- Булатова, О.В та Карпенко, О.І., 2020. Торгівельно-економічне співробітництво країн та економічна безпека. В: Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", 2020. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Київ, 23 квіт. 2020 р. Київ: Політехніка, с.98-99.

- Державна служба статистики*, 2020. [онлайн] Доступно за: <<http://www.ukrstat.gov.ua>> (дата звернення 23 вересня 2020)
- Інвестиційний індекс України, 2020. *Європейська Бізнес Асоціація*. [онлайн] Доступно: <<https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika/>> (дата звернення)
- Красильников, О.Ю., 2001. *Структурные сдвиги в экономике*. Саратов: изд-во СГУ.
- Лимонова, Е.М. та Архіпова, К.С., 2014. Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності в умовах глобалізації. *Європейський вектор економічного розвитку*, 1, с.93-101
- Маслій, О.А., 2017. Методичні засади ідентифікації загроз економічній безпеці держави. *Економіка і регіон*, 6, с.28-34.
- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2013. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. *Верховна рада України*. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>> (дата звернення 22 вересня 2020)
- Шведь, Ю.О. та Бурдило, О.В., 2017. Оцінка інвестиційного клімату в Україні: стан, проблеми та шляхи його поліпшення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 12(2), с. 165-168.
- European Business Association*, 2020. [онлайн] Доступно за: <<http://www.eba.com.ua/uk>>(дата звернення 23 вересня 2020)
- Marena, T.V. and Peronko, A.M., 2019. Development of scientific and methodical approaches to the assessment of the debt security of Ukraine. *Вісник Маріупольського державного університету серія: Економіка*, 18, с.79-86. DOI: 10.34079/2226-2822-2019-9-18-79-86
- Nikolenko, T., Ivanova, I., 2019. Peculiarities of development of transnational corporations investment activities in the world economy. *Вісник Маріупольського державного університету серія: Економіка*, 18, с.5-14. DOI: 10.34079/2226-2822-2019-9-18-5-14
- Zakharova, O. Gnidina, V., 2020. Features of methodological tools for assessing the innovation security level of countries. *Вісник Маріупольського державного університету серія: Економіка*, 19, с.65-79. DOI: 10.34079/2226-2822-2020-10-19-65-76

References

- Balabanova, N. and Larina. D., 2018. Otsinka vplyvu zovnishnotorhovelnoho spivrobitnytstva Ukrainy z krainamy YeS na riven zovnishnoekonomichnoi bezpeky [Assessment of influence of ukraine's foreign trade cooperation with EU countries on the level of foreign economic security]. *Visnyk Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo universitetu. Seria: Ekonomika*, 15, p.52-59. (in Ukrainian).
- Bazetskaya, A.I., 2015. Obespechenie ekonomicheskoy bezopasnosti regiona putem aktivizatsii investitsionnoy deyatel'nosti v innovatsionnoy sfere [Ensuring the economic security of the region through intensification of investment activity in innovation sphere]. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, 15(4), p.88-92. (in Ukrainian).
- Bezzubchenko, O.A., 2020. Ekonomichna bezpeka yak skladova stratehii rozvytku pidpriemstva v umovakh nestabilnosti [Economic security as a component of the enterprise development strategy in the conditions of instability]. *Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo universitetu. Seria: Ekonomika*, 19, p.20-27. DOI:10.34079/2226-2822-2020-10-19-20-27 (in Ukrainian).

- Bulatova, O.V and Karpenko, O.I., 2020. Torhivelno-ekonomichne spivrobitnytstvo krain ta ekonomichna bezpeka [Trade and economic cooperation and economic security]. In: National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, 2020. *Business, innovation, management: problems and prospects: Abstracts of Papers of the 1-st International Scientific and Practical Conference, Kyiv, April 23, 2020*. Kyiv: Politekhnik, p.98-99. (in Ukrainian).
- European Business Association, 2020. [onlain] Available at: <<http://www.eba.com.ua/uk>> (Accessed 23 September 2020).
- Investytsiyni indeks Ukrainy [Investment Index of Ukraine]. *European Business Association*. [onlain] Available at: <<https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika/>> (Accessed 25 December 2020). (in Ukrainian).
- Krasilnikov, O.Yu., 2001. *Strukturnye sdvigi v ekonomike [Structural shifts in economics]*. Saratov: izd-vo SGU, 164 s. (in Russian).
- Lymonova, E.M. and Arkhipova, K.S., 2014. Transnatsionalni korporatsii: osnovni etapy rozvytku ta rehuliuвання yikhnoi diialnosti v umovakh hlobalizatsii [Transnational corporations: the main stages of development and regulation of their activity in terms of globalization]. *European vector of economic development*, 1, p.93-101. (in Ukrainian).
- Marena, T.V. and Peronko, A.M., 2019. Development of scientific and methodical approaches to the assessment of the debt security of Ukraine. *Visnyk Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo univertsitetu. Seriâ: Ekonomika*, 18, p.79-86. DOI: 10.34079/2226-2822-2019-9-18-79-86
- Maslii, O.A., 2017. Metodychni zasady identyfikatsii zahroz ekonomichnii bezpetsi derzhavy [Methodical principles of identifying threats to economic security of the state]. *Economics and Region*, 6, p.28-34. (in Ukrainian).
- Ministry for Development of Economy and Trade of Ukraine, 2013. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shehodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [About the statement of Methodical recommendations concerning calculation of level of economic safety of Ukraine]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [onlain] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>> (Accessed 22 September 2020). (in Ukrainian).
- Nikolenko, T. and Ivanova, I., 2019. Peculiarities of development of transnational corporations investment activities in the world economy. *Visnyk Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo univertsitetu. Seriâ: Ekonomika*, 18, p.5-14. DOI: 10.34079/2226-2822-2019-9-18-5-14
- Shvets, Yu.O. and Burdylo, O.V., 2017. Otsinka investytsiinoho klimatu v Ukraini: stan, problemy ta shliakhy yoho polipshennia [Assessment of the investment climate in ukraine: the state, problems and ways its improvement]. *Uzhorod National University Herald. International Economic Relations And World Economy*, 12(2), p.165-168. (in Ukrainian).
- State Statistics Service of Ukraine, 2020. [onlain] Available at: <<http://www.ukrstat.gov.ua>> (Accessed 23 September 2020). (in Ukrainian).
- Zakharova, O. and Gnidina, V., 2020. Features of methodological tools for assessing the innovation security level of countries. *Visnyk Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo univertsitetu. Seriâ: Ekonomika*, 19, p.65-79. DOI: 10.34079/2226-2822-2020-10-19-65-76
- Стаття надійшла до редакції 11.10.2020.

Т.І. Ніколенко

ІНВЕСТИЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В статті проведено дослідження рівня інвестиційної безпеки України як складової економічної безпеки держави, а також розроблено загальні рекомендації стосовно підвищення її рівня. Зазначено, що інвестиційна безпека як складова економічної безпеки є поняттям інтегральним, і досягнення нею оптимальних показників може забезпечити належний рівень як економічної, так і національної безпеки в загалом. Виявлено, що прямі іноземні інвестиції в економіку України характеризуються недостатніми обсягами та недосконалою структурою, які концентруються переважно у високоприбуткових та швидкокоупних сегментах вітчизняної економіки. Незначний потік ПІІ було пояснено тим, що серед європейських постсоціалістичних країн Україна сприймається як країна з найбільшим як інвестиційним, так і економічним ризиком.

З метою встановлення привабливих для іноземних інвесторів видів економічної діяльності в економіці України, до яких надходить найбільший обсяг прямих іноземних інвестицій, проведено аналіз галузевої структури надходження ПІІ та надана кількісна характеристика виміру структурних змін з 2010 по 2018 роки. Дослідження показало, що інвестори готові вкладати свої кошти лише у розвинуті сфери діяльності, де рентабельність на високому рівні та не дивлячись на негативну тенденцію надходження ПІІ до економіки України, суттєвих змін у галузевій структурі за останні 10 років не відбулося.

Зазначено, що задля здійснення оптимального реформування економіки є виявлення та позначення умов, в яких повинні відбуватись трансформації, для кількісної та якісної оцінки рівня інвестиційної безпеки у складі економічної безпеки існує система індикаторів, яка відображає ступінь відхилення поточного стану суб'єкта (об'єкта) інвестування від межі безпеки. Як показали результати, узагальнюючим, або комплексним індикатором інвестиційної безпеки є індикатор «Валове нагромадження основного капіталу» або інвестиції в основний капітал. Проаналізувавши значення валового нагромадження основного капіталу у відсотках до ВВП за 2006–2018 роки та порівнявши їх зі значеннями індикатора безпеки обох методик, визначено, що протягом 2006–2008 років даний показник був на оптимальному рівні, але вже у 2009 році пересягнув критичну межу, такий різкий спад показника пов'язаний зі світовою фінансовою кризою, що також досить суттєво відобразилося на всіх інших економічних показниках України. У 2013 році показник сягнув порогового критичного значення та мав перші ознаки несприятливих тенденцій в економіці України. Несприятливий інвестиційний клімат через політичну, економічну, соціальну та військову нестабільність України, привів до того, що починаючи з 2014 року по теперішній час значення індикатора є нижче критичного, що призводить до загрози старіння матеріально-технічної бази та зниження здатності вітчизняних підприємств виготовляти конкурентоспроможну продукцію.

В результаті проведеного аналізу залучення іноземних інвестицій в економіку України зроблено висновок, що інвестиційна безпека України та аналізовані індикатори мають незадовільне значення і низхідний тренд. Інвестиційні процеси в країні є досить динамічними та чутливими до багатьох факторів. Загалом прямі іноземні інвестиції в економіку України характеризуються недостатніми обсягами та недосконалою структурою які концентруються переважно у високоприбуткових сегментах вітчизняної економіки. Відновлення інвестиційного потенціалу і розширеного відтворення виробничих фондів повинно стати пріоритетною задачею, реалізація якої

вимагає розробки сучасної інвестиційної політики, що є основною складовою стратегії забезпечення економічної безпеки країни

Ключові слова: *глобальні інвестиції, прямі іноземні інвестиції, міжнародна інвестиційна діяльність, інвестиційна привабливість, інвестиційна політика, іноземні активи, національна економіка, валовий внутрішній продукт, економічна безпека, інвестиційна безпека.*

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ІСТОРІЮ НОВІТНІХ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН

[Рец. на кн. Мелекесцев К. І., Бут О. М. Україна та Республіка Польща:
еволюція від білатеральних відносин до євроатлантичної інтеграції: монографія.
Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020, 200 с.]

Омельченко Володимир Якович
доктор економічних наук, професор
кафедри менеджменту
Маріупольського державного університету

Проголошений в Конституції України курс на євроатлантичну інтеграцію та умови російської військової агресії зробив як ніколи актуальними відносини з країнами НАТО та ЄС. Республіка Польща, сусідня держава, з якою Україну єднає довга спільна історія, культурні та економічні зв'язки, серед країн колишнього «Варшавського договору» була у фарватері процесів інтеграції до європейських і атлантичних структур. З розривом частини попередніх зв'язків з Російською Федерацією налагодження співробітництва з Польщею стало для України вкрай важливим, а польський досвід інтеграції – актуальним для дослідників: знавців міжнародних відносин, політологів, економістів. Проте у випадку з розглянутою книжкою за цю справу взялися історики, які розкрили становлення, розвиток і трансформацію відносин сучасних України і Польщі у історичній ретроспективі, яка дає змогу побачити, що саме змінилося за десятиріччя.

Монографія «Україна та Республіка Польща: еволюція від білатеральних відносин до євроатлантичної інтеграції» цікава саме тим, що її поле дослідження міждисциплінарне. Хоча робота позиціонується як історична, автори зверталися за фактами, аналітичними матеріалами, оцінками до різноманітних попередників: політологів, культурологів, економістів. Як погоджуються дослідники-історики, «міждержавні економічні відносини» за визначенням М. Дудченка, як «процес створення системи господарських зв'язків між національними економіками різних країн, на основі міжнародного розподілу праці», мають велике значення для комплексного вивчення теми польсько-української співпраці. А оскільки з розвитком міжнародних економічних відносин посилюються взаємозв'язки та взаємозалежність національних економік, лібералізація законодавства, глобалізація, то посилюється й євроатлантична інтеграція [1, с. 104].

Акцентування в дослідженні на важливості економічної сторони українсько-польських відносин, звичайно, походить від професора О. М. Бута, поважного спеціаліста з економічної історії, наукові інтереси якого стосуються соціально-економічного розвитку модерної і постмодерної України. Він є автором таких монографій як «Економічна контрреволюція» в Україні в 20-30-ті роки ХХ століття: від нових джерел до нового осмислення», «Недержавний сектор промисловості України в умовах нової економічної політики (1921—1928 рр.)», відомий за критику сталіністської оцінки Стахановського руху як «соціалістичних змагань», яка, на жаль, залишається й у сучасних працях, замість коректного визначення як руху новаторів виробництва [2; 3]. З іншого боку, колега досвідченого історика та академіка Академії економічних наук О. М. Бута, кандидат К. І. Мелекесцев, з огляду на його попередні роботи, будував дослідження на новітніх джерелах, з архівних установ і мережі Інтернет [4].

Проаналізований авторами масив літератури попередників відрізняється міждисциплінарністю, охоплюючи в тому числі роботи знаних економістів: д.е.н., проф.

Ю. Макогона, д.е.н., проф. Є. Савельєва, д.е.н., проф. В. Мельника, д.е.н. В. Борщевського, к.е.н. С. Чеботаря, та інших. Джерельна база роботи варта окремої уваги. До неї включені законодавчі акти, міжнародні акти, діловодство місцевих органів самоврядування та обласної влади, статистичні матеріали, українська, польська та інша зарубіжна преса. Методологія авторів є характерною для історичного дослідження, проте цікава спробами використання методів дослідників-міжнародників, а також аналізом термінологічного апарату, в тому числі міжнародних економічних відносин, дискусіями навколо визначення євроатлантичної інтеграції.

На особливу увагу заслуговує розкриття авторами передумов налагодження відносин між незалежними Україною і Польщею. Серед них: взаємини НРУ і «Солідарності», урядовців УРСР та ПНР, формування у польському суспільстві позитивного ставлення до ідеї незалежності України. Як доводять дослідники, значну роль у цих процесах відіграв Єжи Гедройць, польський публіцист, ідеолог еміграційної та опозиційної думки в Польщі у другій половині ХХ ст., чия «Доктрина ULB» лягла в основу східної політики незалежної Польщі. Залучаючи свідчення сучасників та наявні документи, автори доводять важливість ролі особистості в історії, показуючи як персональні стосунки між українськими та польськими політиками, підтримані Є. Гедройцем, стали основою для швидкого початку діалогу між державами. Залучені дослідниками матеріали архівних установ мають позитивну, навіть життєво необхідно в умовах економічного занепаду 1990-х рр., співпрацю польської і української обласної влади. Її успіхи перевершили за своїм значенням відносини на вищому рівні у середині десятиріччя, які попередники авторів визначали «невдалими», називаючи період «стагнацією», «призупиненням». Напроти, дружні стосунки між Л. Кучмою та А. Квасневським, при сприянні вищезгаданого Є. Гедройця, були ключовими для покращення співробітництва. Європейська інтеграція також зображена як важлива для обох держав з початку звільнення від Москви: згадують про неї вже в першій Декларації про основні принципи та напрями розвитку українсько-польських відносин. Проте відносини країн до 2005 р. залишалися, як визначають автори, «білатеральними»: фокусувалися навколо двостороннього співробітництва, а не євроінтеграції.

Перехід від «білатеральних» до «мультилатеральних» відносин історично вбачають з президентування В. Ющенка в Україні, коли Польща, яка у 2004 р. приєдналася до ЄС, активно підтримувала реформи в Україні задля її інкорпорації до ВТО, Болонської угоди, Східного Партнерства, а в майбутньому – ЄС і НАТО. Дослідники застосовують матеріали діловодства й преси, розкриваючи, як різноманітні положення українсько-польських міждержавних, міжурядових і міжвідомчих угод реалізовувалися на практиці. Результати угод 2000-х рр. подекуди з'являлися вже у 2010-х рр., відроджені урядовцями України після Революції гідності. Авторі деталізували найрізноманітніше галузі, щодо яких відбувалося польсько-українське співробітництво з ідеєю наближення до євроінтеграції: освіта, наука, медицина, стандартизація, енергетика та інші. Суттєвість ролі польського керівництва у презентації образу й інтересів України у світі демонструють сюжети про Східне Партнерство, Європейський інструмент сусідства та партнерства, EUBAM, організацію чемпіонату Євро-2012. Водночас демонструє проблеми відносин розкрита дослідниками тема секретних «Тез щодо Росії і України», згідно яких польський уряд, керуючись економічними інтересами, розпочав спробу зближення з Москвою за рахунок де-факто денонсації взаємного примирення з питань історії, досягнутого за А. Квасневського і Л. Кучми [5, с. 87].

Включення інтересів російського капіталу в українсько-польських відносинах автори розкривають як таке, що корелювало з кризовими моментами у співробітництві. З одного боку, Польща зверталася до переведення співпраці з Україною до мультилатеральних структур партнерства ЄС, незадоволена старою роллю адвоката і

«двигуна» проєвропейського реформування в Україні. З іншого боку, нове українське керівництво на чолі з В. Януковичем було зацікавлене у домінуванні російської частки як в експорті, так і в імпорті регіонів України, через що зменшилася частка польсько-української співпраці [5; с. 102]. Доводять історики свою позицію посиленнями на вивчені статистичні матеріали та матеріали обласних архівних установ.

Економічні зрушення були продемонстровані дослідниками і в розкритті українсько-польської співпраці в умовах війни та в ході спроб атлантичної інтеграції. Автори показують, як за П. Порошенка та А. Дуди держави досягли важливих домовленостей стосовно розвитку інноваційного виробництва, в тому числі космічного [5; с. 114–115]. На рівні регіонів детально розкрито залучення польського фінансування до ремонту й будівництва в Україні трас європейського рівня. В аналізі інтеграції до НАТО дослідники фокусуються здебільшого на безпеково-оборонному аспекті, але згадують і ключові економічні ініціативи Альянсу для України, в яких брала участь Польща.

Протягом всієї монографії дослідники простежують вплив факторів інтеграції до НАТО та ЄС на українсько-польські відносини, доходючи до висновку, що з посиленням міжнародних економічних відносин, глобалізації, класичні двосторонні відносини поступаються багатостороннім. Конкретно, українсько-польське співробітництво перетворюється на частину мультилатеральної системи відносин зосередженої навколо ЄС та різних європейських структур, платформ, майданчиків. Продемонстровані в роботі приклада неодноразово показують вихід українського політикуму та бізнесу на західноєвропейські контакти через співпрацю з польською стороною.

Висновки авторів відрізняються влучним підбиттям основних тенденцій українсько-польських відносин, демонстрацією їх трансформації в ході розвитку, плідністю пропозицій для державних і недержавних акторів. Проте варто відмітити, що бажаним для роботи було б детальніше розкриття останніх років українсько-польської співпраці, особливо за Президента України В. Зеленського. Хоча ці роки й виходять за хронологічні межі роботи, дослідники неодноразово дозволяли собі такі «екскурси в майбутнє» в основній частині монографії, задля демонстрації подальших результатів домовленостей 1991–2015 рр. Звичайно, це зауваження не є критичним.

Українсько-польська співпраця допомогла Україні наблизитися до асоціації з ЄС та визначити пріоритетність стратегічного курсу на членство у євроатлантичних структурах. Так життя підтверджує ефективність і привабливість «доктрини» Є. Гедройця про визначальну роль співіснування двох великих держав на мапі Європи.

Реалії сьогодення доводять необхідність переглянути ставлення в міждержавних відносинах до визначення «стратегічне партнерство» Тільки досягнення стандартів НАТО дає підставу для заяви про вступ до Альянсу, як гаранта колективної безпеки. Про це свідчить досвід Польщі, знов незалежних балканських держав, колишніх балтійських республік СРСР. Нарешті, агресивна імперська політика, яка перейшла в гібридну війну Російської Федерації проти незалежної України. Будь Україна членом НАТО ніколи б такої агресії не було.

Заслуговує на продовження ініціатива проведення українсько-польських регулярних форумів, науково-практичних конференцій, фестивалів, книжкових ярмарок, музичних конкурсів, спортивних кубків. Розвиток відносин прикордонних областей і воєводства природно вимагає установа регіональних торговельно-економічних ярмарок і виставок. Учні і студентську молодь все більше приваблюють олімпіади, виставки технічної творчості, конкурси імені провідних діячів освіти, науки і культури. Досвід наукових пошуків, – Інституту Східної Європи Варшавського університету, наукових установ НАН України, вишів Львова, Києва, Тернополя та ін., – доводить важливість створення центрів дослідження українсько-польського співробітництва,

колективних проєктів вітчизняних і польських експертів для осмислення різножанрових проблем. Результати роботи таких об'єднань, таким чином, матимуть не лише науковий, але й очевидний практичний інтерес.

Узагальнення досвіду відносин між Україною та Республікою Польща виявило закономірності трансформаційних перемін. І нам здається, що для світової економіки пандемія COVID-19 стане каталізатором тих процесів, які вже відбувалися. Пандемія змінить звичайний нам світ, а слідом за кризою може прискоритися нова технологічна революція.

Таким чином, рецензована монографія є важливим внеском зокрема у дослідження історії сучасних відносин України та Республіки Польща, що розглядається через призму зрушень у політиці, економіці, культурі на шляху від білатеральних відносин до інтеграції країн у мультилатеральному європейсько-атлантичне співробітництві. Досягнення діячів польського й українського політикуму та суспільства, особливо Є. Гедройця, в цих сферах є дійсно потужними, що нам розкривають автори-історики. Їхні пропозиції стосовно створення інституцій, які б фокусувалися на дослідженні польської тематики минулого та сучасності, є доречними та вкрай актуальними.

Посилання

1. Дудченко М. А., Рубцова М. Ю. Міжнародні економічні відносини. Українська дипломатична енциклопедія : У 2-х т. / Редкол. Л. В. Губерський. (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т.2. 812 с.,
2. Бут О. М., Добров П. В. «Економічна контрреволюція» в Україні в 20-30-ті роки ХХ століття: від нових джерел до нового осмислення / за заг. ред. О. М. Бута. Вид. друге, випр. і доп., з іл. Донецьк : Укр НТЕК, 2002. 316 с.
3. Бут О. М., Бондаренко В. С., Нікітенко К. В. Недержавний сектор промисловості України в умовах нової економічної політики (1921—1928 рр.): Монографія / за заг. ред. О. М. Бута. Донецьк : ТОВ Юго-Восток-Лтд., 2008. 385 с.
4. Mieliękiestsev K. I. In the context of declassified theses of 2008: another look on contemporary Polish-Ukrainian relations. Грани. Дніпро : «Грани», 2017. Т. 20, № 1. С. 103–108.
5. Мелекесцев К. І. Бут О. М. Україна та Республіка Польща: еволюція від білатеральних відносин до євроатлантичної інтеграції : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 200 с.